
Vergaderjaar 2008–2009

---

31 924 XIV

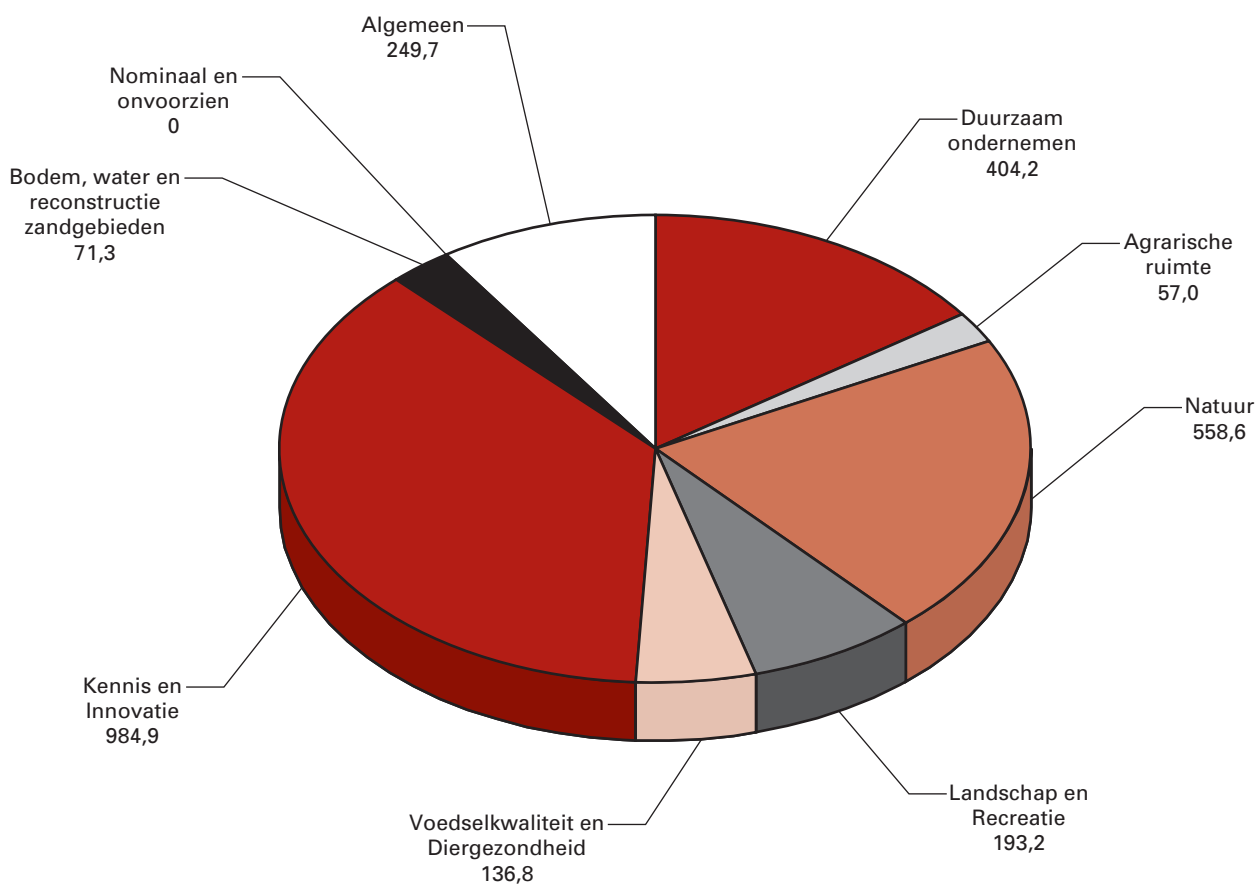
**Slotwet en jaarverslag Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit 2008**

Nr. 3

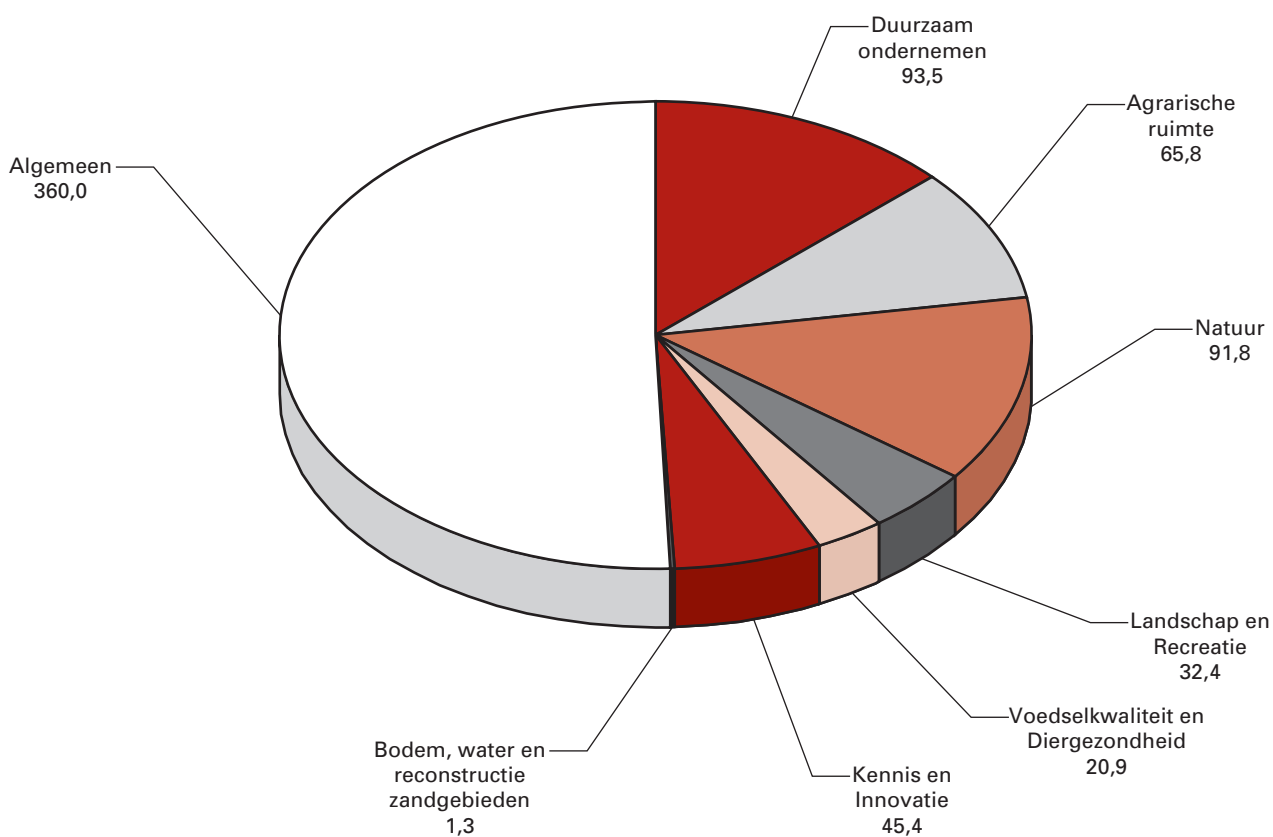
**JAARVERSLAG VAN HET MINISTERIE VAN LANDBOUW, NATUUR
EN VOEDSELKWALITEIT (XIV)**
Aangeboden 20 mei 2009

Uitgaven verdeeld over de (beleids)artikelen (bedragen x € 1 mln.).

Ontvangsten verdeeld over de (beleids)artikelen (bedragen x € 1 mln.).

INHOUDSOPGAVE		blz.
A.	Algemeen	6
1.	Aanbieding van het jaarverslag en verzoek tot decharge-verlening	6
2.	Leeswijzer	9
B.	Beleidsverslag	11
1.	Beleidsagenda	11
2.	Beleidsartikelen en niet-beleidsartikelen	47
	ILG-overzicht 2008	47
	21 Duurzaam ondernemen	49
	22 Agrarische ruimte	57
	23 Natuur	60
	24 Landschap en Recreatie	65
	25 Voedselkwaliteit en Diergezondheid	69
	26 Kennis en Innovatie	73
	27 Reconstructie	79
	28 Nominaal en onvoorzien	82
	29 Algemeen	83
3.	Bedrijfsvoeringsparagraaf	86
C.	Jaarrekening	91
1.	Departementale verantwoordingsstaat	91
2.	Departementale saldibalans	92
3.	Overzicht Topinkomens	102
4.	Samenvattende verantwoordingsstaat inzake baten-lastendiensten	103
5.	Toelichting bij de samenvattende verantwoordingsstaat inzake baten-lastendiensten	104
	Algemene Inspectiedienst (AID)	104
	Dienst ICT Uitvoering (DICTU)	108
	Dienst Landelijk Gebied (DLG)	112
	Dienst Regelingen (DR)	117
	Plantenziektenkundige dienst (PD)	123
	Voedsel en Warenautoriteit (VWA)	128
D.	Bijlagen	133
1.	Toezichtrelaties en ZBO's/RWT's	133
2.	Aanbevelingen Algemene Rekenkamer	138
3.	EU-bijlage	139
4.	Overzicht niet-financiële informatie over inkoop van adviseurs en tijdelijke personeel 2008	146
5.	Lijst met afkortingen	147

A. ALGEMEEN

1. AANBIEDING VAN HET JAARVERSLAG EN VERZOEK TOT DECHARGEVERLENING

Aan de Voorzitters van de Eerste en de Tweede Kamer van de Staten-Generaal.

Hierbij bied ik het departementale jaarverslag van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (XIV) over het jaar 2008 aan.

Onder verwijzing naar de artikelen 63 en 64 van de Comptabiliteitswet 2001 verzoek ik de beide Kamers van de Staten-Generaal de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit decharge te verlenen over het in het jaar 2008 gevoerde financiële beheer.

Ten behoeve van de oordeelsvorming van de Staten-Generaal over dit verzoek tot dechargeverlening is door de Algemene Rekenkamer als externe controleur op grond van artikel 82 van de Comptabiliteitswet 2001 een rapport opgesteld. Dit rapport wordt separaat door de Algemene Rekenkamer aan de Staten-Generaal aangeboden. Het rapport bevat de bevindingen en het oordeel van de Rekenkamer met betrekking tot:

- a. het gevoerde financieel en materieel beheer;
- b. de ten behoeve van dat beheer bijgehouden administraties;
- c. het financiële informatie in de jaarverslag en jaarrekening;
- d. de departementale saldibalans;
- e. de totstandkoming van de informatie over het gevoerde beleid en de bedrijfsvoering;
- f. de in het jaarverslag opgenomen informatie over het gevoerde beleid en de bedrijfsvoering;

Bij het besluit tot dechargeverlening dienen verder de volgende, wettelijk voorgeschreven stukken te worden betrokken:

- a. Het Financieel jaarverslag van het Rijk over 2008;
- b. Het voorstel van de slotwet over het jaar 2008 die met het onderhavige jaarverslag samenhangt;
- c. Het rapport van de Algemene Rekenkamer over het jaar 2008 met betrekking tot de onderzoek van de centrale administratie van 's Rijks schatkist en van het Financieel jaarverslag van het Rijk;
- d. De verklaring van goedkeuring van de Algemene Rekenkamer met betrekking tot de in het Financieel jaarverslag van het Rijk over 2008 opgenomen rekening van uitgaven en ontvangsten van het Rijk over 2008, alsmede met betrekking tot de Saldibalans van het Rijk over 2008 (de verklaring van goedkeuring, bedoeld in artikel 83, derde lid, van de Comptabiliteitswet 2001);

Het besluit tot dechargeverlening kan niet worden genomen, voordat de betrokken slotwet is aangenomen en voordat de verklaring van goedkeuring van de Algemene Rekenkamer is ontvangen.

De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
G. Verburg

Dechargeverlening door de Tweede Kamer

Onder verwijzing naar artikel 64 van de Comptabiliteitswet 2001 verklaart de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal dat de Tweede Kamer aan het hiervoor gedane verzoek tot dechargeverlening tegemoet is gekomen door een daartoe strekkend besluit, genomen in de vergadering van

De Voorzitter van de Tweede Kamer,

Handtekening:

Datum:

Op grond van artikel 64, tweede lid, van de Comptabiliteitswet 2001 wordt dit originele exemplaar van het onderhavige jaarverslag, na ondertekening van de hierboven opgenomen verklaring, ter behandeling doorgezonden aan de voorzitter van de Eerste Kamer.

Dechargeverlening door de Eerste Kamer

Onder verwijzing naar artikel 64 van de Comptabiliteitswet 2001 verklaart de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal dat de Eerste Kamer aan het hiervoor gedane verzoek tot dechargeverlening tegemoet is gekomen door een daartoe strekkend besluit, genomen in de vergadering van

De Voorzitter van de Eerste Kamer,

Handtekening:

Datum:

Op grond van artikel 64, derde lid, van de Comptabiliteitswet 2001 wordt dit originele exemplaar van het onderhavige jaarverslag, na ondertekening van de hierboven opgenomen verklaring, doorgezonden aan de Minister van Financiën.

2. LEESWIJZER

Medio mei 2007 heeft het kabinet Balkenende IV haar beleidsprogramma voor de periode 2007–2011 «Samen werken, Samen leven» (Tweede Kamer, vergaderjaar 2006–2007, 31 070, nr. 1) gepresenteerd. Hierin zijn ook op de beleidsterreinen van LNV een aantal grote en belangrijke opgaven verwoord. Deze beleidsdoelstellingen vormen als ware de kapstok van het beleidsverslag en zullen ook tijdens deze kabinetsperiode worden gemonitord. Aan de hand van deze beleidsdoelstellingen is het beleidsverslag opgesteld. Aan het eind van het beleidsverslag is een overzichtstabel opgenomen waarin de relatie wordt gelegd per doelstelling uit het beleidsprogramma met het betreffend begrotingsartikel en operationele doelstelling.

Experiment verantwoording nieuwe stijl

Dit jaarverslag is evenals het jaarverslag over 2007 opgemaakt onder de condities en doelstellingen vanuit het experiment verantwoording nieuwe stijl.

Tijdens het verantwoordingsdebat over het Rijksjaarverslag 2006 hebben de Kamer en het kabinet de wens geuit om te komen tot meer politieke focus van de verantwoording. Hiertoe zijn door de minister van Financiën voorstellen ontwikkeld in overleg met de Algemene Rekenkamer en de Commissie voor de Rijksuitgaven. Deze voorstellen zijn opgenomen in de brief van de minister van Financiën van 20 december 2007 inzake het begrotings- en verantwoordingsproces, tolerantiegrenzen en uitvoering van subsidies (Tweede Kamer, vergaderjaar 2007–2008, 31 031, nr. 19). LNV is één van de experimentdepartementen naast de ministeries van VWS, Jeugd en Gezin, Buitenlandse Zaken, VROM en WWI. Met de Kamer is op 6 februari 2008 reeds gesproken over de impact en betekenis van het experiment verantwoording nieuwe stijl. De Kamer heeft ingestemd met het experimenteel karakter. Overigens is afgesproken dat het jaarverslag inzake het Diergezondheidsfonds (Begroting F) buiten de scope van het experiment valt.

De belangrijkste veranderingen op een rij zijn:

- Meer politieke focus wordt verkregen door het beleidsverslag in te delen volgens de beleidsdoelstellingen van het kabinet en door alleen opmerkelijke resultaten te rapporteren. Als niet wordt ingegaan op de voortgang van een bepaalde doelstelling, komt de voortgang dus overeen met hetgeen in de begroting 2008 is aangekondigd.
- In de nieuwe opzet staat het beleidsprogramma «Samen werken, Samen leven» van het kabinet centraal. In het verslag wordt de stand van zaken verantwoord met betrekking tot de doelstellingen en projecten die betrekking hebben op LNV beleidsterreinen.
- In het beleidsverslag is een tabel opgenomen waarin staat welke operationele doelstellingen corresponderen met de nu opgenomen doelstellingen uit het beleidsprogramma. Per beleidsartikel wordt ingegaan op de financiële verantwoording. De opmerkelijke verschillen tussen begroting en realisatie worden toegelicht evenals de belangrijkste slotwetmutaties. Aan het eind van elk artikel wordt ingegaan op de uitgevoerde evaluatie-onderzoeken.

Conform de RBV 2009 is in dit jaarverslag ook een overzicht niet-financiële informatie over inkoop van adviseurs en tijdelijk personeel opgenomen binnen LNV.

Jaarverslag

Gelijktijdig met het indienen van dit jaarverslag doe ik de Kamer ook de beleidsdoorlichting op begrotingsartikel 25, Voedselkwaliteit en Diergezondheid, toekomen. Gelijktijdig zal mijn ambtsgenoot Klink van het ministerie van VWS de beleidsevaluatie op het onderdeel Voedselveiligheid doen toekomen.

Voor wat betreft het toelichten van significante verschillen in de uitgaven, ontvangsten en verplichtingen in de realisatie versus de vastgestelde begroting 2008 hanteer ik een ondergrens van € 3,0 mln. In sommige gevallen, waar politiek relevant, licht ik ook posten toe onder deze ondergrens.

B. BELEIDSVERSLAG

1. BELEIDSAGENDA

De krediet- en economische crisis hebben, ondanks dat in 2008 de volle omvang nog niet bekend was, hun schaduw vooruit geworpen. Ze grijpen in op de samenleving en op de beleidsterreinen van LNV. De crisis kan de verduurzamingsopgave waar ook de primaire sectoren voor staan bemoeilijken, maar kan ook een aanjaagfunctie hebben. Daarom moet de inzet van overheid én bedrijfsleven, er juist op gericht zijn kennis en innovatie, met name op het gebied van duurzame ontwikkeling, te stimuleren.

Dat is ook van belang omdat we naast de kredietcrisis en de daaropvolgende economische recessie, ook met andere crises te maken hebben. Op mondiaal niveau worden voedsel en energie schaarser. Bestaande grondstoffen en hulpbronnen moeten efficiënter worden benut. Landbouw blijft ook in de 21ste eeuw een fundamenteel instrument voor economische groei en armoedebestrijding. We hebben ons daar ook internationaal toe verplicht met de Millennium Ontwikkelingsdoelen. De notitie «Landbouw, rurale bedrijvigheid en voedselzekerheid» van 8 mei 2008 benadrukt dat substantiële extra investeringen in de landbouw en rurale bedrijvigheid in ontwikkelingslanden noodzakelijk zijn en bevat een aanpak in vijf sporen. Er moet structureel worden geïnvesteerd in een hogere en duurzamere landbouwproductie. Innovatie en versterking van kennis en onderzoek zijn cruciaal om dit in ontwikkelingslanden mogelijk te maken. Tevens moet worden geïnvesteerd in een enabling environment, duurzame ketenontwikkeling, markttoegang en sociaal-economische vangnetten op gebied van voedselzekerheid.

In het coalitieakkoord is een ambitie geformuleerd om de Europese inkomenstoelagen in de landbouw in de toekomst meer te koppelen aan het realiseren van maatschappelijke waarden, zoals het instandhouden van het landschap en de zorg voor milieu en dierenwelzijn. In het licht van die ambitie zijn in 2008 in Europa belangrijke stappen gezet over de toekomst van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Er is een doorbraak geboekt met een politiek akkoord over de health check. Naast algemene afspraken over bijvoorbeeld ont koppeling van de inkomenssteun en versterking van het plattelandsbeleid via modulatie, zijn voor Nederland met name belangrijk de afspraken over verhoging van het melkquotum en over het uitblijven van extra verplichtingen ten aanzien van bufferstroken langs waterlopen.

Het voornemen van het kabinet om de duurzame leefomgeving te bevorderen door onder andere het karakteristieke Nederlandse landschap te beschermen is in 2008 geconcretiseerd in de Agenda Landschap «landschappelijk verantwoord ondernemen voor iedereen». Daarin worden op rijksniveau de uitgangspunten geformuleerd om het landschap te behouden en beschermen, maar het is aan provincies en gemeenten om te beslissen welke ontwikkelingen in een regio worden toegestaan. Dat gebeurt in overleg met degene die direct bij het gebied betrokken zijn, zodat mensen zich weer betrokken voelen bij en verantwoording nemen voor het gebied waar zijn wonen, werken en recreëren. Sinds maart 2008 wordt in vier «voorbeeldgebieden» op basis van concrete projecten geëxperimenteerd met innovatieve financieringsvormen voor landschappelijke ontwikkeling.

In 2008 was veel maatschappelijke en politieke aandacht voor dierenwelzijn. De Nota Dierenwelzijn is in januari 2008 uitgewerkt in een werkprogramma met 94 concrete acties ter verbetering van het dierenwelzijn. De uitvoering van de acties is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Met deze uitvoering is een goede start gemaakt. Niet alleen in eigen land, ook in Europees verband zet Nederland zich actief in om dierenwelzijn te agenderen en te verbeteren.

In het najaar van 2008 heeft de minister van LNV, samen met vertegenwoordigers van de mosselvisserijsector en van natuurorganisaties, een convenant gesloten voor de toekomst van de mosselvisserij in de Waddenzee. Daarin zijn afspraken gemaakt over een proces dat moet leiden tot een bestendig langetermijnperspectief voor ondernemers in de mosselsector binnen de context van duurzaam natuurherstel in het Waddengebied. Het ambitieniveau van het natuurherstel is het terugwinnen van een rijke zee, aansluiting bij het ontwikkelingsperspectief van de PKB Waddenzee en realisatie van de Natura 2000-doelen. Partijen hebben zich gecommitteerd aan een gezamenlijk proces waarbij verschillen van inzicht niet via gerechtelijke procedures maar in constructieve samenwerking worden opgelost. Het convenant is door de betrokken partijen uitgewerkt tot een programma van uitvoering, dat op 4 maart 2009 is vastgesteld.

De Tweede Kamer is in 2008 geïnformeerd over het LNV-programma inzake de kabinetsdoelstelling over de vermindering van de administratieve lasten. LNV kiest er voor niet te focussen op administratieve lasten, maar op vermindering van de regeldruk in algemene zin. Naast het wegnemen van bovenmatige informatieverplichtingen, wordt daarom ook ingezet op het wegnemen van irritaties, het verbeteren van de dienstverlening, het benutten van ICT-kansen, het verlagen van toezicht- en nalevingsslasten en lasten rondom het aanvragen van vergunningen.

De Tweede Kamer heeft in 2008 meerdere malen gesproken over de handhaving en het toezicht van de Voedsel- en Warenautoriteit (VWA) op diertransporten en slachterijen. De heren Hoekstra en Vanthemse hebben op verzoek van de minister van LNV onderzoek gedaan naar de aard en omvang van de problematiek. In de kabinetsreactie op de rapporten en de aanbevelingen daarin is een aantal maatregelen aangekondigd, waaronder het aantrekken van dierenartsen, het risicogebaseerd toezicht en het verbeteren van de interne informatiestromen. De maatregelen zijn in 2008 in gang gezet.

Het kabinet heeft voor de realisatie van de ambities met betrekking tot het klimaat- en energievraagstuk primair ingezet op een aanpak met convenanten. LNV heeft dit vertaald in een convenant waarin afspraken zijn vastgelegd met alle agrosectoren. In het convenant zijn de drie sporen van het kabinetsprogramma Schoon en Zuinig uitgewerkt, in een energiebesparingstempo van 2% per jaar, 30% reductie broeikasgassen in 2020 ten opzichte van 1990 en een forse bijdrage (circa 30%) aan de nationale doelstelling van 20% duurzame energie in 2020. Het in juni 2008 gesloten convenant met de agrosectoren is in de tweede helft van 2008 geconcretiseerd in 9 jaarwerkprogramma's waarin voor alle agrarische subsectoren (zoals melkveehouderij, voedingsindustrie, akkerbouw, bos/houtsector) projecten zijn gedefinieerd om de ambities stap voor stap te realiseren. Tegelijk zijn samen met de sectoren diverse

innovatieprogramma's ontwikkeld om bij te dragen aan de realisatie van die stappen.

Doelstelling nr. 1

Eén Europa met een stevig draagvlak onder de burgers, dat zich richt op de terreinen waar het meerwaarde levert en zich niet begeeft op terreinen waar lidstaten het beter zelf kunnen regelen.

Resultaten van het beleid

Het jaar 2008 stond in het teken van de discussie over de health check van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). In aanvulling op haar mededeling over de health check van eind 2007, heeft de Europese Commissie in mei 2008 een serie wetgevingsvoorstellen gepresenteerd. Daarin stonden drie onderwerpen centraal: directe inkomensondersteuning, de omgang van marktondersteunende beleidsinstrumenten en nieuwe uitdagingen op het gebied van klimaat, waterbeheer, hernieuwbare energie en biodiversiteit. In de landbouw- en Visserij Raad van november 2008 hebben de landbouwministers van de Europese Unie een politiek akkoord bereikt over de health check. Het kabinet is van mening dat dit goed aansluit bij mondiale ontwikkelingen en de Nederlandse uitgangspunten.

De belangrijkste onderdelen uit dat akkoord zijn:

- verhoging van het Nederlandse melkquotum,
- volledige ontkoppeling van inkomenssteun,
- vaststelling van voorwaarden aan modulatie,
- introductie van een zogenaamd artikel 68 waarmee een deel van de nationale enveloppe voor inkomenssteun kan worden herbestemd voor het stimuleren van bijvoorbeeld milieuvriendelijke landbouw, kwaliteitslandbouw en risicoverzekeringen,
- uitblijven van extra verplichtingen ten aanzien van bufferstroken langs waterlopen voor landen (zoals Nederland) met een goedgekeurd actieprogramma in het kader van de Nitraatrichtlijn,
- verdere afbouw van het markt- en prijsbeleid met als doel de landbouw marktgericht te maken,
- versterking van het Europees plattelandsbeleid via modulatie, gericht op nieuwe uitdagingen als klimaat, energie, water en biodiversiteit.

De health check is de opmaat naar de EU-begrotingsevaluatie in 2009. Meer principiële vragen zoals over de optimale verdeling van verantwoordelijkheden tussen de lidstaten en de Unie en de omvang van de landbouwbegroting ná 2013, maken onderdeel uit van de discussie over de EU-begrotingsherziening en de financiële perspectieven voor de periode 2014–2020.

In de tweede helft van 2008 is in Europa ook een begin gemaakt met de discussie over de toekomst van het GLB op lange termijn. Ter voorbereiding op die discussie, heeft het ministerie van LNV de zogenaamde Houtskoolschets opgesteld. De Houtskoolschets beschrijft de contouren van het GLB met een tijdshorizon tot 2020, waarin de zichtbare beloning van maatschappelijke waarden een centrale plaats inneemt.

De instrumenten die het kabinet na besluitvorming over de health check ter beschikking zullen staan, maken het mogelijk om vanaf 2010 een begin te maken met de ondersteuning van individuele maatschappelijke prestaties en de stimulering van concurrentiekracht en duurzaamheid.

In het beleidsprogramma 2007–2011 heeft het kabinet uitgesproken te streven naar een innovatieve en concurrerende economie in een duurzame leefomgeving. Met dit streven geeft Nederland ook uitvoering aan de Europese Lissabonstrategie. Het beleid van LNV en de inspanningen van de agrosector en andere plattelandsondernemers (privaat en publiek) dragen herkenbaar aan deze doelstellingen bij. Belangrijk hiervoor is het verbeteren van het ondernemingsklimaat, waarvoor vermindering van de regeldruk en administratieve lasten één van de speerpunten is. Daarnaast faciliteert en stimuleert LNV de ontwikkeling en toepassing van kennis en innovaties in de agroketen en op het platteland. Verder zijn energie en klimaatveranderingen prioritaire Lissabonthema's. Zowel ten aanzien van mitigatie als op het gebied van adaptatie leveren landbouw en natuur een belangrijke bijdrage aan de EU- en nationale beleidsdoelen op deze terreinen.

Beleidsconclusies en consequenties

De health check is een belangrijke stap in de hervorming van het GLB. Nederland zal daarbij in Europa blijven inzetten op beloning van maatschappelijke prestaties. Het in 2008 bereikte akkoord over de health check biedt voldoende aanknopingspunten om stappen te zetten op die weg. In 2009 volgt een nationaal traject waarin specifieke nationale keuzes worden gemaakt over de wijze van implementatie van de health check besluiten. Dit betreft onder andere de inzet van de extra middelen voor het plattelandsbeleid en artikel 68.

Naar aanleiding van in Europees verband gevoerde discussie over de invulling van het (ver)nieuw(d)e GLB, vindt een maatschappelijke consultatie plaats die onder andere bestaat uit keukentafelgesprekken, discussiebijeenkomsten, internetconsultaties en opinieonderzoek.

Doelstelling nr. 6

Duurzame economische ontwikkeling bevorderen en armoedebestrijding met kracht voortzetten en uitwerken in het project De Millennium Ontwikkelingsdoelen Dichterbij

Resultaten van het beleid

Bijdragen aan armoedebestrijding en duurzame economische ontwikkeling

Onze internationale opgave om het aantal mensen dat in armoede leeft in 2015 te halveren, is op dit moment crucialer dan ooit. Die opgave wordt des te urgenter vanwege de hoge voedselprijzen. Stijgende prijzen voor voedsel en brandstof raken iedereen, maar ze raken de armen en kwetsbaren in ontwikkelingslanden het meest. Ook «competing claims» op landgebruik, en aanwenden en uitputten van natuurlijke hulpbronnen voor verschillende doeleinden (voedsel, diervoeding, randstof en biodiversiteit) spelen een belangrijke rol in armoedebestrijding.

Landbouw blijft ook in de 21ste eeuw een fundamenteel instrument voor voedselvoorziening, economische groei en armoedebestrijding. Innovatie en versterking van kennis en onderzoek zijn daarbij cruciaal voor productieverhoging. Hierdoor is het niet alleen mogelijk om productie op bestaande gronden te verbeteren, maar ook om duurzamer te produceren.

De minister van LNV heeft samen met de minister voor Ontwikkelingssamenwerking een krachtig signaal afgegeven met de Kamerbrief «Landbouw, rurale bedrijvigheid en voedselzekerheid» van 8 mei 2008 (te

noemen «brief Verburg/Koenders» Kamerstuknummer 31 250, nr. 14). Hiermee zijn ambities neergezet om een bijdrage te leveren aan de internationale opgaven om armoede te bestrijden via vijf sporen, te weten productiviteitsverbetering, «enabling environment», duurzame ketenontwikkeling, verbeterde markttoegang en voedselzekerheid en overdrachtsmechanismen. Voor de uitvoering van de in de brief geformuleerde voornemens is gezamenlijk € 50 miljoen per jaar extra uitgetrokken boven op de al beschikbare € 350 miljoen.

Verder heeft de minister van LNV in Europees verband, naar aanleiding van het voorstel van de Europese Commissie van 18 juli 2008 voor het oprichten van een snelle response voedsel­faciliteit voor ontwikkelings­landen, een voorstel gedaan voor de financiering van dit fonds om de budgetdiscipline te waarborgen en afgesproken plafonds voor de Financiële Perspectieven ongemoeid te laten. Lidstaten worden daarin onder meer opgeroepen additionele bijdragen te storten. In Brussel is inmiddels besloten dat financiering van de voedsel­faciliteit geheel uit categorie IV «Extern Beleid» van de EU begroting plaats zal vinden, een voor Nederland acceptabele formule.

Het proces om internationale agrarische grondstoffenketens te verduurzamen is in 2008 wereldwijd geïntensiveerd. Vanuit de rol van Nederland in het internationale handelsverkeer, geeft de regering prioriteit aan de producten palmolie en soja. De instrumenten daartoe, de round table on responsible soy (rtrs) en roundtable on sustainable palm oil (RSPO), hebben in 2008 tot concrete resultaten geleid. In oktober 2008 is het eerste schip met RSPO gecertificeerde palmolie de haven van Rotterdam aange­meerd. Ten aanzien van soja wordt verwacht dat eind mei 2009 de rtrs-criteria voor duurzame soja worden vastgesteld.

De Afghaanse minister van onderwijs heeft minister Verburg verzocht een samenwerking op het gebied van landbouwonderwijs op te zetten. LNV heeft in 2008 verdere voorbereidingen getroffen voor deze samenwerking, onder andere met de WUR. LNV kiest daarbij voor een brede insteek in het OVO-drieluik: een programma gericht op onderzoek, voorlichting en onderwijs met als basis een ketenbenadering. Voor Afghanistan is verbetering van de voedselzekerheid, opleiding en training van een nieuwe generatie studenten, en training en voorlichting aan boeren van groot belang voor de ontwikkeling van het land. Afspraken over deze landbouw­­samenwerking zullen in 2009 verder vorm krijgen op basis van een te tekenen MoU tussen Nederland en Afghanistan.

Commissie voor duurzame ontwikkeling

In 2008 vond de 16e vergadering van de commissie voor Duurzame Ontwikkeling van de VN (CSD) plaats in New York. Mede als gevolg van de voedsel­crisis staat het onderwerp duurzame landbouwontwikkeling weer hoog op de internationale ontwikkeling. Nadat CSD 16 met name heeft gekeken naar de recente ontwikkelingen op het gebied van duurzame landbouw, rurale ontwikkeling, land, verwoestijning en water, is het aan CSD 17, onder voorzitterschap van minister Verburg, om te komen tot concrete maatregelen. Inzet van de voorzitter is om tot concrete maatregelen te komen die in lijn zijn met de vijf sporen zoals deze in de hiervoor genoemde Kamerbrief zijn aangegeven. Naast maatregelen op het gebied van het stimuleren van duurzame landbouwproductie, waarbij innovatie, capaciteitsopbouw, onderzoek, voorlichting en technologieoverdracht centraal staan, zal met name aandacht worden besteed aan het vraagstuk van competing claims tussen productie voor voedsel of biofuels en tussen

gebruik van water voor sanitatie of landbouw. Voorts zal specifiek aandacht worden geschonken aan de problematiek in Afrika en de noodzaak van een groene revolutie aldaar.

Beleidsconclusies en consequenties

De voedselcrisis vraagt om sterke investeringen in duurzame landbouw en rurale ontwikkeling, met name in ontwikkelingslanden. De landbouwsector in ontwikkelingslanden heeft een grote potentie tot het stimuleren van een economische en rurale ontwikkeling, verduurzaming en armoedebestrijding. Met de kamerbrief «Landbouw, rurale bedrijvigheid en voedselzekerheid» heeft het kabinet haar extra inzet op dit gebied aangegeven. Inmiddels krijgt de implementatie van deze nota vorm en zijn verschillende activiteiten en programma's in dit kader gestart.

Ook zal de minister van LNV in haar rol als voorzitter van CSD 17 een belangrijke impuls geven om internationaal tot afspraken te komen voor concrete maatregelen op het gebied van investeringen in landbouwproductie, enabling environment voor de private sector, duurzame ketenontwikkeling, verbeterde markttoegang en sociale vangnetten voor voedselzekerheid.

Doelstelling nr. 11 Hoger onderwijs met meer kwaliteit en minder uitval

Resultaten van het beleid

Voor een succesvol en concurrerend agrocluster is samenhang in het brede scala aan initiatieven en bewegingen op het vlak van kennis en innovatie van groot belang. Kwalitatief hoogwaardig, vakdepartementaal ondersteund onderwijs maakt hier onlosmakelijk deel van uit. LNV volgt het algemeen onderwijsbeleid van OCW en stuurt op de inzet en functies van het groen onderwijs voor de sector en op effectieve samenwerking tussen onderwijsinstellingen en bedrijfsleven.

Kwaliteit van groen onderwijs

Het groen onderwijs op vmbo-niveau wordt door de onderwijsinspectie redelijk positief beoordeeld. Het vmbo-groen onderscheidt zich door betere kwaliteitszorg. Punten van zorg zijn de relatief lage eindexamencijfers en de naleving van de voorgeschreven onderwijstijd. In 2008 zijn de pilots met een nieuw competentiegericht examenprogramma uitgebreid. Deze beogen een verdere kwaliteitsverbetering en een betere aansluiting op het competentiegericht mbo. Het groen mbo loopt voorop in de invoering van de nieuwe competentiegerichte kwalificaties. In 2007/2008 was al 62% van de opleidingen competentiegericht, tegen 39% in het ROC.

Doorlopende leerlijnen en aansluiting mbo-hbo zijn belangrijke issues binnen het algemeen onderwijsbeleid waarop het groen onderwijs zich onderscheidt. De Groene Kennis Coöperatie (GKC) biedt hiervoor het platform. Binnen de diverse GKC-programma's (onder andere tuinbouw, agrologistiek, melkveehouderij, dierenwelzijn, internationalisering,) werken de verschillende onderwijsniveaus samen met onderzoek en de praktijk aan kenniscirculatie en vernieuwing van het kennissysteem.

Vermindering uitval

In het vmbo is een relatief geringe uitval van ongediplomeerde leerlingen. Ook in het mbo is de relatief lage ongediplomeerde uitval opvallend.

Beleidsverslag

Daarbij springt in het oog dat vooral meisjes het goed doen. Uit het in 2008 gepubliceerde rapport Benchmark mbo 2007 (zowel de OCW als de LNV-opleidingen) blijkt dat het opleidingssucces (de verhouding tussen het aantal schoolverlaters met en zonder een diploma) evenals in 2006 het hoogst is in de sector landbouw en natuurlijke omgeving.

Uitval

Percentage voortijdig schoolverlaters (VSV) per mbo-sector					
Schooljaar	Sector				
	Economie	Techniek	Zorg en welzijn	Groen	Alle sectoren
2005/2006	35,6%	38,4%	27,5%	26,3%	33,6%
2006/2007	33,9%	37,9%	25,8%	26,8%	32,3%
2007/2008	31,8%	36,1%	24,2%	24,9%	30,3%
Over drie jaren	33,8%	37,5%	25,8%	26,0%	32,0%

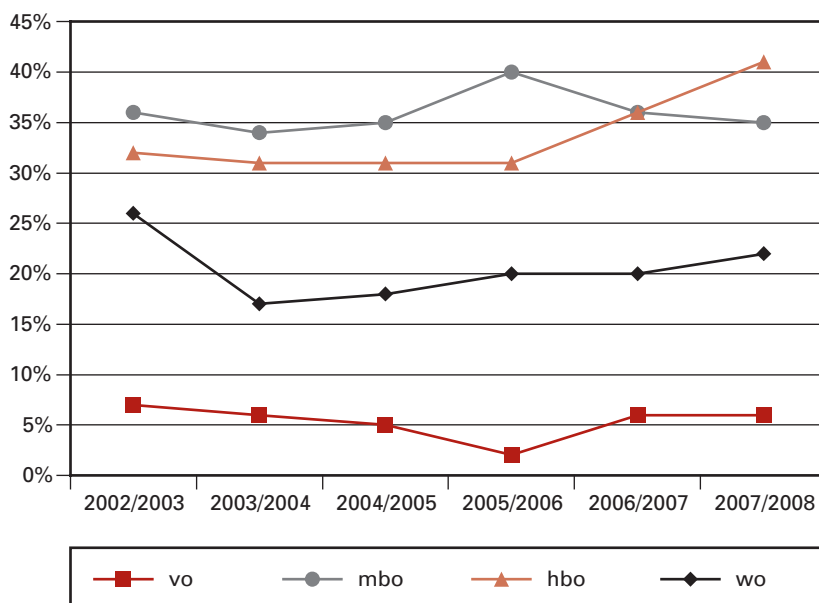
Het voortijdig schoolverlaten binnen het groen onderwijs is relatief laag.

De volgende in 2008 genomen maatregelen beogen het groen onderwijs in de volle breedte verder te verbeteren:

- Alle instellingen hebben impulsmiddelen ingezet voor versterking van hun rol als regionaal kenniscentrum. In vijf provincies/regio's is een pilot gestart om het concept School als Kenniscentrum te verdiepen, dit met betrokkenheid van ondernemers en burgers.
- De strategische agenda Hoger Onderwijs is geïmplementeerd. De Beleidslijn internationaal Groen Onderwijs die zich richt op versterking van de LNV-kennisinstellingen ten opzichte van buitenlandse kennis-aanbieders is in de afrondingsfase.
- Vanaf 1 augustus 2008 werd via een LNV-regeling € 6 miljoen beschikbaar gesteld aan de AOC voor continuering van inhoud en omvang van de opleidingen voor de primaire agrarische beroepen. Deze regeling beoogde de uitstroom te vergroten met het oog op de afnemende leerlingaantallen en de toekomstige vraag op de arbeidsmarkt. Middelen uit deze regeling kunnen o.a. worden ingezet voor dure praktijkleervoorzieningen. Vanaf 2009 worden deze middelen ook aan de Hogere Agrarische Scholen beschikbaar gesteld. LNV heeft hiervoor in 2008 een regeling tot stand gebracht.
- Binnen de Groene Kenniscoöperatie zijn vijftien vraaggestuurde kennisprogramma's in uitvoering met doel de onderlinge samenwerking te versterken tussen groene onderwijsinstellingen en tussen onderwijsinstellingen, praktijk en onderzoek met het oog op kennis-verspreiding.

Kwalificaties

Onderstaande grafiek geeft de ontwikkeling aan van het percentage deelnemers binnen het groen onderwijs dat de opleiding heeft verlaten zonder diploma ten opzichte van het totaal aantal deelnemers dat de opleiding heeft verlaten.

Bron: Onderwijsinstellingen/CFI

Bovenstaande grafiek laat zien dat de uitval in het HBO-groen is toegenomen in de periode 2006–2008. De verklaring daarvoor wordt nog onderzocht. Dit is een aandachtspunt voor het komende jaar.

Beoogde effecten en resultaten										
Indicator-Output	Referentiewaarde	Peildatum	Realisatie 2006	Realisatie 2007	Realisatie 2008	Begr. 2008	Begr. 2009	Streefwaarde	Planning	Bron
Positie Wageningen Universiteit t.o.v. 13 Nederlandse Universiteiten	8e plaats	2003–06	8e plaats	8e plaats	8e plaats	niet geformuleerd	7e plaats of beter	beter	nvt	NOWT/CWTS
Percentage vestigingen vmbo van voldoende kwaliteit	73%	2007	73%	73%	71%	87%	87%	89%	2012	Onderwijsinspectie
Percentage vestigingen mbo van voldoende kwaliteit	71%	2007	71%	71%	87%	79%	79%	hoger	nvt	Onderwijsinspectie

Een indicatie voor de kwaliteit is dat Wageningen Universiteit in de Keuzegids Hoger Onderwijs 2009 is gekozen als beste Nederlandse Universiteit en HAS Den Bosch als de op drie na beste hogeschool. Op de vakgebieden Landbouwwetenschappen en omgeving en ecologie behoort WU wereldwijd bij de top 5. Volgens het Onderwijsjaarverslag 2007 scoort het groen vmbo beter dan het overig voortgezet onderwijs wat betreft systematisch ingerichte kwaliteitszorg. Het groen vmbo scoort minder wat betreft voldoen aan minimale onderwijstijd en gemiddelde eindexamenresultaten. Wat betreft het onderwijsleerproces wijkt het groen vmbo niet af van het overige voortgezet onderwijs. In kader van het onderwijsjaarverslag over 2008 zal worden nagegaan welke maatregelen nodig zijn

om de kwaliteit van het vmbo-groen te verbeteren. De mbo-groen opleidingen laten over het geheel een vergelijkbare kwaliteit en hoger slagingspercentage zien dan de ROC.

Beleidsconclusies en consequenties

Kwalitatief goed groen onderwijs is een belangrijke voorwaarde voor een succesvol en internationaal concurrerend agrocluster. Binnen het groen onderwijs is de kwaliteit hoog en de ongediplomeerde uitval relatief klein. Desalniettemin is er voortdurende aandacht voor verbeteringen om deze kwaliteit te verhogen en de uitval te verlagen. In het onderwijsjaarverslag wordt dit nader toegelicht. In uitwerking op de Strategische Agenda Hoger Onderwijs worden sectorspecifieke afspraken gemaakt onder andere over doelen en indicatoren en verbinding onderwijs-arbeidsmarkt. Ook de internationale profilering van de instellingen voor hoger onderwijs, doorlopende leerlijnen vmbo-hbo en de samenwerking in de onderwijskolom en met onderzoek en beroepspraktijk via de Groene Kennis Coöperatie worden gestimuleerd. De rol van het hoger onderwijs bij kennisdoorstroming naar de beroepspraktijk (instellingen hbo-groen als kenniscentrum in de regio) wordt versterkt. Er is extra aandacht en financiering voor het praktijkleren en voor het in stand houden van land- en tuinbouwopleidingen bij de AOC's en de Hoge Agrarische Scholen. Er wordt volop gewerkt aan nieuwe examenprogramma's die een meer competentiegericht vmbo mogelijk maken. De voortijdige schooluitval moet dalen tot maximaal 15% in 2012. Het groene onderwijs scoort beter dan het reguliere onderwijs.

Doelstelling nr. 14 Het versterken van het innovatief vermogen van de Nederlandse economie

Resultaten van beleid

Het Nederlandse agrocluster is economisch sterk en robuust en toonaangevend in de wereld op het gebied van innovatie en kennisontwikkeling. Die positie moet worden behouden en versterkt. Verdere verduurzaming en vermaatschappelijking zijn voortdurende uitdagingen. LNV heeft daaraan in 2008 bijgedragen door ondernemers te faciliteren bij innovatieve ontwikkeling. Bijvoorbeeld door het tot stand brengen van een goed werkend kennissysteem en door instrumenten om innovatieve projecten te ondersteunen. Het «Koplopersloket» stimuleert ondernemers door specifiek te kijken naar beperkingen als gevolg van regelgeving. Het Small Business Innovation and Research (SBIR) stimuleert creatieve ontwikkelingen bij MKB bedrijven op de gebieden van biodiversiteit en groene economie.

In innovatieagenda's geven agrosectoren aan welke specifieke innovatieve onderzoeken en projecten kunnen bijdragen aan de duurzame ontwikkeling van de betreffende sector. Zo besteedt de innovatieagenda pluimveehouderij aandacht aan vergroting van afzetmogelijkheden voor eieren met meerwaarde, is in het kader van de innovatieagenda melkveehouderij onderzoek gericht op stimulering van de weidegang, heeft de innovatieagenda voor de varkensvleesketen in 2008 prioriteit gelegd bij mestverwerking en verdoofde castratie van beerbiggen en heeft de tuinbouwinnovatieagenda onderzoek geïnitieerd naar het optimaliseren en uniformeren van digitale gegevensstromen. De uitvoering van de innovatieagenda's wordt door LNV gefaciliteerd.

Innovatieve ontwikkelingen zijn ook gestimuleerd door inzet van het Innovatienetwerk, Transforum en Syntens. Het innovatienetwerk richt zich op grensverleggende innovaties binnen de thema's duurzaam ondernemen, gezonde samenleving, ruimte creëren en innovatiestimulerende omgeving. Transforum heeft inzet gepleegd in een reeks projecten gericht op onder andere het leggen van nieuwe verbindingen tussen landelijk gebied en steden, op duurzaamheid in de keten en voedselproductie in sterk verstedelijkte gebieden. Syntens richtte zich op vernieuwing in de tuinbouwsector en de ontwikkeling van de multifunctionele landbouw. Innovatieprojecten waren onder meer lokaal gebruik van afvalwater, gemaaid natuurgras als energiebron en de ontwikkeling van zoutwatertuinbouw. Hierdoor zijn in 2008 400 bedrijven geadviseerd.

Interdepartementaal is een belangrijke impuls gegeven door het traject «Nederland Ondernemend Innovatieland». Er is een interdepartementale projectgroep gestart die werkt aan een maatschappelijke innovatieagenda voor duurzame agro- en visserijketens. Hierin gaat het om fundamentele en grensverleggende doorbraken die nodig zijn in het bedrijfsleven en het agrokenniscluster. LNV heeft bijgedragen aan het tot stand komen van de maatschappelijke innovatieagenda's gezondheid, water en energie. In de lange termijn strategie die in de zomer 2008 naar de kamer is gestuurd heeft LNV de ambitie voor 2030 voor een duurzame landbouw en visserij verwoord. Eind 2008 hebben de ministeries van OCW, EZ en LNV de valorisatieagenda met partijen uit het veld ondertekend.

LNV neemt actief deel in het initiatief Partners voor Ondernemerschap, gericht op het stimuleren van de kennisontwikkeling en -toepassing rondom ondernemerschap richting primaire ondernemers, ketenpartners en onderwijs.

In 2008 is LNV gestart met de implementatie van het actieplan opschaling agrologistiek (2008–2011). Hiervoor is het aantal projecten onder het Platform Agrologistiek uitgebreid tot 14, heeft het Platform samenwerking gezocht met aanverwante initiatieven zoals het programma duurzame logistiek en zijn samenwerkingsverbanden aangegaan met groene onderwijsinstellingen.

De genoemde 14 projecten hebben geleid tot een transportreductie van 2 miljoen wegkilometers per jaar.

Binnen het sleutelgebied Flowers & Food zijn in het innovatieprogramma «Food & Nutrition Delta» projecten opgenomen van MKB-bedrijven. Het Technologisch Topinstituut Groene Genetica heeft projecten tot stand gebracht tussen veredelingsbedrijven en kennisinstellingen.

Beoogde effecten en resultaten

Sinds 2004 is sprake van een stijgende lijn van bedrijven die product- of procesinnovaties doorvoeren (zowel bedrijven die dat als eerste doen als groep van innovatieve volgers). In 2004 ging het om 6,7%, in 2006 om 11,6% en voor 2007 om 11,5%.

Beleidsverslag

Indicator	Peil- waarde	Peil- datum	Real 2006	Real 2007	Real 2008	Raming 2008	Raming 2009	Streef- waarde	Plan- ning	Bron
Outcome										
1. % inno-verende agrarische bedrijven	6,7%	2004	11,6%	11,5%	*	9,8%	13,0%	15,0%	2012	LEI
2. % agro- bedrijven in top 100 van innovatieve bedrijven	28%	2008	22%	26%	28%	26%	>28%	stij- gend	2011	Bizz-Syntens
3. Kennisbenutting door beleid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties	70%	2005	71%	69%	78%	70%	> 80%	stij- gend	2011	Prosu BV

Toelichting

* Deze indicator komt jaarlijks 10 maanden na afloop van het jaar beschikbaar. Het realisatiecijfer over 2008 wordt opgenomen in het jaarverslag 2009.

1. Het percentage innoverende agrarische bedrijven geeft het percentage van de bedrijven weer dat product -of procesinnovaties heeft doorgevoerd in het betreffende jaar. Het gaat hierbij zowel om bedrijven die als eerste bedrijf iets nieuws hebben doorgevoerd als om innovatieve volgers die bij de (eerste) groep behoren die vernieuwingen hebben doorgevoerd die al eerder door andere zijn ingevoerd. De indicator is conjunctuurgevoelig en daarmee gebonden aan behaalde bedrijfsresultaten.
2. Het percentage agrobedrijven in top 100 van innovatieve bedrijven betreft een vergelijking met alle andere sectoren in Nederland. Ten opzichte van al deze hoog innovatieve sectoren is de doelstelling dat de agrosector minimaal even innovatief zal zijn.

Beleidsconclusies en consequenties

De inzet van het kabinet is erop gericht de Nederlandse land- en tuinbouw te ondersteunen in het behouden en waar mogelijk verstevigen van de internationale concurrentiepositie.

De innovatieagenda's leiden tot een effectieve combinatie van innovatie, verduurzaming en vermaatschappelijking. Ook voor meer fundamentele innovaties zijn belangrijke stappen in die richting gezet. Dat heeft geleid tot een stijging van het aantal innoverende agrarische bedrijven met 11,5% in 2007. De innovatieagenda's zullen in 2009 nadere uitwerking krijgen en door LNV worden ondersteund.

In 2008 is door de projecten onder het Platform Agrologistiek een transportbesparing van 2 miljoen kilometer per jaar bereikt. Ook is een belangrijke impuls gegeven aan de implementatie van het actieplan opschaling Agrologistiek. De inzet wordt in 2009 doorgezet.

Doelstelling nr. 16

Minder regels, minder instrumenten, minder loketten

Resultaten van beleid

In het coalitieakkoord is een nieuwe reductie van de administratieve lasten afgesproken van 25% in de periode 2007–2011. Op basis van de nieuwe rijksbrede nulmeting is in 2008 voor LNV € 205 miljoen aan lasten vastgesteld en een reductiedoelstelling van 18,5%. In december heeft de minister van LNV haar plan voor het realiseren van deze doelstelling in het jaar 2011 naar de Kamer gezonden.

Voor merkbare lastenvermindering is meer nodig is dan het wegnemen van bovenmatige informatieverplichtingen. Daarom wordt ook gewerkt aan het wegnemen van irritaties, het verbeteren van de dienstverlening, het benutten van ICT-kansen, het verlagen van toezichtlasten, nalevingslasten en lasten rondom het aanvragen van vergunningen. Ook het vernieuwen van de regelgeving en het verlagen van de implementatiekosten daarvan en van de verkrijgingskosten van subsidies, zijn elementen van de ingezette reductieaanpak.

Concreet heeft dit onder meer opgeleverd:

1. Vernieuwde regelgeving/vergunningen

- de wetgeving voor binnenvisserij is herzien en vergunningen zijn vereenvoudigd
- de Natuurbeschermingswet 1998 is aangepast om de toepassing van het principe bestaand gebruik te vereenvoudigen voor de periode tot de beheerplannen Natura 2000
- de Regeling agressieve dieren is ingetrokken
- douaneregelgeving is opgeschoond en geïntegreerd

2. Administratieve lasten

In kwantitatieve zin zijn de administratieve lasten in 2008 gedaald met 0,9% (€ 1,8 mln). Deze reductie werd met name behaald door verdergaande automatisering van de gecombineerde data-inwinning (Regeling landbouwtelling en gecombineerde opgave) en een wijziging van uitvoeringsregeling Meststoffenwet».

3. Nalevingslasten en toezichtlasten

- In de land- en tuinbouwsectoren en in de vleesketen (diervoederbedrijven) houdt het rijk nog maar twee regulier inspecties per jaar. Met de pluimveesector is een «Toezicht op Controle-arrangement» overeengekomen.
- In de recreatiesector (attractieparken) zijn diverse controles gebundeld in één inspectieverzoek.
- Verdere inrichting van de Gegevensautoriteit Natuur leidt tot verbetering van de gegevensvoorziening aan bedrijven en organisaties.

4. Dienstverlening en verkrijgingskosten subsidies

Het programma Elektronische Dienstverlening verbetert de dienstverlening aan doelgroepen. Dat gebeurt onder meer door het aanbieden van formulieren via internet, waarop al bekende gegevens zijn ingevuld.

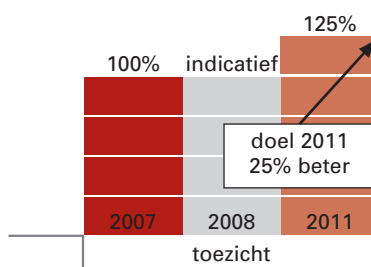
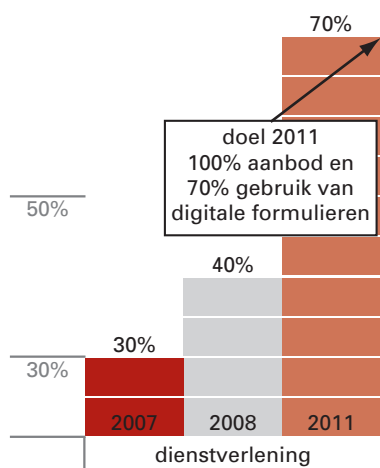
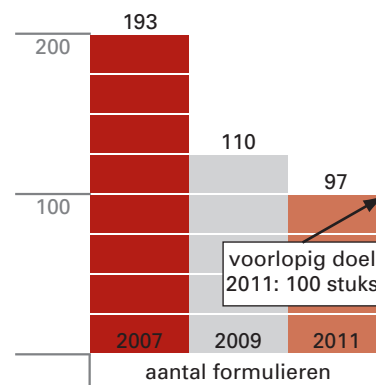
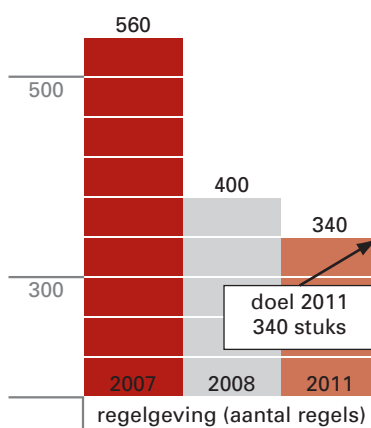
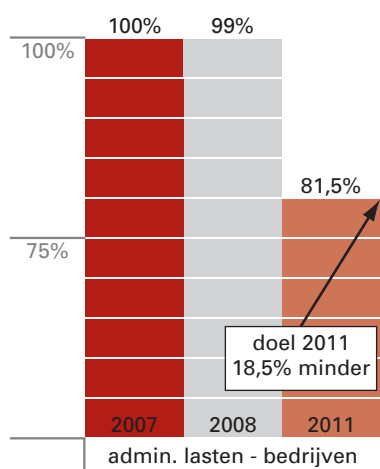
	2007	2008	2011
formulieren voor ondernemers via het Internet beschikbaar	70%	80%	100%
Gebruik van niet complexe formulieren via internet	80%	80%	100%
Gebruik van complexe formulieren via internet	25%	40%	70%

5. EU

De Europese Commissie is, naar Nederlands voorbeeld, gestart met de vermindering van de administratieve lasten met 25% in 2012. Op het terrein van LNV is in 2008 de braakregeling en daarmee gepaard gaande voorwaarden afgeschaft en is een groot aantal import- en exportcertificaten vervallen.

Beoogde effecten en resultaten						
Indicator	Referentie-waarde	Peildatum	Realisatie 2008	Streef-waarde	Planning	Bron
Outcome						
1. Administratieve lastenreductie	0%	2007	- 0.9%	- 18,5%	2011	Beleids-programma
2. Dienstverlening	30%	2007	40%	70%	2011	EDV
3. Toezicht	100%	2007	n.v.t.	125%	2011	Programma Vernieuwing toezicht

Grafisch kunnen de belangrijkste resultaten als volgt worden weergegeven.

Beleidsconclusies en consequenties

De Tweede Kamer heeft in 2008 het LNV-programma voor het realiseren van de doelstelling voor de reductie van administratieve lasten ontvangen. Hoofdlijn van de aanpak is, naast het verminderen van de administratieve lasten, wordt gestreefd naar een vermindering van de regeldruk in brede zin.

Een dreiging voor de reductie blijft dat er wensen in een sector kunnen leven die, indien er gehoor aan wordt gegeven, leiden tot een toename van de administratieve lasten. Zo leidt de roep om differentiatie in de gebruiksnormen voor stikstof in het mestdossier al snel tot een toename van de informatiestromen en daarmee tot een toename van de administratieve lasten.

Doelstelling nr. 22 Het stimuleren van duurzame consumptie en productie

Resultaten van beleid

LNV stimuleert de verduurzaming van consumptie en productie. Het beleid zowel gericht op de aanbodkant als op de vraagkant. Dat betekent dat verduurzaming van productie wordt gestimuleerd, maar ook dat bewustzijn van burgers over duurzame consumptie wordt vergroot.

Schoon en Zuinig

Op basis van het kabinetsprogramma Schoon en Zuinig moeten de agrosectoren meedoen aan de 2% energiebesparing per jaar, broeikasgasreductie van 30% en 20% duurzame energie in 2020. LNV heeft op 10 juni 2008 met de belangrijkste agrosectoren het «Convenant Schone en Zuinige Agrosectoren» gesloten. Het convenant heeft een looptijd tot 2020 en legt vast hoe de doelstellingen voor de verschillende agrosectoren worden bereikt.

De ambitie uit het convenant wordt vertaald in jaarwerkprogramma's per sector. In de tweede helft van 2008 zijn de jaarwerkprogramma's voor 2009 opgesteld voor de volgende sectoren: melkveehouderij, dierhouderij, akkerbouw en open teelt, voedings- en genotmiddelenindustrie (VGI), bloembollen en paddenstoelen en natuur, bos, landschap en houtketen.

In het najaar van 2008 zijn ook de energie innovatieprogramma's ontwikkeld die bijdragen aan de realisatie van de convenantdoelstellingen. Hierover vindt in de eerste maanden van 2009 besluitvorming plaats. Concreet gaat het om innovatieprogramma's op het gebied van groene grondstoffen, glastuinbouw, precisielandbouw, mestvergisting, energie uit binnenlandse houtachtige biomassa en reductie overige broeikasgassen.

Energietransitie en glastuinbouw

De omstandigheden voor de tuinbouwsector zijn op dit moment niet gunstig; hoge gasprijzen, lage productprijzen en ook gevolgen van de kredietcrisis. Tegen deze achtergrond heeft LNV in november 2008 een akkoord gesloten met LTO-Nederland en de Rabobank. Extra maatregelen moeten ervoor zorgen dat de sector blijft investeren in energiezuinige kassen én kwalitatief goede producten blijft produceren.

Nieuwe maatregelen uit het akkoord die de investeringen in de duurzame en energiezuinige sector moeten bevorderen zijn:

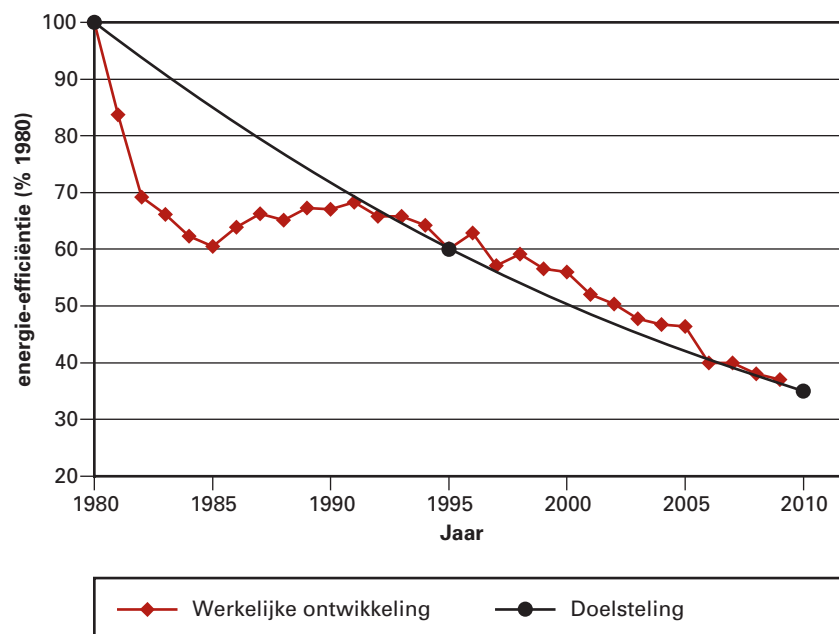
- Aardwarmtegarantievoorziening waarschijnlijk vanaf april 2009; hiermee wordt het risico van «misboringen» naar warmwaterbronnen in diepe aardlagen financieel gecompenseerd. De ministeries EZ en LNV en storten samen totaal € 10 mln. Ook de Rabobank levert een bijdrage van € 5 mln.

- Verhoging van de garantstelling voor duurzame investeringen van € 1,2 mln. naar € 2,5 mln. Deze extra garantstelling moet nog aan de Europese Commissie worden voorgelegd voor goedkeuring.
- De eisen voor investeringen in Groenlabelkassen worden iets versoepeld waardoor er geïnvesteerd blijft worden in dit soort kassen.
- De fiscale aftrekposten voor milieu-investeringen worden verruimd.
- De ministers van LNV en VROM willen het «ruimte-voor-ruimte» instrumentarium verder optimaliseren en de provincies aanspreken op een effectieve inzet hiervan.
- De minister van LNV laat onderzoek doen naar de prijsopbouw van tuinbouwproducten.

Het programma «Kas als Energiebron» formuleert als ambitie een klimaatneutrale en rendabele teelt in nieuwe kassen vanaf 2020. In 2008 is samen met het Productschap Tuinbouw een »versnellingsprogramma implementatie semi-gesloten kas» opgezet en gestart.

Om het gebruik van fossiele brandstoffen te beperken en een efficiënt energiegebruik binnen de glastuinbouw te stimuleren zijn in 2008 de regelingen Marktintroductie Energie Innovatie (MEI) en Investeringsregeling Energie (IRE) opengesteld. Op basis van deze regelingen zijn in 2008 zeven subsidieverplichtingen aangegaan voor een bedrag van ca. € 22 mln.

Ontwikkeling index energie-efficiëntie in de productieglastuinbouw

Bron: LEI/Wageningen UR Tussenrapportage energiemotor glastuinbouw 2008, mei 2008

Biobased Economy (groene grondstoffen)

In 2008 is het innovatieprogramma groene grondstoffen uitgewerkt. In de eerste maanden van 2009 vindt hierover besluitvorming plaats. Om de biobased economy vooruitlopend hierop al een impuls te geven, is eind 2008 een tweede tender SBIR biobased economy uitgeschreven. Daarmee wil de minister de omschakeling versnellen van een economie die afhankelijk is van fossiele grondstoffen naar een economie op basis van groene grondstoffen. Via de subsidie hebben 20 bedrijven de opdracht gekregen om een product te gaan ontwikkelen dat bijdraagt aan versterking van agro- en chemiecluster en daarbij de afhankelijkheid van aardolie en gas vermindert.

Windenergie op land

In 2008 heeft LNV een stevige bijdrage geleverd aan het interdepartementale project om de kabinetsdoelstelling uitbreiding capaciteit windenergie op land te realiseren. Binnen dat project borgt LNV de natuur- en landschapsbelangen maar ook de doelstelling uit het convenant om binnen de agrosectoren een verdubbeling van de windenergiecapaciteit te realiseren in 2020.

Beoogde effecten en resultaten									
Indicator	Referentiewaarde	Peildatum	Real. 2006	Real. 2007	Begr. 2008	Begr. 2009	Streefwaarde	Planning	Bron
Outcome									
Glastuinbouw									
1. Energie-eff.verbetering glastuinbouw tov 1980	4%	2003	60%	60%	60%	64%	65%	2010	LEI/Senter
2. Aandeel duurzame energie in glastuinbouw t.o.v. totaal energieverbruik	>5%	2003	0,6%	0,8%	1,5%	1,2%	4%	2010	LEI
3. CO2-emissie voor de teelt in mton			5,2	5,2		5,0	6,6	2012	LEI
CO2-emissiereductie voor de teelt t.o.v. 1990			24%	24%		26%	3%	2012	LEI
4. Energie-efficiency-verbetering (t.o.v. 2005) bloembollen*	0%	2005	21,1%	a)	4,4%	4%	11%	2011	Senter
5. Energie-efficiency-verbetering (t.o.v. 2005) paddestoelen*)	0%	2005	5,2%	9,1%	5,8%	4%	14,5%	2011	Senter
6. Energie-efficiency-verbetering Voedings- en genotmiddelen-industrie t.o.v. 2001**	4,94%	2006	4,94	10,1	8,3%	8,3%	15%	2012	Senter

Toelichting

De indicatoren komen jaarlijks 10 maanden na afloop van het jaar beschikbaar. De realisatiecijfers over 2008 worden opgenomen in het jaarverslag 2009.

a). Door een andere samenstelling van de meetmethode komt dit cijfer later dit jaar beschikbaar.

* De energie-efficiëncy-verbetering bloembollen resp. paddestoelen is de verbetering in het primair brandstofverbruik per eenheid product bepaald voor de sector bloembollen respectievelijk de sector paddestoelenteelt, gerefereerd aan het referentiegebruik in 2005.

** Deze indicator is een gewogen gemiddelde van verschillende sectoren in de voedings- en genotmiddelenindustrie.

Biologische landbouw

De beleidsnota Biologische landbouwketen 2008 – 2011 (Tweede Kamer 2007–2008, 29 842, nr. 15) richt zich op het ontwikkelen van zelfstandige, robuuste biologische sector, die in goede verbinding staat met de koplopers van de gangbare landbouw en met de samenleving. Op 31 januari 2008 is alweer het derde convenant Marktontwikkeling Biologische Landbouw door alle belangrijke marktpartijen getekend en op 22 april 2008 het tweede deelconvenant met maatschappelijke organisaties.

De vraag naar biologische landbouw groeit momenteel sneller dan het aanbod. In 2008 zijn de bestedingen ten opzichte van 2007 met 12,4% gegroeid terwijl het biologische areaal in 2008 ten opzichte van 2007 is gestegen met 7,3%. Daarom wordt ontwikkeling van de aanbodkant gestimuleerd, onder andere door in samenwerking met ketenpartners een totaalpakket op te zetten om de groep potentiële omschakelaars te vergroten.

Beoogde effecten en resultaten									
Indicator	Referentiewaarde	Peildatum	Real 2006	Real 2007	Real 2008	Raming 2009	Streefwaarde	Planning	Bron
Outcome									
Biologische Landbouw									
1. Jaarlijks 10% groei consumentenbestedingen (x € 1 mln.)	€ 520	2007	457,9	518,9	583,4	€ 629	€ 760	2011	Biologica
2. Jaarlijks 5% groei in biologisch areaal	47 000 ha.	2007	48 425	47 019	50 435	51 800 ha.	57 100 ha.	2011	SKAL

Duurzame veehouderij

LNV heeft in januari 2008 een toekomstvisie op de veehouderij naar de Tweede Kamer gezonden. (Tweede Kamer 2007–2008, 28 973, nr. 18). Kern van deze visie is dat de veehouderij zich in 15 jaar moet hebben ontwikkeld tot een in alle opzichten duurzame veehouderij met een breed draagvlak in de samenleving. Dat betekent een veehouderij die produceert met respect voor mens, dier en milieu, waar ook ter wereld. Daarnaast is de inzet op de vermindering van uitstoot van schadelijke stoffen en van fijn stof van belang.

In 2008 is verder geïnvesteerd in systeeminnovaties gericht op integraal duurzame houderijsystemen, en ketengerichte innovaties waarbij ook maatschappelijke organisaties betrokken zijn. Via de investeringsregeling integraal duurzame en diervriendelijke stallen is ongeveer € 2,5 miljoen aan investeringen in integraal duurzame stallen ondersteund.

In het kader van het ontwerpen van integraal duurzame stallen is het project Kracht van Koeien in de melkveehouderij voortgezet. Verder is in 2008 het herontwerptraject begonnen voor de varkenshouderij. de resultaten van dit herontwerptraject worden eind 2009 opgeleverd.

De Maatlat Duurzame Veehouderij (MDV), waarbij bovenwettelijke investeringen in dierenwelzijn en milieu voor fiscale tegemoetkoming in aanmerking komen (MIA/Vamil) is in 2008 uitgebreid met de melkveehouderij (naast de varkens- en pluimveehouderij). Er is in 2008 gewerkt aan een uitbreiding van de MDV met deelmaatlaten voor energie en diergezondheid. Daarnaast is gewerkt aan een maatlat voor de vlees-

kalverhouderij en de koppeling van nieuwe financiële instrumenten aan de MDV (Borgstellingsfonds Plus en de Regeling groenprojecten voor de melkveehouderij). Deze uitbreiding en de koppeling met nieuwe instrumenten zullen naar verwachting begin 2009 in werking treden.

Ten aanzien van het convenant over tussensegmenten (dierlijke producten die wat betreft welzijnsniveau tussen gangbaar geproduceerde en biologische producten zitten) is in 2008 overleg gestart over de inhoudelijke criteria en de aanpak met verschillende partijen die tussensegmenten willen ontwikkelen. Het ministerie van LNV heeft hierbij een stimulerende en faciliterende rol en heeft financiële middelen gereserveerd voor onderzoek en haalbaarheidsstudies.

De investeringsregeling gecombineerde luchtwassers (ammoniak en stof) is in 2008 voor de tweede keer opengesteld en kende een grote belangstelling, namelijk 222 aanvragers. De regeling wordt ook in 2009 opengesteld.

Varkenshouders kunnen gebruik maken van de investeringsregeling voor gecombineerde luchtwassers. Er zijn vier verschillende systemen beschikbaar die de uitstoot van fijn stof met 80% verminderen. De pluimveehouderij is de grootste veroorzaker van fijn stof in de landbouw. Voor deze sector zijn de gecombineerde luchtwassers nog in ontwikkeling. Daarnaast zijn er andere maatregelen in ontwikkeling die de uitstoot van fijn stof kunnen verminderen in de pluimveehouderij. Hierdoor zijn er straks meerdere maatregelen beschikbaar om de doelstellingen fijn stof te realiseren.

Mestbeleid

Het mestbeleid beoogt de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater te verbeteren op een verantwoorde en uitvoerbare wijze. In 2007 bleek uit de evaluatie van de Meststoffenwet dat de sector de mineralenbelasting van grond- en oppervlaktewater fors heeft teruggebracht, maar dat de doelstellingen nog niet gehaald waren. Maatregelen uit de Derde Actieprogramma Nitraatrichtlijn die per 1 januari 2008 van kracht zijn geworden, zoals aanscherping van gebruiksnormen, moeten de realisatie van de doelen dichterbij brengen.

In 2008 is volop gewerkt aan de voorbereidingen van het Vierde Actieprogramma Nitraatrichtlijn (2010–2013) en een nieuw derogatieverzoek in het kader van de Nitraatrichtlijn. Alle inspanningen zijn er op gericht dat beide in 2009 door de Europese Commissie worden goedgekeurd.

In 2008 is toestemming gekregen van de Europese Commissie dat maximaal 10 bedrijven van dierlijke mest een vloeibaar mineralenconcentraat mogen maken als kunstmestvervanger. Op die manier kan een overschot aan dierlijke mest worden verminderd en kunnen meststoffen worden hergebruikt. De pilotprojecten worden in 2009 en 2010 uitgevoerd.

Beoogde effecten en resultaten										
Indicator	Referentiewaarde	Peil datum	Real 2006	Real 2007	Real 2008	Begr. 2008	Begr. 2009	Streefwaarde	planning	Bron
Outcome										
Nieuw mestbeleid										
Nationaal fosfaatoverschot (in mln kg) (1)	78	2002	94	76 (2)	(3)	69 (4)	78 (4)	Evenwichts-bemesting	2015	CBS
Nationaal stikstofoverschot (In mln kg) (1)	420	2002	444	427(2)	(3)		400	360	2013	CBS

- (1) De indicatoren nationaal fosfaatoverschot en nationaal stikstofoverschot geven het totaal verlies aan mineralen op landbouwgrond (door toepassen van meststoffen in de Nederlandse landbouw en als gevolg van neerslag) na opname door de gewassen (definitie CBS). Het nationaal stikstofoverschot omvat ook netto stikstofverliezen door vervluchtiging.
- (2) Dit zijn voorlopige cijfers.
- (3) Definitieve gegevens komen later in 2009 beschikbaar.
- (4) De raming voor 2008 en 2009 zijn weergegeven in kg fosfaat (P2O5). Omgerekend naar mln kg fosfor (P) komt dat overeen met 30 mln. resp. 34 mln kg P voor 2008 en 2009. Deze laatste 2 cijfers waren opgenomen in de begroting voor 2008 resp. 2009.

Gewasbescherming

De milieudoelstellingen van de Nota Duurzame Gewasbescherming staan centraal in het in 2008 gevoerde beleid. Daartoe is de Wet Gewasbeschermingsmiddelen en biociden eind 2007 aangepast. De partijen in het convenant duurzame gewasbescherming hebben afspraken gemaakt die erop gericht zijn de doelstellingen van de nota te realiseren.

Naast de nationale inspanningen is in EU-verband hard gewerkt aan een nieuwe verordening voor het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen (ter vervanging van richtlijn 91/414) en een richtlijn voor duurzaam gebruik van pesticiden. Beide wetten zullen begin 2009 hun beslag krijgen. Daarmee is weer een stap gezet naar de verdere Europese harmonisatie van het gewasbeschermingsbeleid. Voorts is de laatste hand gelegd aan het beoordelen van de werkzame stoffen van Annex I van de huidige richtlijn 91/414. Begin 2009 zal ook dat proces worden afgerond. Daarmee komt een beoordelingstraject van 15 jaar ten einde.

Beoogde effecten en resultaten								
Indicator	Referentie-waarde	Peil-datum	Real 2006	Raming 2008	Raming 2009	Streef-waarde	Plan-ning	Bron
Outcome								
<i>Gewasbescherming</i>								
1. % afname aantal milieubelastingspunten t.o.v. 1998 (in NMI) 1)	86%	2006	86%	geen	90%	95%	2010	NMP
2. % afname overschrijdingen residu-normen voedselpro-ducten t.o.v. 2003 2)	30%	2006	30%	geen	35%	50%	2010	NMP

- a) De doelstelling in de Nota Duurzame gewasbescherming is een afname met 95% van de milieubelasting oppervlaktewater t.o.v. 1998. De voortgang van de «nota duurzame gewasbescherming» en ook van de bovenstaande indicatoren is in 2006 door het NMP geëvalueerd. Begin 2007 is over deze tussenevaluatie gerapporteerd, de eindevaluatie vindt in 2010/2011 plaats. De evaluatie liet zien dat de tussendoelstelling van 75% in 2006 is gerealiseerd. Tussentijds (2007, 2008 en 2009) vinden geen metingen plaats. In de begroting 2008 is geen raming opgenomen, de raming in de begroting 2009 is een rekenkundige raming
- 1) De indicator geeft het percentage afname van de belasting van het milieu (water en bodem) met gewasbeschermingsmiddelen aan ten opzichte van het referentiejaar 1998. Dit is berekend met behulp van de Nationale Milieu-indicator die wordt uitgedrukt in milieubelastingspunten. De raming 2009 kan niet worden geverifieerd omdat afgesproken is dat er monitoringsonderzoek plaatsvindt in 2010 (95% afname).
- 2) De indicator geeft het percentage vermindering in de overschrijding van residu-normen voor voedselproducten aan ten opzichte van het referentiejaar 2003.

Transitie visserij

Voor een goed perspectief voor ondernemers in de visserijsector is het van essentieel belang dat de sector de transitie naar duurzame visserij maakt. Daarvoor moeten technische en technologische vernieuwing worden gecombineerd met een gunstig innovatieklimaat, versterkt ondernemerschap en intensivering van de samenwerking met maatschappelijke organisaties. Een goed voorbeeld daarvan is het «Maatschappelijk convenant duurzame Noordzevisserij» dat in juni 2008 door de sector, maatschappelijke organisaties en het ministerie van LNV is ondertekend.

Om goed ondernemerschap in de sector te stimuleren is Wageningen Universiteit gevraagd samen met de sector te werken aan bedrijfsplannen waarin een duidelijke toekomstvisie wordt neergelegd. Ruim 150 ondernemers hebben zich gemeld om deel te nemen in dit traject. Begin 2008 zijn kenniskringen in de visserij geïntroduceerd om onderlinge samenwerking in de sector ten behoeve van de omslag naar verduurzaming te versterken. Inmiddels zijn 13 kenniskringen actief.

In de zomer van 2008 zijn, met behulp van het Europees Visserijfonds, vier projecten financieel ondersteund om duurzame alternatieven voor boomkorvisserij te ontwikkelen en nog eens vier projecten gericht op andere vormen van verduurzaming. In aanvulling daarop zijn in het najaar van 2008 nog eens 18 innovatieve projecten ondersteund.

In december 2008 is het nationale aalbeheerplan, onder voorbehoud van een eventuele bijstelling van het plan, voor goedkeuring ingediend bij de Europese Commissie. Uiterlijk 1 juli 2009 moeten de goedgekeurde beheerplannen in uitvoering worden genomen en is de visserij op aal alleen nog toegestaan in het kader van het goedgekeurde aalbeheerplan.

In Europa zijn ook afspraken gemaakt om illegale visserij tegen te gaan. Alle vis die in de EU wordt geïmporteerd moet voorzien zijn van een certificaat met daarop de herkomst van de vis en er komt betere controle in de havens op de vis die aangeland wordt door visserij-schepen uit landen buiten de EU.

Beoogde effecten en resultaten

Prestatiegegevens									
Indicator (x 1000 ton)	Referentie-waarde	Peil-datum	Real 2006	Real 2007	Real 2008	Begr. 2008*	Streef-waarde	Plan-ning	Bron
Outcome									
1 Voorzorgsniveau									
– scholbestand	205	2005	225	216	254	Geen	230	2010	ICES1)
– Tongbestand	41		26	19	33,3	Geen	35	2010	ICES
2. Discards 2)	80%		73%	58%	**	Geen	40%	2013	CVO 3)
3 Duurzame visserijmethode (aantal kotters)	1	2007	1	1	5***	5	110	2013	VIRIS4)

* In de begroting 2008 is hierover geen info opgenomen omdat de info pas na de presentatie van de begroting beschikbaar komt. (ultimo 2007)

** Info komt medio 2009 beschikbaar

*** Betreft aantal subsidietoezeggingen voor 5 kotters met een nieuwe vismethode; deze nieuwe vismethode zal in 2009 daadwerkelijk in gebruik worden genomen.

1) International Council for the Exploration of the Sea

2) Discards betreft het percentage niet-commerciele bijvangst. De streefwaarde van 40% in 2013 betreft een Nederlands streefcijfer. De Europese Commissie formuleert momenteel beleid inzake discards. De realisatiecijfers voor 2006 en 2007 betreffen schattingen dat wel zeggen een omrekening van de bemonstering door IMARES naar de gehele Nederlandse vloot.

3) Centrum voor Visserij Onderzoek (WUR)

4) Visserij Registratie en Informatiesysteem

Bewustwording consumenten

Consumenten zijn een belangrijke schakel in de voedselketen. De vraag naar voedsel, van bijvoorbeeld hoge kwaliteit, is medebepalend voor de wijze waarop voedsel wordt geproduceerd. De bewustwording van consumenten bij voedsel – waar komt ons eten vandaan – is in 2008 bevorderd.

- Via een breed spectrum aan activiteiten wordt de jeugd aangezet tot bewuster consumeren, via smaaklessen, promotie tijdens de «Week van de smaak» of de Nationale Jeugdraad.
- In het vierde kwartaal van 2008 heeft de dialoog «biodiversiteit voedsel en vlees» plaatsgevonden. Deze zal leiden tot een robuuste agenda voor 2009.
- Er is een verkenning gestart om te komen tot verduurzaming van het voedselaanbod. Deze moet in 2009 leiden tot een breed gedragen samenwerkingsverband met verschillende stakeholders zodat stappen naar verduurzaming ook daadwerkelijk gemaakt zullen worden.
- De eerste versie van de «Staat van voedselkwaliteit/voedselbalans» is uitgebracht. Het geeft de perceptie en gedrag van consumenten weer op verschillende waarden van voedsel.

Beoogde effecten en resultaten

Beoogde effecten en prestaties									
Indicator	Referentie-waarde	Peil-datum	Real 2007	Real 2008	Raming 2008	Raming 2009	Streef-waarde	Plan-ning	Bron
Output (1)/ Outcome (2)									
1. Aantal basisscholen met smaaklessen	Beperkt aantal	2005	500	1 000	1 000	1 500	3 000	2012	LNV
2. Het vertrouwen van consumenten in voedsel*	3,1	2004	3,3	3,4	3,1	3,1	Behoud vertrouwen	Continu	VWA-monitor

* De VWA meet jaarlijks het vertrouwen van consumenten in de veiligheid van voedsel. Dit wordt uitgedrukt in een waarde op een schaal 1-5.

Beleidsconclusies en consequenties

- De jaarwerkprogramma's die LNV in het kader van het convenant Schoon en Zuinig met de sectoren heeft gesloten, leiden in 2009 en volgende jaren tot de realisatie van concrete resultaten op het gebied van CO₂-reductie door energiebesparing en door productie van duurzame energie. Verder worden in 2009 met de sectoren diverse verkenningsprocessen in gang gezet om nog meer resultaatgerichte activiteiten nader te kunnen benoemen. De beoogde resultaten in 2008 voor energietransitie in de glastuinbouw zijn gerealiseerd. Een akkoord over hoge gasprijzen is gesloten. Dit is van groot belang voor investeringen in energie zuinige kassen. Voor 2009 bestaat evenwel het gevaar van het inzakken van investeringen door hoge gasprijzen en kredietcrisis.
- In 2008 is het innovatieprogramma groene grondstoffen uitgewerkt. Vooruitlopend hierop is eind 2008 succesvol een tweede SBIR-tender biobased economy uitgeschreven.
- Bij de biologische landbouw groeit de vraag momenteel sneller dan het aanbod. Daarom is de aandacht in 2008 vooral gericht op het in balans brengen van vraag en aanbod. In samenwerking met ketenpartijen is een totaalaanpak opgezet om de groep potentiële omschakelaars te vergroten. Dit zou op termijn moeten resulteren in een robuuste zelfstandige sector die in een groeiende vraag kan voorzien.
- Systeem- en keteninnovaties staan centraal in de toekomstvisie op een duurzame veehouderij die in januari 2008 aan de Tweede Kamer is verzonden. Met de sector wordt stevig ingezet op de implementatie van deze visie.
- In 2008 is volop gewerkt aan de voorbereidingen van het Vierde Actieprogramma Nitraatrichtlijn (2010–2013) en een nieuw derogatieverzoek in het kader van de Nitraatrichtlijn. Alle inspanning is er op gericht dat dit in 2009 leidt tot een door de Europese Commissie geaccordeerd Vierde Actieprogramma Nitraatrichtlijn en een nieuwe derogatie. Het Streven is dat hiermee de evenwichtbemesting (fosfaat) in 2015 wordt gerealiseerd en dat de doelstelling om in 2013 te komen tot een stikstofoverschot van 360 miljoen kilogram zal worden gehaald.
- In 2008 zijn belangrijke stappen gezet op basis van het in 2007 gesloten convenant duurzame gewasbescherming. In 2008 zijn ook afspraken gemaakt om te komen tot een verdere harmonisatie van het Europese gewasbeschermingsbeleid (nieuwe verordening en richtlijn). Dit resulteert onder andere in een vermindering van de milieudruk.
- Voor de verdere verduurzaming van de visserij wordt zowel ingezet op

innovatie en versterking van de sector als op het bevorderen van een betere samenwerking tussen sector en maatschappelijke organisaties. Dit heeft in 2008 onder andere concrete invulling gekregen door het «Maatschappelijk convenant duurzame Noordzeevisserij».

In 2008 is de bewustwording van consumenten verder bevorderd. Daarnaast hebben in 2008 dialogen plaatsgevonden met maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven om te komen tot een beleid waarbij de keten vraaggestuurd wordt beïnvloed. Het doel is de productie van voedsel te bevorderen waarbij geproduceerd wordt met respect voor mens, dier en milieu. De uitgangspunten van dit beleid komen aan de orde in de visienota Voedsel en Consument die de minister in de loop van 2009 aan de Tweede Kamer zal sturen.

Doelstelling nr. 24

In 2011 moeten Nederlanders meer tevreden zijn over het landschap, zijn groene gebieden gerealiseerd, is het platteland vitaler en dynamischer en wordt geïnvesteerd in natuurgebieden.

Resultaten van het beleid

Een groene leefomgeving is een essentiële levensbehoefte van stedelingen en plattelanders. Behoud en op termijn verbetering van de biodiversiteit is een belangrijke voorwaarde voor de natuur en daarmee voor een leefbare samenleving.

Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG)

Het ILG bevat een bundeling van de verschillende rijksbudgetten bedoeld voor de inrichting en het beheer van het landelijk gebied. In het kader van het ILG hebben rijk en provincies afspraken gemaakt over de meerjarige inzet van middelen ten behoeve van vooraf vastgestelde beleidsdoelen. Door decentralisatie van bevoegdheden en budgetten moet een gericht en slagvaardiger aansturing van instrumenten voor de verbetering van de kwaliteit van het landelijk gebied worden gerealiseerd. De provincies leggen in 2014, na afloop van de ILG-periode, verantwoording af aan het rijk over de geleverde prestaties over de periode 2007–2013 en over de besteding van de rijksmiddelen. In 2010 vindt er een tussentijdse evaluatie, de midterm review, plaats.

In 2008 heeft het rijk de voortgangsrapportages over het eerste uitvoeringsjaar van het ILG van de provincies ontvangen. De rapportages zijn, voorzien van een kabinetsreactie, aan de Tweede Kamer gezonden. Om de kwaliteit van de rapportages te verbeteren en uniformeren is een Handboek Voortgangsrapportages opgesteld. Daarnaast zijn de ILG-bestuursovereenkomsten uitgebreid met prestatieafspraken over een aantal rijksdoelen, waaronder veenweidegebieden, greenports, synergieprojecten water en leefbaarheid.

Agenda Landschap en Nationale Landschappen

Het landschap is wat iemand ziet van een gebied, hoe hij het gebied ervaart. Het landschap draagt bij aan de vorming van plaatselijke culturen. Het vormt een wezenlijk onderdeel van het natuurlijke en culturele erfgoed, maar verandert ook met de tijd en de eisen die wij aan onze omgeving stellen.

Eén van de doelen van het kabinet is dat burgers het landschap waarin zij leven nog meer gaan waarderen. Het streven daarbij is naar een mooi en gevarieerd landschap, waarin mensen hun activiteiten kunnen ontplooiën én waarvan ze kunnen genieten.

Het kabinet heeft in 2008 de Agenda Landschap «landschappelijke verantwoord ondernemen voor iedereen» uitgebracht. Daarin worden drie opgaven voor de toekomst geformuleerd: zorgvuldig omgaan met de ruimte, landschap van en voor iedereen en duurzaam financieren van het landschap. De grootste uitdaging in dit beleidsdomein is om met betrokken partijen nieuwe en innovatieve financieringsconstructies te ontwikkelen. In 2008 zijn vier voorbeeldgebieden geselecteerd om ideeën daarvoor in de praktijk te toetsen.

De 20 Nationale Landschappen in Nederland hebben speciaal tot doel het «landschappelijk erfgoed» te bewaren, dat met name door verstedelijking en versnippering onder druk staat. In 2008 is een aanvang gemaakt met de Algemene maatregel van bestuur-ruimte waarmee, in het kader van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening de ruimtelijke bescherming van de Nationale Landschappen moet verbeteren.

Recreatie om de Stad (RodS)

Voor de realisatie van de taakstelling voor RodS in 2013 is extra inzet nodig. Rijk en provincies hebben een impulsprogramma opgezet om de knelpunten in RodS-projecten op te lossen zodat de realisatie van RodS kan worden versneld. Hierbij worden onder andere de mogelijkheden gezien om de taakstelling voor RodS ook te koppelen aan andere uitvoeringsconcepten, zoals particulier beheer of waterdoelen. De beschikbaarheid van voldoende rijksbudget blijft een punt van zorg en zal aan de orde komen bij de midterm review van het ILG in 2010.

Beoogde effecten en prestaties						
Indicator	Taakstelling ha*)	Realisatie taakstelling per 1-1-2007 ha	Realisatie taakstelling per 1-1-2008 ha**	Taakstelling ILG 2007–2013 ha	Normkosten in euro per ha	Bron
Output						
Verwerven Recreatie om de Stad (RodS)	14 563	9 672	10 129	4 096	81 550	MJP2
Inrichten Recreatie om de Stad (RodS)	14 563	4 933	5 262	5 662	43 500	MJP2

* Deze taakstelling wijkt af van de taakstelling in het coalitie-acckoord waarin 16 000 ha is opgenomen. De belangrijkste reden is dat recreatiegebieden die voor 1994 zijn gerealiseerd (circa 1300 ha) wel in de taakstelling van het coalitie-acckoord zijn opgenomen maar niet in bovengenoemde taakstelling van 14. 563 ha.

** gebaseerd op de ILG-voortgangsrapportage van de provincies over 2007. Per 1 januari 2007 is 9 672 ha verworven en 4 933 ha ingericht. In het gezamenlijke project van Rijk en provincies «Nulmeting op Kaart» worden taakstelling en realisatie van RodS definitief vastgesteld en vastgelegd in de ILG-bestuursovereenkomsten. De uitkomsten van dit project kunnen leiden tot wijziging van de in de tabel opgenomen realisatiecijfers.

Indicator	Nulmeting 2007	Streefwaarde	Planning	Meetmethode	Bron
Outcome Gebruik recreatieve voorzieningen in de Randstad	Inwoners Randstad gemiddeld 25% minder	Zelfde niveau als rest van Nederland	2013	Enquete Continu Vrije Tijds Onderzoek (CVTO) 2006/2007	Monitor AVP en begroting
Tevredenheid recreatieve voorzieningen in de Randstad	In Randstad 65,8% van de maximale score, buiten Randstad 74,5%	Zelfde niveau als rest van Nederland	2013	Enquete Woononderzoek 2006	Monitor AVP en begroting

De indicator voor recreatie is gericht op het gebruik en de tevredenheid over recreatieve gebieden in de Randstad. In 2013 is het gebruik van en de tevredenheid over de recreatieve gebieden in de Randstad op hetzelfde niveau als in de rest van Nederland. De focus op de Randstad vloeit voort uit het feit dat het overgrote deel van de rijksmiddelen in dit gebied wordt ingezet. Daarbij wordt gestreefd naar een optimale toegankelijkheid van recreatief groen vanuit de stad. Dit kan zowel groen in de stad betekenen zoals parken, groen in de wijk of kwalitatief hoogwaardige groenstroken, als (grootschalig) groen om de stad betreffend.

Vitaal Platteland en multifunctionele landbouw

Met de monitor Agenda Vitaal Platteland (APV) wordt nagegaan hoe het wonen, werken en de voorzieningen op het platteland zich ontwikkelen en de doelstellingen van het AVP gehaald worden. Bovendien zijn in 2008 zijn in het kader van het onderzoekprogramma de Sociale Staat van het Platteland in opdracht van LNV twee onderzoeken door het SCP gepubliceerd. Namelijk «Het platteland van alle Nederlanders» en «Overgebleven dorpsleven». Daarmee is inzicht ontstaan in veranderingen in de sociale situatie op het platteland.

De ministeries van LNV en EZ hebben, via het ILG, € 10 miljoen aan de provincies beschikbaar gesteld voor projecten in het kader van versterking van de leefbaarheid.

Voor de ontwikkeling van de multifunctionele landbouw naar een volwaardige sector is verdere professionalisering en opschaling vereist. Nieuwe markten en nieuw en breder ondernemerschap moeten worden ontwikkeld. Hiervoor is de Taskforce multifunctionele landbouw begin 2008 aan de slag gegaan. Om de beoogde doelstelling van een verdubbeling van de omzet in 2011 te realiseren, zet de Taskforce Multifunctionele Landbouw in op vier speerpunten: marktontwikkeling, versterking van ondernemerschap, ruimte voor bedrijfsontwikkeling en versterking van ruimtelijke kwaliteit en het ontwikkelen, delen en toegankelijk maken van kennis.

Ecologische Hoofdstructuur

De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) is een samenhangend netwerk van hoogwaardige bestaande en nieuw natuurgebieden. De EHS omvat 728 500 ha. Realisatie van de EHS is voorzien voor 2018. Het LNV-budget voor realisatie van de EHS komt ten goede aan verwerving, inrichting en beheer van natuurgebieden. Het grootste deel van de EHS wordt gerealiseerd via het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). In 2007 heeft de

Tweede Kamer de EHS aangewezen als groot project. Op basis daarvan is in 2008 de eerste voortgangsrapportage (over het jaar 2007) naar de Kamer gestuurd (Kamerstukken II, 30 825, nr.14). Beleidsinformatie over de voortgang van de EHS in 2008 wordt opgenomen in de tweede voortgangsrapportage, die in september 2009 naar de Tweede Kamer wordt gestuurd.

Realisatie EHS: aantal ha's in beheer per 31-12-2007

	Beherende organisatie	Aantal ha
1	Staatsbosbeheer	185 247
2	Particuliere organisaties+ particulieren	227 773
3	Agrarisch natuurbeheer	39 610
4	Particulier Natuurbeheer (functiewijziging)	7 209
5	Beheer door derden (gemeenten, waterschappen etc.)	141 108
	Totaal in beheer per 31-12-2007	600 947

Natura 2000

Eind 2008 waren voor 147 van in totaal 162 Natura 2000-gebieden ontwerp-aanwijzingsbesluiten beschikbaar. Daarnaast zijn de eerste drie gebieden, waaronder de Voordelta, definitief aangewezen. Om natuurdoelen te bereiken en een evenwicht met economische activiteiten te bewerkstelligen wordt voor ieder gebied een beheerplan opgesteld. In 2008 is in bijna alle gebieden het beheerplanproces van start gegaan. Het beheerplan voor het gebied Voordelta is inmiddels vastgesteld. In december 2008 zijn vier Habitatrichtlijngebieden aangemeld bij de Europese Commissie. Deze gebieden zullen op termijn als Natura 2000-gebied worden aangewezen.

Ten aanzien van de twee belangrijke dossiers, te weten ammoniak en de mosselvisserij in de Waddenzee, is belangrijke voortgang geboekt. De commissie Trojan ziet mogelijkheden om het ammoniakprobleem via een integrale gebiedsgerichte benadering op te lossen en de mosselvisserij, de natuurorganisaties en LNV hebben een convenant afgesloten waarin de transitie van de mosselsector en het natuurherstel van de Waddenzee centraal staan.

Natura 2000 (incl. eerste tranche)

datum 25 juni 2008
schaal 1:1500.000

**landbouw, natuur en
voedselkwaliteit**

Bronnen: LEL, SKAL

Leefgebiedenbenadering

De kern van de leefgebiedenbenadering is dat de bescherming niet langer gericht is op individuele soorten van planten en dieren maar op leefgebieden met groepen van soorten. Het is een gebiedgerichte aanpak én de integratie van soortenbeleid in ander beleid, instrumenten en maatregelen. De leefgebiedenbenadering is daarmee een belangrijke impuls voor het behoud van biodiversiteit in Nederland.

Vanaf 2010 nemen de provincies de regierol over van het rijk. Vooruitlopend daarop zijn in 2008 al ruim 40 leefgebiedenprojecten (circa € 5 miljoen) van start gegaan.

Beleidsconclusies en consequenties

De onder deze doelstelling vallende beleidsterreinen landschap, vitaal platteland, groen en de stad en meer aanleg van natuur zijn grotendeels opgenomen in het ILG.

De ILG-systematiek houdt in dat de minister verantwoordelijk is voor de afgesproken doelstellingen en dat de financiering formeel via de rijksbegroting loopt maar dat de uitvoering naar provincies en gemeenten is gedelegeerd. Daarvoor zijn einddoelen overeengekomen die in 2013 bereikt moeten zijn. De jaarlijkse voortgangsrapportages en vooral de midterm review in 2010 zullen inzicht geven in de voortgang van de uitvoering van het beleid. Doordat het ILG over meerdere jaren financiële zekerheid biedt, heeft een aantal provincies meerjarige afspraken gemaakt met waterschappen, gemeenten en/of andere partijen.

In 2008 hebben de provincies de rapportage over het eerste uitvoeringsjaar (2007) voor het ILG opgeleverd en heeft LNV de eerste rapportage in het kader van het groot project EHS aan de kamer aangeboden. Uit de voortgangsrapportage over het groot project EHS blijkt dat de verwerving van gronden voor de EHS goed op schema ligt, maar dat het tempo van de inrichting achterblijft bij het gewenste schema. Daarnaast is de kwaliteit van de EHS een blijvend aandachtspunt. LNV heeft afspraken gemaakt met de provincies om de kwaliteit en eenduidigheid van de rapportages te verbeteren.

In de nota Agenda Landschap presenteert het kabinet de voorstellen om het karakteristieke Nederlandse landschap te behouden en te beschermen. Mede op basis van de aanbevelingen van de commissie Rinnooy Kan, zijn vier voorbeeldgebieden aangewezen om te innovatieve financieringsinstrumenten te ontwikkelen.

Doelstelling nr. 25

In 2011 worden productiedieren en gezelschapsdieren beter behandeld en moet 5% van de stallen integraal duurzaam en dier-vriendelijk zijn, waarbij voldaan wordt aan dierenwelzijneisen die verder gaan dan de huidige wettelijke eisen

Resultaten van beleid

In januari 2008 is een werkprogramma verschenen waarin de Nota Dierenwelzijn verder is uitgewerkt. De uitvoering van de acties uit het werkprogramma is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de overheid en maatschappelijke partijen.

De onder meer volgende resultaten zijn geboekt ter bevordering van het dierenwelzijn:

- De eisen aan ingrepen bij landbouwhuisdieren zijn aangescherpt. Zo zijn het onverdoofd castreren van biggen en het knippen van hoektanden bij varkens verboden en wordt onderzoek gedaan naar alternatieven voor het doden van eendagskuikens.
- De paardensector is bezig met professionalisering en heeft een plan van aanpak opgesteld om te komen tot de noodzakelijke welzijnsverbeteringen.
- Er is gestart met een vierjarig programma ter voorkoming van verwaarlozing van landbouwhuisdieren.
- De ontwikkeling van integraal duurzame stallen wordt bevorderd door het inzetten van financieringsinstrumenten van onderzoek en ontwerp, voor het toepassen van prototypes op praktijkbedrijven en voor ondersteuning van investeringen door zogenaamde «early adopters».
- Er zijn fiscale instrumenten voor investeringen in welzijns- én milieuvriendelijke stallen die voldoen aan eisen die verder gaan dan de wettelijke normen. Daarvoor is de maatlat duurzame veehouderij ontwikkeld. Stalsystemen die hieraan voldoen komen in aanmerking voor MIA (milieu-investeringsaftrek) en VAMIL (willekeurige afschrijving milieu-investering).
- De Regeling Agressieve Dieren is afgeschaft.
- De AID heeft een structurele aanpak voor malafide hondenhandel.
- Het Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren geeft voorlichtingscampagnes en heeft een groeiend aantal bezoekers op de website.

Beoogde effecten en resultaten						
Indicator	Referentiewaarde	Peil-datum	Raming 2009	Streef-waarde	Planning	Bron
Outcome						
Dierenwelzijn						
1. % naleving van bestaande welzijnsnormen*	70%	2005	72%	80%	2011	AID
2. % integraal duurzame stallen*	«0» meting	2009	1,2%	5%	2011	WUR

* Voor beide indicatoren kunnen geen realisatiecijfers over 2007 en 2008 worden gegeven.

Bij de nalevingspercentages blijkt de methodiek van aselecte steekproeven voor de verschillende sectoren te arbeidsintensief te zijn en dit gaat ten koste gaan van de capaciteit voor gerichte handhaving. In 2009 wordt daarom gezocht naar minder arbeidsintensieve methoden om een kwantitatieve duiding te kunnen geven.

Voor het percentage integrale duurzame stallen wordt een monitoringsinstrument opgesteld waarmee de realisatie van integraal duurzame stallen kan worden gevolgd. Deze monitor is gereed in het voorjaar van 2009. Voorjaar 2009 is ook de nulmeting gereed.

1. Naleving bestaande welzijnsnormen

Het genoemde percentage van 72% bij de streefwaarde 2009 betreft een gemiddelde van alle regelgeving op het gebied van dierenwelzijn. Jaarlijks wordt bekeken of een andere interventiestrategie nodig is. De uitkomst van het project programmatisch handhaven zal vanaf 2009 van invloed zijn op de wijze van handhaven.

Het opzetten van programmatisch handhaven bij dierenwelzijn heeft vertraging opgelopen als gevolg van een gebrek aan capaciteit. Het bepalen van gerealiseerde nalevingpercentages is niet eenvoudig te doen. Er zal een methodiek gekozen worden die de komende jaren een kwantitatieve duiding van de situatie kan geven. Deze aanpak wordt in 2009 afgerond.

2. Integraal duurzame stallen

Voor het percentage integrale duurzame stallen wordt een monitoringsinstrument opgesteld waarmee de realisatie deze stallen kan worden gevolgd. Deze monitor is in 2009 gereed.

In de nota Dierenwelzijn is als doelstelling opgenomen dat in 2011 5% van de stallen integraal duurzaam en diervriendelijk moet zijn waarbij voldaan moet worden aan dierenwelzijnseisen die verder gaan dan de huidige wettelijke normen. Er wordt een monitoringsinstrument opgesteld. Wanneer de monitor/nulmeting gereed is, zal jaarlijks worden gevolgd (en gerapporteerd in het LNV-jaarverslag) hoe de realisatie zich ontwikkelt. Op dit moment zijn er totaal circa 105 000 stallen in Nederland. Een streefwaarde van 5% betekent dus dat het gaat om circa 5250 integraal duurzame stallen. De verwachting is dat dit percentage een vliegwielfunctie heeft voor verdergaande groei.

Beleidsconclusies en consequenties

Het afgelopen jaar is een goede start gemaakt met de uitvoering van het Werkprogramma van de Nota Dierenwelzijn en zijn concrete maatregelen genomen om het welzijn van zowel landbouwhuisdieren als gezelschapsdieren te verbeteren. Daarmee zijn stappen gezet om in 2011 de doelen 5% integraal duurzame stallen en 80% naleving bestaande welzijnsnormen te realiseren. De realisatie van een monitoringsinstrument wordt in 2009 afgerond.

De Tweede Kamer wordt jaarlijks geïnformeerd over de voortgang. In februari 2009 is een eerste voortgangsrapportage naar de Tweede Kamer gestuurd.

Doelstelling nr. 29

Het realiseren van een beperkt aantal complexe, samenhangende ruimtelijke opgaven van nationale betekenis.

Resultaten van beleid

De ruimtelijke opgaven op het terrein van verstedelijking, natuur, landschap en klimaat zijn complex van aard en hebben een sterke samenhang op gebiedsniveau. Door integrale gebiedsontwikkeling wordt een samenhangende en kwaliteitsverbeterende aanpak bevorderd. Een aantal gebieden is daarbij van nationaal belang. De regionale ontwikkeling in deze gebieden draagt direct bij aan de nationale economie.

Op 3 september 2008 heeft de Deltacommissie advies uitgebracht aan het kabinet over hoe Nederland waterveilig is en blijft. Het advies is een langetermijnvisie op de wijze waarop Nederland kan omgaan met de

gevolgen van klimaatveranderingen tot 2100 en verder. De aanbevelingen uit het advies wordt in 2009 uitgewerkt in samenhangende plannen van aanpak. Het ministerie van LNV zal hier intensief bij betrokken zijn.

Randstad Urgent

De minister van LNV is coördinerend bewindspersoon voor vier projecten in het Uitvoeringprogramma Randstad.

Voor de «Groene Ruggengraat» (natte as) zijn besluiten genomen over de snelle realisatie van de Groene Ruggengraat in drie focusgebieden, over het tracé in Noord-Holland en over het natuurgebiedsplan Krimpenerwaard. Ook is een financieringsplan bepaald voor de natuurverbinding Naardermeer-Ankeveenseplassen.

De versnellingsprojecten uit de Nota Ruimte, in het kader van «Transitie Greenports» zijn in uitvoering of bijna in uitvoering.

Op 25 september 2008 hebben bij «Mooi en Vitaal Delfland» betrokken partijen een ambitieverklaring getekend voor een strategie voor duurzame instandhouding en het opstellen van een gezamenlijke structuurvisie. LNV ondersteunt dit traject met € 300 000.

Voor het GOB-project «Westflank Haarlemmermeer» is in april 2008 een bestuursovereenkomst vastgesteld. In april 2009 moet een ruimtelijk programma van eisen afgerond zijn.

Groene Hart

De uitvoering van het rijksprogramma Groene Hart heeft geleid tot het opstellen van een gezamenlijk kader voor de drie afzonderlijke provinciale structuurvisies voor het Groene Hart. Van de elf icoonprojecten zijn er drie in uitvoering (Krimpenerwaard, De Venen, Groene Uitweg) en begin 2009 gaan nog eens vijf projecten in uitvoering.

Eind 2007 heeft het kabinet € 35 miljoen beschikbaar gesteld voor drie versnellingsprojecten Westelijke Veenweiden in het Groene Hart en in Laag Holland (1e tranche). De betreffende versnellingsprojecten Krimpenerwaard, Wormer- en Jisperveld en Zegveld-Portengen zijn inmiddels in uitvoering. De 2e tranche voor de westelijke veenweiden is nu in de verkenningsfase van de procedure voor Nota Ruimte middelen. Nieuwe veenweideprojecten zijn geïdentificeerd en nader uitgewerkt.

Nieuwe Hollandse Waterlinie

Op 11 februari 2008 is voor de Nieuw Hollandse Waterlinie het pact van Rijnauwen gesloten tussen de vijf betrokken departementen (LNV-coördinerend, VROM, VenW, OCW, en Defensie) en vijf provincies (Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Gelderland en Noord-Brabant). Hierin zijn projecten opgenomen die in de periode 2008–2011 tot uitvoering zullen komen. Er is een inspanningsverplichting aangegaan om 150 projecten te realiseren voor een bedrag van € 175 miljoen.

Klavertje 4 – Venlo

Het GOB zet zich in voor de duurzame planontwikkeling van dit agro-industrieel en logistiek complex nabij Venlo in combinatie met de ontwikkeling van een robuuste groenstructuur en ruimtelijke kwaliteit. Het GOB zorgt voor een gebundelde inzet van rijksmiddelen en voor de versterking van bestuurlijke samenwerking en kennisinfrastructuren. Het GOB verwacht de business case in de eerste helft van 2009 af te kunnen ronden. Het rijk heeft inmiddels een bijdrage van € 22,3 miljoen vanuit het Nota Ruimtebudget toegekend en draagt bij aan de strategische grondverwerving in het gebied.

Deze duurzame planontwikkeling leiden tot onder andere vermindering van het aantal transportkilometers en energiebesparing.

5. Wadden

Als uitvloeisel van de pkb Derde Nota Waterhuishouding heeft het Regionaal College Waddengebied (RCW) een Beheer- en ontwikkelingsplan opgesteld voor het Waddengebied. Bestuurlijk bekrachtiging van het plan is voorzien voor mei 2009.

In mei 2008 heeft de minister van LNV met Duitsland en Denemarken een intentieverklaring getekend om in 2009 een vernieuwde Joint Declaration voor de Trilaterale Waddenzeesamenwerking vast te stellen.

De implementatie van het convenant vaarrecreatie van eind 2007 verloopt naar wens. LNV heeft in overleg met diverse convenantpartijen een monitoringplan opgesteld, dat vanaf 2009 in werking treedt.

6. Zuidwestelijke Delta

De interbestuurlijke samenwerking voor de Zuidwestelijke Delta heeft in 2008 verder vorm gekregen. De Deltaraad heeft een steviger positie gekregen als sturend en coördinerend orgaan voor de ontwikkeling van de Zuidwestelijke Delta. Half 2009 zal een uitvoeringsprogramma gereed zijn. LNV heeft zich actief opgesteld in de discussie over verzilting. In overleg met de regio is advies uitgebracht aan het ministerie van Verkeer en Waterstaat over de verzilting van het Krammer-Volkerak-Zoommeer. In samenwerking met V&W is een reactie op het advies van de Raad voor het Landelijk Gebied geformuleerd.

Beleidsconclusies en consequenties

In 2008 is behoorlijke vooruitgang geboekt in die gebieden waarvoor LNV verantwoordelijk is. De opname van de LNV-projecten in Randstad Urgent was logisch gezien de doelstellingen die door het kabinet zijn geformuleerd. Het bood een goede kans om de LNV-doelen te koppelen aan doelen van andere departementen.

Voor alle projecten waarvan de planning mede bepaald wordt door de Nota ruimte procedure, ligt er een MKBA ter beoordeling bij het CPB. Het kabinet zal naar verwachting volgend jaar of uiterlijk in 2010 de bijdragen definitief toekennen in die gevallen waar dat nog niet is gebeurd.

Het project Klavertje 4 bij Venlo is een goed voorbeeld van een integrale benadering en duurzame plantontwikkeling die beoogd wordt in het concept van Greenports.

Doelstelling nr. 41 Een maatschappelijke stage voor alle leerlingen in het voortgezet onderwijs

Resultaten van beleid

De minister van LNV tekende eind 2007 met betrokken organisaties en de staatssecretaris van OCW een intentieverklaring om 7500 stageplaatsen in de groene sector te realiseren.

De coalitie Betrokken bij Buiten heeft in 2008 een start gemaakt met pilots op vijf locaties, te weten op het eiland Tiengemeten (Natuurmonumenten), op landgoed Bonenburg bij Heerde (Geldersch Landschap en

Geldersche Kasteelen), in Almere (Staatsbosbeheer), in de nabijheid van kamp Westerbork in Hooghalen (IVN) en op de Middelplaten in het Veerse Meer (Landschapsbeheer Nederland). Het aantal locaties wordt uitgebreid in 2009. Eind 2009 / begin 2010 worden de in de pilots ontwikkelde concepten verspreid voor bredere toepassing.

In de land- en tuinbouw hebben de eerste leerlingen in 2008 een maatschappelijke stage gelopen bij de publiekscampagne Kom in de kas. Op melkveehouderijen, akkerbouwbedrijven, fruitbedrijven en bij educatieve en zorgboederijen zijn in 2008 op verschillende plekken in het land circa 350 leerlingen aan de slag geweest. Stichting Biologica heeft stageplaatsen aangeboden op ruim 30 biologische bedrijven. De ZLTO heeft 23 jongeren in het kader van hun maatschappelijke stage betrokken bij de ontwikkeling van concepten.

Leerlingen zijn over het algemeen erg enthousiast over de groene maatschappelijke stages. Invulling van een groene stage is mogelijk voor alle niveaus van het voortgezet onderwijs.

Een pilot in Amsterdam, waarbij de bemiddelingsorganisatie 248 leerlingen aan een groene maatschappelijke stage heeft geholpen, leert dat de groene stage beter onder de aandacht van jongeren in grote steden moet worden gebracht. In 2009 hebben 24 jongeren LNV geholpen bij het opstellen van wervende vacatureteksten.

Beoogde effecten en resultaten

De realisatie van groene maatschappelijke stageplaatsen en de invoering van de maatschappelijke stage in het vmbo-groen verliep in 2008 volgens planning.

Indicator	Referentiewaarde	Peildatum	Real 2008	Raming 2008	Raming 2009	Streefwaarde	Planning	Bron
Output								
Aantal organisaties dat groene stages aanbiedt*	10	2008	9	10	13	20	2011	LNV
Aantal groene stageplaatsen	500	2008	868	500	1 500	10 000	2011	LNV
Aantal leerlingen vmbo-groen dat maatschappelijke stage volgt**	2 000	2008	2 000	2 000	3 500	8 000	2011	LNV

Toelichting

Bovenstaande kabinetsdoelen zijn in 2007 vastgesteld. Voor 2006 en 2007 zijn daarom geen realisatiegegevens beschikbaar.

* De stagebiedende organisatie Platform Landbouw en Zorg is opgeven. De taken zijn overgenomen door de andere stagebiedende organisaties.

** Vanaf schooljaar 2011–2012 is de maatschappelijke stage wettelijk verplicht in het voortgezet onderwijs. Alle leerlingen in het vmbo groen volgen vanaf dat moment een maatschappelijke stage in hun schoolloopbaan. Dat betekent dat jaarlijks ruim 8000 leerlingen van in totaal ongeveer 33 000 leerlingen (huidige leerlingaantal) een maatschappelijke stage lopen. Voor de schooljaren daaraan voorafgaand worden de volgende aantallen maatschappelijke stagairs in het vmbo groen nagestreefd:

Beleidsverslag

Schooljaar	
2007–2008	2 000
Schooljaar	
2008–2009	3 000
Schooljaar	
2009–2010	4 000
Schooljaar	
2010–2011	6 500
Schooljaar	
2011–2012	8 000

Beleidsconclusies en consequenties

In 2008 is voortvarend vorm gegeven aan het aanbieden van mogelijkheden voor maatschappelijke stages in de groene sector. De sector werkt enthousiast mee, Uiteindelijk is het de bedoeling dat er in 2011 ruim 10 000 stageplaatsen gerealiseerd zullen zijn. Om aan die doelstelling invulling te geven wordt onder andere een begin 2009 te sluiten intentieverklaring, vooral ook gericht op de voedingssector en (groene) gemeenten, voorbereid.

Overzicht van kabinetsdoelstellingen beleidsprogramma «Samen werken samen leven» in relatie tot begrotingsartikelen van LNV

Kabinetsdoelstelling	Omschrijving kabinetsdoelstelling	Beleidsartikelen/ Operationele doelstelling	Omschrijving beleidsartikel/ operationele doelstelling op LNV-begroting	Uitgaven 2007 per kabinetsdoel (x € 1 000)	Uitgaven 2008 per kabinetsdoel (x € 1 000)
1	Draagvlak voor Europa Duurzame ontwikkeling, armoedebestrijding	29	Algemeen	–	
6		29	Algemeen	574	
11	Hoger onderwijs met meer kwaliteit en minder uitval	26	Kennis en Innovatie	687 080	712 798
		26.11	Waarborgen kennisstelsel	608 624	
		26.12	Benutten samenhang tussen instellingen	39 875	
		26.13	Vernieuwen kennisstelsel	38 581	
		26.15	Kennis en innovatie		3348
	26.16	Waarborgen/vernieuwen onderzoek en onderwijs		709 450	
14	Versterken innovatief vermogen van de Nederlandse economie	21	Duurzaam ondernemen	8 230	20 363
		26	Kennis en innovatie	151 309	193 302
		21.11	Verbeteren ondernemerschap- en ondernemersklimaat	386	3 004
		21.12	Bevorderen maatschappelijk geaccepteerde productievoorwaarden en dierenwelzijn	1 290	1 186
		21.13	Bevorderen duurzame productiemethoden	6 068	15 437
		21.15	Bevorderen duurzame ketens	486	736
		26.11	Waarborgen kennisstelsel	42 938	
		26.12	Benutten samenhang tussen instellingen	3 227	
	26.13	Vernieuwen kennisstelsel	6 465		

Beleidsverslag

Kabinetsdoelstelling	Omschrijving kabinetsdoelstelling	Beleidsartikelen/ Operationele doelstelling	Omschrijving beleidsartikel/ operationele doelstelling op LNV-begroting	Uitgaven 2007 per kabinetsdoel (x € 1000)	Uitgaven 2008 per kabinetsdoel (x € 1 000)
		26.14	Ondersteunen LNV-beleid met kennis	98 679	
		26.15	Kennisontwikkeling en innovatie		129 080
		26.16	Vernieuwen onderzoek en onderwijs		64 222
16	Minder regels, minder instrumenten, minder loketten			-	
22	Stimuleren van duurzame consumptie en productie	21	Duurzaam ondernemen	29 247	47 172
		22	Agrarische ruimte	4 467	8 667
		25	Voedselkwaliteit en diergezondheid	2 171	3 774
		21.12	Bevorderen maatschappelijk geaccepteerde productievoorwaarden en dierenwelzijn	9 768	2 678
		21.13	Bevorderen duurzame productiemethoden	12 074	15 312
		21.14	Bevorderen duurzame vangst	5 824	27 456
		21.15	Bevorderen duurzame ketens	1 581	1 726
		22.11/22.12	Ruimte voor grondgebonden landbouw	4 467	8 667
		25.11	Bevorderen van kwalitatief hoogwaardig voedselaanbod en consumptiepatroon	2 171	3 774
24	In 2011 meer tevredenheid over landschap, zijn groene gebieden gerealiseerd, is het platteland vitaler en wordt geïnvesteerd in natuur	23	Natuur	447 160	462 214
		24	Landschap en recreatie	146 768	152 985
		23.11	Verwerven EHS	85 209	76 459
		23.12	Inrichten EHS	123 040	144 148
		23.13	Beheren EHS	171 093	168 415
		23.14	Beheer natuur buiten EHS en beschermen internationale biodiversiteit	67 818	73 192
		24.11	Nationale Landschappen	15 922	14 320
		24.12	Landschap algemeen	5 728	7 432
		24.13	Recreatie in en om de stad	84 994	92 188
		24.14	Recreatie algemeen	40 124	39 045
25	In 2011 verbetering dierenwelzijn en moet 5% van de stallen duurzaam en dier-vriendelijk zijn	21	Duurzaam ondernemen	1 574	4 700
		26	Kennis en Innovatie	5 050	9 240
		21.12	Bevorderen maatschappelijk geaccepteerde productievoorwaarden en dierenwelzijn	1 574	4 700
		26.11	Waarborgen kennisstelsel	250	
		26.14	Ondersteunen LNV-beleid met kennis	4 800	
		26.15	Kennisontwikkeling/ innovatie		8 570
		26.16	Vernieuwen onderzoek en onderwijs		670

Beleidsverslag

Kabinets- doelstelling	Omschrijving kabinets- doelstelling	Beleids- artikelen/ Operatio- nele doelstel- ling	Omschrijving beleidsartikel/ operationele doelstelling op LNV-begroting	Uitgaven 2007 per kabinets- doel (x € 1000)	Uitgaven 2008 per kabinets- doel (x € 1 000)
29	Realiseren van enkele complexe, samenhangende ruimtelijke opgaven van nationale betekenis	27	Bodem, water en recon- structie zandgebieden	63 227	59 936
		22.12	Ruimte voor niet grond- gebonden landbouw		11 888
41	Maatschappelijke stages	27.11	Reconstructie zandgebieden	63 227	48 048
		26	Kennis en Innovatie	383	1 092
		26.12	Benutten samenhang tussen instellingen	215	
		26.13	Vernieuwen kennisstelsel	168	
		26.16	Vernieuwen onderzoek en onderwijs		1 092
	Totaal gerelateerd aan kabinetsdoelen			1 547 240	1 676 243

Toelichting

In bovenstaand overzicht zijn de programma-uitgaven van de LNV-verantwoording 2008 opgenomen die kunnen worden toegerekend aan de kabinetsdoelstellingen uit het beleidsprogramma «Samen werken, samen leven». Bij de toerekening aan de kabinetsdoelstellingen is als uitgangspunt genomen de verantwoording van de uitgaven op de operationele doelstellingen van de beleidsartikelen, uitgezonderd de operationele doelstellingen die betrekking hebben op de apparaatsuitgaven en de bijdrage aan baten-lastendiensten voor uitvoeringskosten van het beleid. De totale uitgaven 2008 op de LNV begroting bedragen € 2 656 mln. Op grond van bovenstaande overzicht kan € 1 677 mln. worden toegerekend aan de kabinetsdoelen uit «Samen werken samen leven».

De niet toegerekende uitgaven ad € 979 mln. betreffen:

- Programma-uitgaven (operationele doelstellingen) op beleidsartikelen voor een bedrag van € 291 mln. Dit betreft programma-uitgaven die betrekking hebben op artikel 21 duurzaam ondernemen (€ 126 mln.), artikel 22 agrarische ruimte (€ 25 mln.), artikel 25 voedselveiligheid en diergezondheid (€ 42 mln.), artikel 26 Kennis en innovatie (€ 54 mln.), artikel 27 Reconstructie (€ 3 mln.) en artikel 29 algemeen (€ 41 mln.).
- Uitvoeringskosten van beleid/ bijdragen aan baten-lastendiensten ad € 445 mln.
- Apparaatsuitgaven ad € 243 mln.

2. BELEIDSARTIKEL EN NIET-BELEIDSARTIKEL

ILG-overzicht 2008

In dit hoofdstuk zijn alle begrotingsmutaties 2008 met betrekking tot het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) samengevoegd. De begrotingsmutaties op het terrein van ILG hebben betrekking op meerdere operationele doelstellingen (zie ook onderstaand overzicht). Reden om deze te bundelen in een totaal overzicht is enerzijds het vergroten van de leesbaarheid cq presenteerbaarheid van begrotingsmutaties op het ILG. Anderzijds hebben de mutaties voornamelijk betrekking op technische mutaties in het kader van het herschikken van ILG budgetten op basis van de afgesloten bestuursovereenkomsten. Deze mutaties zijn ook opgenomen in de 1e en/of 2e suppletore begroting 2008. Aangezien het hier om een financiële verantwoording gaat is gekozen om te komen tot een algemeen deel behorend bij de artikelgewijze toelichting in het financieel jaarverslag.

Overzicht uitgaven- en ontvangstenmutaties					
1	2	3	4	5	6
Operationele doelstellingen	Begrotingsstand 2008 ILG-deel	Herschikking tussen OD's van/naar niet ILG-onderdelen	Overige mutaties	Totaal ILG-deel	OD tegenhanger buiten ILG
22.11	17 539			17 539	
22.12	8 667	11 900	- 12	20 555	22.12
23.11	48 234	- 450	3 597	51 381	23.11
23.12	125 656		3 843	129 499	23.12
23.13	95 514	3 265	4 488	103 267	23.13
23.14	12 851	226	196	13 273	23.14
24.11	12 731		182	12 913	24.11
24.12	2 618			2 618	
24.13	70 406	5 060	11 351	86 817	24.13
24.14	11 717	228	2	11 947	
27.11	41 733	6 000	315	48 048	27.11
27.12	319			319	
Totaal	447 985	26 229	23 962	498 176	

3) Herschikkingen tussen de Operationele Doelstellingen van/naar niet ILG-onderdelen

22.12 Ruimte voor niet grondgebonden landbouw

In het kader van de nota Ruimte zijn bij Voorjaarsnota 2008 FES-middelen aan de LNV-begroting toegevoegd ten behoeve van de Greenports. Dit zijn integrale ruimtelijke glastuinbouwprojecten met name in de zuidvleugel van de Randstad, waarmee een impuls wordt gegeven aan een duurzame, vitale en gevarieerde inrichting.

23.13 Beheren Ecologische Hoofdstructuur

De budgetverschuiving houdt voornamelijk verband met een bijdrage aan de provincie Drenthe voor Drentse bosboeren en een bijdrage aan de provincie Limburg voor de stimulering van zgn. Less Favoured Areas (LFA-gebieden) in Limburg.

24.13 Groen en de stad

De LNV-begroting 2008 is bij Nota van Wijziging met € 5 mln. verhoogd voor het in stand houden van het voorzieningenniveau in kleine kernen ten behoeve van de leefbaarheid.

27.11 Reconstructie zandgebieden

In het kader van het Programma Groene Hart zijn in de Veenweide-gebieden projecten gestart om de bodemdaling tegen te gaan, waardoor de specifieke culturele waarden en natuurwaarden die aan de veenweiden verbonden zijn, behouden blijven. In dit kader is bij Voorjaarsnota 2008 € 6 mln. aan de begroting toegevoegd.

4) Overige mutaties

23.11 Verwerven EHS

24.13 Groen en de stad

Bij Najaarsnota 2008 is het ILG-budget op 23.11 en 24.13 verhoogd in verband met de gestegen grondprijzen.

23.12 Inrichten EHS

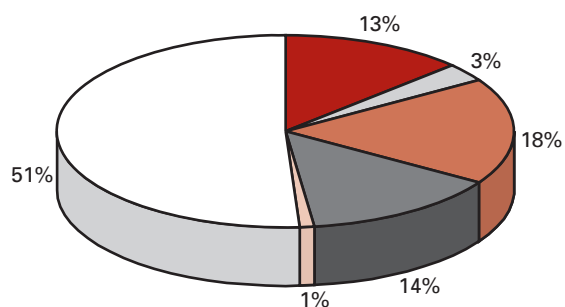
Er is € 3,8 mln. toegevoegd door het ministerie van VROM voor de verbetering van de milieukwaliteit van de EHS.

24.13 Groen en de stad

Het ministerie van Economische Zaken heeft € 5 mln. toegevoegd bij Najaarsnota 2008 bijgedragen voor het in stand houden van het voorzieningenniveau in kleine kernen ten behoeve van de leefbaarheid.

21 Duurzaam ondernemen

- Verbeteren van ondernemerschap en ondernemersklimaat
- Bevorderen van maatschappelijk geaccepteerde productievoorwaarden en dierenwelzijn
- Bevorderen van duurzame productiemethoden en bedrijfssystemen w.o. biologische landbouw
- Bevorderen duurzame vangst en kweek van vis en schelpdieren
- Bevorderen van duurzame ketens
- Apparaatsuitgaven

Omschrijving

LNV streeft naar een vitaal en duurzaam agrocomplex met inbegrip van de visserij, waarbij:

- de nationale en internationale marktpositie van het agrocomplex wordt versterkt;
- van natuurlijke hulpbronnen en natuurlijke grondstoffen een duurzaam gebruik wordt gemaakt;
- betrouwbare en hoogwaardige producten voortgebracht worden.

Deze beleidsdoelstelling richt zich op de verduurzaming van het agrocomplex in Nederland, waarbij zoveel mogelijk de Europese kaders worden gevolgd. De verduurzaming geldt niet alleen voor de milieuaspecten, maar ook de sociale en economische aspecten (bedrijfsontwikkeling en ondernemerschap).

1. Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1 000						
21 Duurzaam ondernemen	Realisatie				Vastgestelde begroting 2008	Verschil
	2005	2006	2007	2008		
Verplichtingen	303 138	382 207	326 815	455 256	336 708	118 548
Uitgaven	278 591	390 184	264 536	404 192	321 967	82 225
Programma-uitgaven	98 769	196 480	59 934	197 897	149 244	48 653
21.11 Verbeteren van ondernemerschap en ondernemersklimaat	2 217	18 164	3 280	51 967	6 455	45 512
– Jonge agrariërs	579	12 319	1 012	2 666	3 050	– 384
– Ondernemerschap	1 638	5 845	2 268	1 439	3 405	– 1 966
– Interne begrotingsreserve				47 862		47 862
21.12 Bevorderen van maatschappelijk geaccepteerde productievoorwaarden en dierenwelzijn	19 097	15 461	18 115	10 747	19 326	– 8 580
– Verbetering dierenwelzijn	1 471	2 523	4 123	4 981	7 016	– 2 035
– Nieuw mestbeleid	13 390	7 828	9 617	1 381	6 319	– 4 940
– Fytosanitair beleid	759	1 759	2 514	2 785	2 795	– 10
– Gewasbeschermingsbeleid	3 477	3 201	1 861	1 600	3 195	– 1 595
– Coëxistentie		150				
21.13 Bevorderen van duurzame productiemethoden en bedrijfssystemen w.o. biologische landbouw	36 726	30 763	23 836	72 547	89 019	– 16 472
– Glastuinbouw	14 403	9 932	8 587	18 097	68 122	– 50 025
– Biologische landbouw	7 865	9 958	6 050	3 139	4 020	– 881
– Intensieve veehouderij		1 285	1 172	1 825	4 868	– 3 043
– Melkveehouderij	2 885	3 025	1 711	3 648	4 478	– 830
– Akkerbouw	1 369	1 684	1 634	2 227	1 538	689
– Overige sectoren	329	342	171	5 796		5 796
– Innovatie en Samenwerking duurzame landbouw	9 875	4 537	4 511	5 526	3 993	1 533
– Multifunctioneel landbouw				286	2 000	– 1 714
– Interne begrotingsreserve				32 003		32 003
21.14 Bevorderen duurzame vangst en kweek van vis en schelpdieren	34 099	124 565	5 824	57 149	27 261	29 888
– Sanering		19 059		19 326	20 000	– 674
– Onderzoek	9 531	3 135				
– Innovatie	3 601	1 400		517		517
– Innovatie, Kennisontw. en Verspreiding	3 601		1 475	758	1 729	– 971
– Binnenvisserij	20 967	100 971	481	464	197	267
– Verduurzaming Noordzeeverisserij	9 531		3 868	6 391	5 335	1 056
– Interne begrotingsreserve				29 693		29 693
21.15 Bevorderen van duurzame ketens	6 630	7 527	8 879	5 487	7 183	– 1 696
– Bilaterale economische samenwerking	2 987	2 797	2 698	1 905	2 922	– 1 017
– Agrologistiek	512	764	486	736	400	336
– ICT Beleidsprogramma's	940	1 980	3 627	854	1 600	– 746
– Energie en Overig	2 191	1 986	2 068	1 572	2 261	– 719
– Biobased Economy				420	0	420
Apparaatsuitgaven	179 822	193 704	204 602	206 295	172 723	35 072
21.21 Apparaat	19 064	19 440	21 335	22 158	16 855	5 303
21.22 Baten-lastendiensten	160 758	174 264	183 267	184 137	155 868	28 269
Ontvangsten	33 230	51 619	23 077	93 479	9 869	83 610

Toelichting op de verplichtingen:

De hogere verplichtingenrealisatie hangt voor het grootste deel samen met de hogere uitgavenrealisatie; zie hiervoor de toelichting op programma-uitgaven en apparaatsuitgaven.

Daarnaast zijn er meer verplichtingen aangegaan (dan geraamd) voor:

- pilotprojecten Herstructurering Melkveehouderij (+ € 1,8 mln.)
- verschillende projecten op het gebied van Fytosanitair beleid (+ € 2,0 mln.)
- maatregelen op het terrein van de van de verduurzaming van de Noordzeevisserij (+ € 3,4 mln.)
- het programma Bilaterale Economische Samenwerking: ter versterking van een duurzame internationale concurrentiepositie van het Nederlandse agro-bedrijfsleven wordt bijgedragen aan agro-economische samenwerkingsactiviteiten zoals handelsmissies, netwerk-bijeenkomsten, marktanalyses, onderhandelingen over vermindering handelsbelemmeringen en vakbeurzen. (+ € 1 mln.)
- een Small Business Innovation Research-regeling voor (onderzoek naar) de ontwikkeling van groene grondstoffen. (+ € 3,9 mln.)

Tenslotte zijn er verplichtingen aangegaan, waarmee in de ontwerp-begroting nog geen rekening was gehouden:

- de Investeringsregeling Duurzame Stallen: via deze regeling kunnen voorloperbedrijven in de melkveehouderij, pluimveehouderij en varkenshouderij subsidie krijgen voor de nieuwbouw van of aanpassing tot integraal duurzame stallen (+ € 1,4 mln.)
- de Investeringsregeling Luchtwassers: deze regeling voor gecombineerde luchtwassystemen is gericht op een versnelde inzet van nieuwe milieutechnologie in de praktijk (+ € 9,2 mln.)
- innovatieve proefprojecten in het kader van de verduurzaming van de visserijsector: projecten om de selectiviteit van vistuig te verbeteren, bijvangsten te verminderen en de gevolgen voor natuur en milieu te beperken. (+ € 6,0 mln.)

Toelichting op de programma-uitgaven:

Interne begrotingsreserves

In 2008 zijn op de LNV-begroting drie nieuwe interne begrotingsreserves ingesteld. De liquide middelen van de drie ZBO's Borgstellingsfonds voor de Landbouw, het Ontwikkeling- en Saneringsfonds voor de Landbouw en het Ontwikkeling- en Saneringsfonds voor de Visserij zijn overgeheveld naar de interne begrotingsreserves. In de 1e suppletore begroting 2008 zijn de ontvangsten en uitgaven op de operationele doelstellingen 21.11 (Borgstellingsfonds), 21.13 (O&S landbouw) en 21.14 (O&S Visserij) opgehoogd.

De realisatie van de interne begrotingsreserve op artikel 21.11 (€ 47,9 mln.) bedraagt het saldo van de initiële storting van de liquide middelen van de Stichting Borgstellingsfonds in de begrotingsreserve, de toevoeging hieraan van € 2 mln. middelen uit het Coalitieakkoord ter versterking van de borgstellingsfaciliteit en de uitgaven van verliesdeclaraties.

Op artikel 21.13 bedraagt de realisatie van de interne begrotingsreserve € 32 mln. Dit saldo bestaat met name uit de initiële storting van de liquide middelen uit het O&S fonds Landbouw in de interne begrotingsreserve en de storting van de in 2008 niet volledig benutte middelen voor energietransitie in de glastuinbouw. Door deze storting blijven de middelen beschikbaar voor de glastuinbouwsector in 2009 en latere jaren.

De stand van de interne begrotingsreserve op artikel 21.14 (€ 29,7 mln.) betreft het saldo van de initiële storting van de liquide middelen uit het O&S-fonds Visserij en het toevoegen van de in 2008 niet volledig bestede middelen voor de nationale cofinanciering van het Europees Visserij

Fonds (EVF) aan de interne begrotingsreserve. Het doel van de ingestelde interne begrotingsreserve is om meer budgetflexibiliteit te creëren bij meerjarige programma's zoals het EVF (2007–2013). Door deze toevoeging blijven de middelen beschikbaar voor de nationale cofinanciering in 2009 en verder.

21.12 Bevorderen van maatschappelijk geaccepteerde productievoorwaarden en dierenwelzijn

Verbetering dierenwelzijn

Vanuit het Coalitieakkoord is voor 2008 € 4 mln. beschikbaar gesteld voor ontwikkeling en stimulering dierenwelzijn. Het afgelopen jaar is een start gemaakt met de uitvoering van het Werkprogramma van de Nota Dierenwelzijn. De meeste acties uit dit werkprogramma voor 2008–2009 zijn opgepakt en lopen. Het beschikbare budget 2008 is echter niet volledig uitgeput omdat er een aantal acties pas in 2009 en latere jaren gaan starten.

Nieuw mestbeleid

Voor onderzoeks- en monitoringsactiviteiten op het gebied van de derogatie is in 2008 € 3,9 mln. verantwoord op artikel 26 Kennis en Innovatie. De lagere uitgaven worden verder verklaard door de tegenvallende belangstelling voor de regeling Beroepsopleiding/voorlichting kennis mestbeleid en latere opstart van projecten op het gebied van monitoring derogatie.

21.13 Bevorderen van duurzame productiemethoden en bedrijfs-systemen w.o. biologische landbouw

Glastuinbouw/energie

Om de kabinetsdoelen (in 2020) klimaatneutraal telen, reductie gebruik primaire brandstof en glastuinbouwsector leverancier van duurzame warmte en elektriciteit te kunnen realiseren zijn op de LNV-begroting middelen gereserveerd voor investeringen via de energieregelingen Marktintroductie Energie Innovatie (MEI), Investerings Regeling Energie (IRE) en Energienetwerken.

Voornamelijk de fluctuerende brandstofprijzen en de kredietcrisis zijn aanleiding voor uitstel van investeringen. Hierdoor zijn er in 2008 minder verplichtingen aangegaan en minder uitgaven gedaan.

Intensieve veehouderij

De lagere uitgaven worden met name veroorzaakt door een tegenvallende belangstelling voor de Innovatieregeling intensieve veehouderij (€ 1,7 mln.) en de regeling Beroepsopleiding/voorlichting veehouderij (€ 0,8 mln.).

Overige sectoren

De hogere uitgavenrealisatie wordt veroorzaakt door de vorstschaderegeling die in 2008 is opengesteld voor fruittelers die schade hebben opgelopen tijdens de extreme vorst van maart 2005. Deze uitgaven zijn gefinancierd uit de interne begrotingsreserve.

Toelichting op de apparaatsuitgaven:

De bijdrage aan de baten-lastendiensten is ca. € 28 mln. hoger uitvallen. De belangrijkste oorzaken zijn:

- de bijdrage aan de Plantenziektenkundige Dienst (PD) is verhoogd met

€ 1,7 mln voor de uitvoering van verschillende projecten/ werkzaamheden w.o. Ruslandkeuringen, ruimingskosten Aziatische boktor en de bijdrage aan Sagita-Client.

- de bijdrage aan Dienst Regelingen is circa € 21,6 mln hoger dan oorspronkelijk begroot. Conform de regeling baten-lasten diensten heeft LNV in 2008 het negatief eigen vermogen van Dienst Regelingen aangezuiverd (€ 11,9 mln). Daarnaast is een hogere bijdrage verstrekt van € 9,7 mln, die grotendeels verband houdt met aanvullende werkzaamheden voor de regeling LNV-subsidies (RLS) en de loon- en prijscompensatie voor 2008.
- vertraging bij de implementatie van het programma Client Export in 2007 heeft geleid tot hogere uitgaven in 2008. Verder zijn de uitvoeringskosten voor het programma Client bij de baten-lastendiensten hoger uitgevallen dan begroot (+ € 2,4 mln.).
- de toedeling van de loonbijstellingstranche 2008 (+ € 3,5 mln.)

De apparaatsuitgaven laten ten opzichte van de begroting een stijging zien van ca. € 5 mln. Deze stijging wordt voornamelijk verklaard door:

- de hogere uitgaven bij materieel hangen met name samen met compensatie van hogere brandstofprijzen en onderhoudskosten van de Rijksrederij (+ 1,9 mln.)
- de hogere uitgaven bij personeel komt voornamelijk door de inhuur van uitzendkrachten bij de directie Visserij voor de overgang naar de Rijksrederij (+ 1,3 mln.) en door hogere uitgaven ten behoeve van de Taskforce Economic (+ 0,9 mln.)

Toelichting op de ontvangsten:

	Realisatie 2008	Begroting 2008
EU bijdrage overige sectoren	699	241
Ontvangsten visserij (o.a. FIOV)	5 351	5 198
FES-ontvangsten	2 481	2 895
Overige ontvangsten	84 948	1 535
Totaal ontvangsten	93 479	9 869

Overige ontvangsten

Zie de toelichting onder programma-uitgaven, interne begrotingsreserves.

2. Slotwetmutaties

Uitgaven x € 1 000			
	Verplich- tingen	Uitgaven	Ontvangsten
Stand 2e suppletore begroting 2008	401 764	373 549	86 721
Mutaties Slotwet 2008	53 492	30 643	6 758
Stand Slotwet 2008 (realisatie)	455 256	404 192	93 479

Toelichting:

De hogere uitgaven-, verplichtingen- en ontvangstenrealisatie houden voornamelijk verband met de toevoegingen aan de interne begrotingsreserves.

Door vertraging in de vraag naar diverse glastuinbouwregelingen is er minder uitgegeven in 2008. De niet tot besteding gekomen middelen op de diverse glastuinbouwregelingen zijn toegevoegd aan de interne begrotingsreserve.

Omdat de Europese Commissie het Operationeel Programma later heeft vastgesteld is er vertraging opgetreden in de uitfinanciering. De niet tot besteding gekomen middelen van het Europees Visserij Fonds zijn toegevoegd aan de interne begrotingsreserve.

3. Uitgevoerde Evaluatie onderzoeken

	Onderzoek onderwerp	Nummer AD of OD	Start	Afgerond	Vindplaats
Effectenonderzoek ex post	Duurzaamheid intensieve veehouderij Rapport Algemene Rekenkamer	21.12	2008	2008	TK, 2007–2008, 31 478, nrs. 1–2); 12 juni 2008
	Duurzame Visserij Rapport Algemene Rekenkamer	21.14	2008	2008	TK, 2008–2009, 31 748, nrs. 1–2); 30 oktober 2008.
Overig evaluatie-onderzoek	Ex-ante evaluatie Landbouw en Kader Richtlijn Water 1	21.11	2007	2008	Rapport Alterra 1687, 16 mei 2008, www.alterra.wur
	Beleidsevaluatie Functioneel gebruik biodiversiteit in de landbouw Terugblikken en vooruitzien, een ex-durante evaluatie	21.12	2007	2008	Eindrapport Bureau Crem en Novioconsult. www.minInv.nl
	Evaluatieverslag Regeling structuurverbetering glastuinbouw, periode 1997–2007	21.13	2008	2008	Dienst Regelingen West DR/2007/8117, bibliotheek LNV
	Ex-post evaluatie van het LNV streekproductenbeleid	21.13	2007	2008	Rapport Bureau Bartels, mei 2008, bibliotheek LNV
	Evaluatie Netwerken in de veehouderij	21.13	2008	2008	Eindrapport Bureau Bartels, januari 2009 www.minInv.nl
	Evaluatie Regeling Praktijknetwerken Veehouderij	21.13	2008	2008	Eindrapport bureau Bartels, januari 2009 www.minInv.nl
	Ex-post evaluatie van het LNV streekproductenbeleid	21.13	2007	2008	Rapport Bureau Bartels, mei 2008, bibliotheek LNV
	Procesevaluatie Innovatieregeling Intensieve veehouderij	21.13	2008	2008	Eindrapport bureau Bartels, november 2008 www.minInv.nl
	Evaluatie experiment Mosselzaadinstallaties	21.14	2007	2008	TK (29 684 nr. 65) 20 februari 2008
	Agrologistiek	21.15	2007	2007	
Bilaterale agro-economische samenwerking	21.15	2008	2009		

Toelichting:

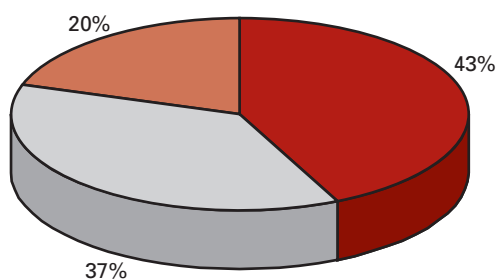
In 2008 is er geen beleidsdoorlichting gestart of afgerond.

- **Kader Richtlijn Water:** In 2009 vindt een vervolg ex-ante evaluatie plaats.
- **Evaluatie experiment mosselzaadinstallaties:** Resultaten van deze evaluatie vormt input voor de opschaling van het experiment.
- **Agrologistiek:** De in begroting 2008 genoemde evaluatie is in 2007 uitgevoerd, zie jaarverslag 2007.

- **Bilaterale agro-economische samenwerking:** Medio 2008 is gestart met de evaluatie van het BES-programma. Dit programma is gericht op bevordering van de internationale presentatie en participatie van met name het agrarisch Midden- en Klein Bedrijf (MKB). De resultaten van deze evaluatie zullen naar verwachting in de 1^e helft van 2009 beschikbaar komen.

22 Agrarische ruimte

- Ruimte voor grondgebonden landbouw
- Ruimte voor niet grondgebonden landbouw
- Apparaatsuitgaven

Omschrijving

LNV streeft naar een toekomstgerichte, concurrerende landbouw als economische drager in het landelijk gebied. Een vitale land- en tuinbouw is als producent van kwalitatief goede en veilige producten en als beheerder van het landelijk gebied van belangrijke economische betekenis voor Nederland. De bedrijven hebben een economisch duurzaam perspectief nodig om deze rol ook in de toekomst te kunnen blijven vervullen. Het Rijk wil daarom de positie van de primaire landbouw versterken door optimale condities te scheppen en ontwikkelingsmogelijkheden te bieden.

1. Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1 000						
22 Agrarische ruimte	Realisatie				Vastgestelde begroting 2008	Verschil
	2005	2006	2007	2008		
Verplichtingen	67 544	128 838	189 117	83 032	18 525	64 507
Uitgaven	51 185	81 465	42 530	56 950	42 878	14 072
Programma-uitgaven	42 267	72 970	31 771	45 628	31 766	13 862
22.11 Ruimte voor grondgebonden landbouw	41 145	71 507	25 086	24 710	19 479	5 231
waarvan ILG:						
– Grondgebonden landbouw			16 128	17 539	17 539	0
waarvan niet ILG:						
– Landinrichtingsprojecten Landbouw	39 701	69 731	8 958	7 171	0	7 171
– Grondgebonden Landbouw				0	1 940	- 1 940
– Kavelruil	1 444	1 776				
22.12 Ruimte voor niet grondgebonden landbouw	1 122	1 463	6 685	20 918	12 287	8 631
waarvan ILG:						
– Stidug-projecten			4 467	8 667	8 667	0
– Greenports				11 888		11 888
waarvan niet ILG:						
– Infrastructuurregeling Glastuinbouw	1 122	1 463	2 218	363	3 620	- 3 257
Apparaatsuitgaven	8 918	8 495	10 759	11 322	11 112	210
22.21 apparaat	193	188	182	139	126	13
22.22 baten-lastendiensten	8 725	8 307	10 577	11 183	10 986	197
Ontvangsten	67 553	70 254	51 142	65 841	42 820	23 021

Toelichting op de verplichtingen:

Vanuit het Fonds Economische Structuurversterking zijn in het kader van de Nota Ruimte middelen aan de LNV-begroting toegevoegd voor de Greenports, inclusief de Greenportprojecten Klavertje 4 en Primavera. Deze middelen maken deel uit van het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). De hogere verplichtingen realisatie is het gevolg van het feit dat voor de Greenports de verplichtingen in zijn geheel (€ 56 mln.) in 2008 zijn aangegaan.

Toelichting op de Programma-uitgaven

Landinrichtingsprojecten landbouw

De hogere uitgavenrealisatie hangt samen met het versneld afronden van lopende landinrichtingsprojecten. Dit leidt in 2008 tot hogere uitgaven ad. € 7,2 mln. en hogere ontvangsten ad. € 13,7 mln.

Greenports

De hogere uitgaven realisatie ad € 11,9 mln. houdt verband met de bijdrage 2008 aan het ILG voor de Greenports. Dit zijn integrale ruimtelijke glastuinbouwprojecten met name in de zuidvleugel van de Randstad, waarmee een impuls wordt gegeven aan een duurzame, vitale en gevarieerde inrichting.

Infrastructuurregeling Glastuinbouw

De lagere realisatie heeft voornamelijk te maken met de uitstel van investeringen als gevolg van de fluctuerende brandstofprijzen en de krediet-

crisis. Hierdoor zijn er in 2008 minder verplichtingen aangegaan en minder uitgaven gedaan.

Toelichting op de ontvangsten:

Bedragen x € 1 000		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
Landinrichtingsrente	39 620	42 161
Bijdrage van derden	14 333	659
FES ontvangsten	11 888	0
Totaal ontvangsten	65 841	42 820

FES ontvangsten

De hogere ontvangsten hebben voor € 11,9 mln. betrekking op de FES-bijdragen ten behoeve van de Greenports en greenportprojecten Klavertje 4 en Primaviera. Deze middelen zijn bij Najaarsnota toegevoegd aan de begroting in het kader van de Nota Ruimte en maken deel uit van het ILG.

Bijdrage van derden

De hogere ontvangsten van derden houden verband met de versnelde afronding van klassieke landinrichtingsprojecten (Taskforce Landinrichting).

2. Slotwetmutaties

Uitgaven x € 1 000			
	Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten
Stand 2e suppletore begroting 2008	78 871	59 124	63 130
Mutaties Slotwet 2008	4 161	- 2 174	2 711
Stand Slotwet 2008 (realisatie)	83 032	56 950	65 841

Toelichting:

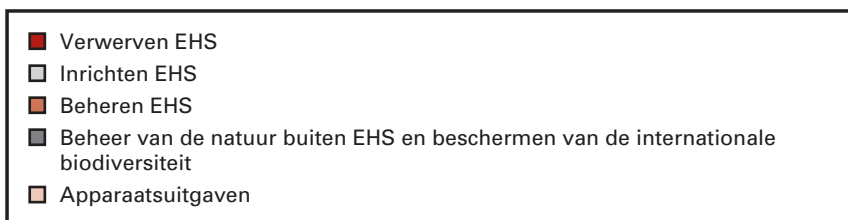
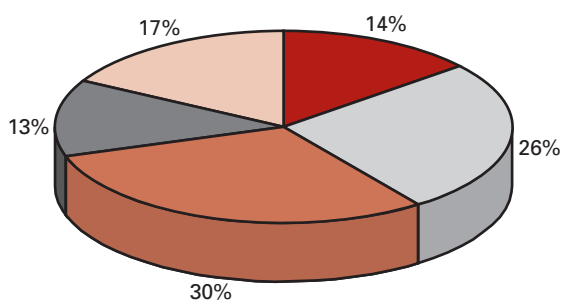
Verplichtingen

De hogere verplichtingenrealisatie houdt verband met de versnelde afronding van lopende landinrichtingsprojecten.

3. Uitgevoerde Evaluatie onderzoeken

In 2008 zijn geen beleidsdoorlichtingen of effectenonderzoeken ex post gestart of afgerond.

23 Natuur

Omschrijving

Behoud en verbetering van de biodiversiteit in Nederland, zodat de natuur kan bijdragen aan een leefbare samenleving. De natuur brengt in deze samenleving mensen en functies bij elkaar als het gaat om economisch vestigingsklimaat, luchtkwaliteit, gezondheid en recreatie. Door de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur worden de voorwaarden gecreëerd om de biodiversiteit te versterken.

1. Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1 000						
23 Natuur				Realisatie	Vastgestelde begroting 2008	Verschil
	2005	2006	2007	2008		
Verplichtingen	474 938	769 120	2 325 621	327 833	296 473	31 360
waarvan garanties		75 186	83 134	33 663	58 813	- 25 150
Uitgaven	365 890	418 103	520 330	558 554	524 929	33 625
Programma-uitgaven	309 480	348 272	447 160	462 214	452 684	9 530
23.11 Verwerven Ecologische Hoofdstructuur	81 045	75 080	85 209	76 459	81 843	- 5 384
waarvan ILG						
- Verwerven EHS			26 136	34 148	30 551	3 597
- Verwerven en inrichten Westerschelde			11 882	17 233	17 683	- 450
waarvan niet ILG:						
- Verwerven droge EHS	53 675	42 257	16 517	2 353	3 883	- 1 530
- Rente en aflossing	18 358	21 441	28 939	22 725	29 726	- 7 001
- Grondwaardebepaling	3 000	3 001				
- Natte natuur	6 012	8 381				
- NURG en Maaswerken			1 735			
23.12 Inrichten Ecologische Hoofdstructuur	25 998	47 373	123 040	144 148	141 272	2 876
waarvan ILG:						
- Inrichten EHS			66 763	69 753	69 753	
- Inrichten robuuste verbindingen				16 406	16 407	- 1
- Milieukwaliteit EHS en VHR			39 790	43 340	39 496	3 844
waarvan niet ILG						
- Inrichten EHS	19 437	32 777		7 542	5 412	2 130
- Mainport Rotterdam				6 307	6 224	83
- Natte natuur	6 561	14 596		800	3 980	- 3 180
- NURG en Maaswerken			8 030			
- IJsselmeer en Rijkswateren			8 457			
23.13 Beheren Ecologische Hoofdstructuur	139 491	164 817	171 093	168 415	163 338	5 077
waarvan ILG:						
- Programma Beheer			99 113	100 956	93 203	7 753
- Natuur overig				2 311	2 311	0
waarvan niet ILG:						
- Beheer door SBB	52 831	50 493	53 806	52 510	48 240	4 270
- Beheer door particuliere natuurbeschermingsorganisaties (SN)	25 145	57 310				
- Particulier natuurbeheer (SN-functiewijziging)	4 818	6 725				
- Agrarisch natuurbeheer (SAN)	54 144	47 779				
- Behoud en herstel historische buitenplaatsen	2 553	2 510	2 531	2 476	3 040	- 564
- Overig beheer			15 643	10 162	16 544	- 6 382
23.14 Beheer van de natuur buiten de EHS en beschermen van de internationale biodiversiteit	62 946	61 002	67 818	73 192	66 231	6 961
waarvan ILG:						
- Bijdrage nationale parken			4 272	4 222	3 800	422
- Soorten bescherming			1 240	1 156	1 156	0
- Beheer van natuur buiten EHS			9 859	7 895	7 895	0
waarvan niet ILG:						
- Gegevens autoriteit natuur			4 771	7 214	6 000	1 214
- Beheer door SBB	9 894	12 504	12 340	11 944	10 766	1 178
- Beheer door particuliere natuurbeschermingsorganisaties (SN)	6 132					
- Bijdrage nationale parken	5 465	5 403	1 548	1 657	1 885	- 228
- Faunafonds	10 257	10 694	9 536	16 235	8 610	7 625
- Overige nationale bijdragen	29 277	30 375	15 432	11 188	15 157	- 3 969
- Internationale subsidies en contributies	1 921	2 026	1 081	1 328	2 009	- 681
- Natuurbeschermingswet			3 831	7 260	5 930	1 330
- Soortenbescherming			3 908	3 093	3 023	70
Apparaatsuitgaven	56 410	69 831	73 170	96 340	72 245	24 095
23.21 apparaat	7 568	7 196	7 214	7 442	6 442	1 000
23.22 baten- lastendiensten	48 842	62 635	65 956	88 898	65 803	23 095
Ontvangsten	33 696	47 418	15 215	91 834	85 795	6 039

Toelichting op de verplichtingen:

De hogere verplichtingenrealisatie hangt voor € 33 mln. samen met de hogere uitgavenrealisatie.

De lagere realisatie garantieverplichtingen ad 25 mln. is het gevolg van het feit dat de particuliere natuurbeschermingsorganisaties een minder beroep hebben gedaan op garantieverplichtingen dan voorzien.

Toelichting op de programma uitgaven:

De verschillen bij de ILG-onderdelen zijn in het ILG-overzicht 2008 toegelicht.

23.11 Verwerving

Niet ILG/Rente en aflossing

Voor de aankopen ten behoeve van de particuliere natuurbeschermingsorganisaties (de Vereniging Natuurmonumenten en de 12 provinciale Landschappen) wordt het rijksaandeel in de grondverwerving gefinancierd door middel van jaarlijkse leningen aan de Vereniging Natuurmonumenten, waarbij het Rijk de kosten van rente en aflossing voor haar rekening neemt. De uitgaven op het onderdeel «rente en aflossing» zijn lager dan geraamd omdat de Particuliere Natuurbeschermingsorganisaties de leningen voor de aankoop van natuurgebieden later in het jaar zijn aangegaan dan was voorzien. Hierdoor is het bedrag voor rente en aflossing over 2008 lager.

23.12 Inrichting

Niet ILG/Inrichten EHS

De hogere uitgavenrealisatie heeft betrekking op meer inrichtingsuitgaven in het kader van de Nota Uitwerking Rivierengebied (NURG) aangezien er in 2008 meerdere projecten tegelijk zijn afgerond.

Niet ILG/Natte natuur

De lagere uitgavenrealisatie houdt verband met het feit dat een deel van de uitgaven voor Natuur en Milieu Educatie (NME) elders op de begroting is verantwoord en een deel van de uitgaven is verantwoord door het Ministerie van Verkeer en Waterstaat (Rijkswaterstaat) voor de uitvoering van natte natuurprojecten.

23.13 Beheer

Niet ILG/Beheer door SBB

De gerealiseerde bijdrage aan Staatsbosbeheer ligt hoger dan in de begroting 2008 is opgenomen. Dit hangt samen met de loon- en prijscompensatie en de opdrachtverlening 2008. Het betreft hier de uitvoering van reguliere taken van Staatsbosbeheer.

Niet ILG/Overig beheer

De lagere uitgavenrealisatie wordt voornamelijk veroorzaakt doordat er over 2008 minder fourageerovereenkomsten door agrariërs met betrekking tot ganzen zijn afgesloten.

23.14 Beheer van de natuur buiten EHS en beschermen van de internationale biodiversiteit

Niet ILG/Faunafonds

Op het onderdeel faunafonds is € 7,5 mln. meer uitgegeven als gevolg van een groter aantal schade-uitkeringen. Dit wordt vooral mede veroorzaakt omdat er minder fourageerovereenkomsten met betrekking tot ganzen zijn afgesloten (zie OD23.13).

Niet ILG/Overige nationale bijdragen

De lagere realisatie op dit onderdeel houdt voornamelijk verband met een trager uitgavenverloop van projecten in het kader van Effectgerichte Maatregelen (EGM) waaronder het Overlevingsplan Bos- en Natuur (OBN). Het betreft hier meerjarige projecten ter verbetering van de milieukwaliteit van natuurgebieden waarvan de afronding soms meer tijd vergt dan is voorzien.

Toelichting op de apparaatsuitgaven:

U23.22 Baten-lastendiensten

Dienst Regelingen

De bijdrage aan Dienst Regelingen is circa € 19 mln hoger dan oorspronkelijk begroot. De hogere bijdrage houdt grotendeels verband met hogere uitvoerings- en controlekosten voor Programmabeheer, werkzaamheden met betrekking tot het aanwijzen van Natura 2000 gebieden en de loon/prijscompensatie voor 2008.

Dienst Landelijk Gebied

De hogere bijdrage aan de Dienst Landelijk Gebied ad € 3 mln. hoger dan begroot. Dit houdt voor € 1,7 mln. verband met extra werkzaamheden bij het opstellen van beheersplannen in het kader van Natura 2000, voor € 0,7 mln. met werkzaamheden ten behoeve van het behoud van de natuurlijke en cultuurhistorische waarde van het zendstation Kootwijk en € 0,8 mln. met de loon/prijscompensatie 2008.

Algemene Inspectiedienst

De gerealiseerde bijdrage aan de Algemene Inspectiedienst is ca € 1 mln. hoger dan geraamd. Dit houdt voornamelijk verband met meer aselechte steekproeven door de AID in het kader van de handhavingscapaciteit op CITES (Convention on International Trade in Endangered Species).

Toelichting op de ontvangsten:

Bedragen x € 1 000		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
EU-bijdragen	2 752	2 096
Opbrengst jachtakten	1 228	1 031
Bijdragen van derden	86 829	82 106
Overige	1 025	562
Totaal	91 834	85 795

Het hogere gerealiseerde ontvangstenbedrag op «Bijdragen van derden» houdt verband met de bijdrage 2008 van het Ministerie van VROM aan het ILG-budget ter verbetering van van de milieukwaliteit van de EHS. (Zie tevens het ILG-overzicht).

2. Slotwetmutaties

Uitgaven x € 1 000			
	Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten
Stand 2e suppletore begroting 2008	368 467	569 335	89 639
Mutaties Slotwet 2008	- 40 634	- 10 781	2 195
Stand Slotwet 2008 (realisatie)	327 833	558 554	91 834

Toelichting:

De lagere verplichtingenrealisatie houdt voornamelijk verband met het feit dat minder garantieverplichtingen zijn aangegaan voor leningen ten behoeve van de Particuliere Natuurbeschermingsorganisaties. De lagere uitgavenrealisatie wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door minder uitgaven voor rente en aflossing van leningen en een lagere bijdrage aan de provincies in het kader van het ILG in verband met het feit dat de ILG/BTW-compensatie 2008 uit de Najaarsnota niet tot betaling heeft geleid.

3. Uitgevoerde Evaluatie onderzoeken

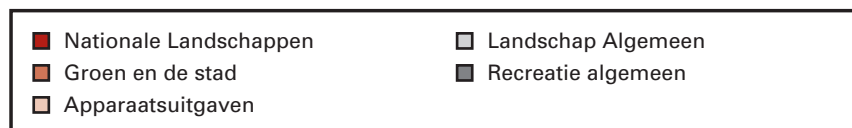
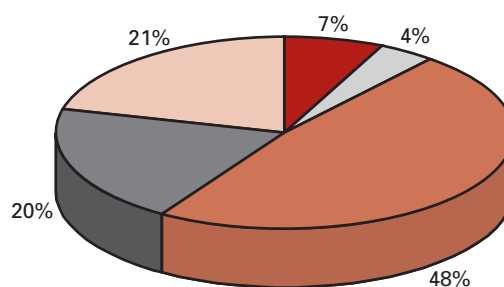
Onderzoek	Onderwerp	Nummer AD of OD	Start	Afgerond	Vindplaats
Beleidsdoorlichting	- IBO Natuur	23	2008	2009	
Effectenonderzoek ex post	- Evaluatie natuurwetgeving	23.13/14	2007	2008	TK (31 536 nr. 1) 11 juli 2008
Overig evaluatieonderzoek	- Natuurbalans 2008	23	2007	2008	TK (31 709, nr. 1) 18 september 2008
	- Natuurbalans 2009	23	2008	2009	

Toelichting:

De Natuurbalans is een jaarlijkse rapportage van het Planbureau voor de leefomgeving. De ontwikkeling van de kwaliteit van natuur en landschap wordt in het licht gezien van het gevoerde beleid.

24 Landschap en Recreatie

Omschrijving

Het landschap heeft belangrijke waarden voor de samenleving. Nederlanders maken zich dan ook zorgen over de achteruitgang van het landschap. De verschillende landschappen hebben een eigen identiteit en kwaliteit en vertegenwoordigen belangrijke cultuurhistorische, architectonische, ecologische, recreatieve en esthetische waarden. Een aantrekkelijk landschap biedt volop kansen voor welzijn en economie. Het Rijk wil het Nederlands landschap in al zijn diversiteit voor de toekomst behouden en ontwikkelen, met daarbij speciale aandacht voor de Nationale landschappen.

1. Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1 000						
24 landschap en Recreatie	Realisatie				Vastgestelde begroting 2008	Verschil
	2005	2006	2007	2008		
Verplichtingen	160 115	244 588	685 225	96 160	85 189	10 971
Uitgaven	140 562	164 626	180 276	193 151	182 693	10 458
Programma-uitgaven	110 381	130 841	146 768	152 986	145 725	7 261
24.11 Nationale Landschappen	19 020	26 281	15 922	14 321	18 851	- 4 530
waarvan ILG:						
– Nationale landschappen			12 954	12 913	12 731	182
waarvan niet ILG:						
– Toegankelijkheid nationale landschappen	0	1 339				
– Versterking, beheer en behoud landschapskwaliteiten	6 603	9 718		536	4 123	- 3 588
– Cultuurhistorie/Belvedere				0	440	- 440
– Monitoring, onderzoek en communicatie	952	512	2 968	872	1 557	- 685
– Landinrichting	11 465	14 712				
24.12 Landschap Algemeen	6 055	12 276	5 728	7 432	4 554	2 878
waarvan ILG:						
– Landschap generiek			2 874	2 618	2 618	0
waarvan niet ILG:						
– Veenweidegebieden						
– Projectfinanciering	3 155	3 772	2 854	4 814	1 936	2 878
– Inrichting, verbeteren ruimtelijke natuur	2 900	8 504				
24.13 Groen en de Stad	45 524	49 729	84 994	92 188	84 125	8 063
waarvan ILG:						
– Leefbaarheid				10 000	0	10 000
– Groen en de Stad (grootschalig groen)			82 244	76 817	70 406	6 411
waarvan niet ILG:						
– Verwerving Groen en de stad	36 498	38 004				
– Inrichten Groen en de stad						
– Beheer Groen en de stad				2 000	2 000	0
– Inrichting recreatie in en om de stad	6 126	8 811				
– Kaderwet LNV projectbijdrage	2 900	2 914	2 750	3 111	2 719	392
– Groene partners				0	2 000	- 2 000
– Netwerk veelzijdig platteland				260	7 000	- 6 740
24.14 Recreatie algemeen	39 782	42 555	40 124	39 045	38 195	850
waarvan ILG:						
– Groene hart impuls			10 582			
– Inrichting voor toegankelijkheid buiten nationale landschappen						
– Toegankelijkheid				6 481	6 481	0
– Routenetwerken			5 437	5 466	5 236	230
waarvan niet ILG:						
– Routenetwerken	4 856	5 301	336	0	225	- 225
– Groene hart impuls	1 793	2 964				
– Kennis en deskundigheid voor recreatie	2 366	1 818	1 653	1 801	1 653	148
– Staatsbosbeheer voor recreatieve voorzieningen	22 003	20 919	21 044	24 019	23 516	503
– Midden-Delfland & Grevelingen	4 254	8 534	1 072	1 278	1 084	194
– Verwerving voor toegankelijkheid buiten nationale landschappen	0	0				
– Inrichting voor toegankelijkheid buiten nationale landschappen	4 510	3 019				
Apparaatsuitgaven	30 181	33 785	33 508	40 165	36 968	3 197
24.21 apparaat	5 135	5 456	5 521	5 688	4 279	1 409
24.22 baten- lastendiensten	25 046	28 329	27 384	34 477	32 689	1 788
Ontvangsten	3 727	8 057	23 490	32 414	28 529	3 885

Toelichting op de programma-uitgaven en verplichtingen:

24.11 Nationale landschappen

Versterking beheer en behoud landschapskwaliteiten

De lagere realisatie wordt voor het grootste deel (€ 2,8 mln.) veroorzaakt door uitstel van het programma verwerving bos en landschap. De reden hiervoor is het besluit om eerst een nulmeting uit te voeren. Naar verwachting wordt deze nulmeting in mei 2009 afgerond. Deze nulmeting wordt gebruikt om inzichtelijk te krijgen hoeveel hectares verworven kunnen worden alvorens er over kan worden gegaan op inrichten van bos en landschap.

24.12 Landschap algemeen

Projectfinanciering

De hogere uitgaven voor projectfinanciering van € 2,9 mln. worden voor € 1,7 mln. veroorzaakt door extra uitgaven aan landschapsverbeteringsprojecten waaronder het expertisecentrum landbouw en zorg in Dronten, het netwerk vrouwelijk ondernemerschap en de medefinanciering van de pilot gebiedsuitwerking Westflank, het project internationale Triennale en het project Greenwish.

Daarnaast is € 1,2 mln. aan de provincies beschikbaar gesteld voor BTW compensatie voor projecten waar derden voor ingehuurd zijn. Eerder werd aangenomen dat de provincies door de Europese Unie hiervoor gecompenseerd zouden worden. Dit bleek niet juist te zijn.

Toelichting op de apparaatsuitgaven:

De hogere apparaatsuitgaven worden voor € 1,3 mln. veroorzaakt door uitgaven die samenhangen met de uitvoering van projecten « Bureau Belvédère» door de Dienst Landelijk Gebied (DLG). Daarnaast worden de hogere uitgaven voor € 0,9 mln. veroorzaakt door de loonbijstelling 2008. Verder zijn er hogere uitgaven voor de Raad van het Landelijk Gebied i.v.m. hogere huisvestingskosten en hogere kosten inhuur derden ad. € 0,8 mln.

Toelichting op de ontvangsten:

Bedragen x € 1 000		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
Bijdrage van derden	4 885	4 879
Verkopen aan BBL	26 800	22 900
Overige	729	750
Totaal ontvangsten	32 414	28 529

Verkopen BBL

De ontvangsten uit verkopen van Bureau Beheer Landbouwgronden zijn € 3,9 mln. hoger dan geraamd. De oorzaak hiervan is dat de taakstelling voor 2007 niet volledig was gerealiseerd en dat deze verkopen alsnog in 2008 hebben plaatsgevonden.

2. Slotwetmutaties

Uitgaven x € 1 000			
	Verplich- tingen	Uitgaven	Ontvangsten
Stand 2e suppletore begroting 2008	107 524	202 676	34 441
Mutaties Slotwet 2008	- 11 364	- 9 525	- 2 027
Stand Slotwet 2008 (realisatie)	96 160	193 151	32 414

Toelichting op de uitgaven en verplichtingen:

De lagere verplichtingen- en uitgavenrealisatie wordt vooral veroorzaakt door vertraging van projecten. Zo is het budget voor verwerving Bos & Landschap (€ 2,8 mln.) in 2008 onbenut i.v.m. met een nulmeting die eerst uitgevoerd dient te worden. Daarnaast zijn de CA-middelen ten behoeve van Groene Partners ad. € 2 mln. in 2008 niet besteed als gevolg van vertraging in de planvorming. Tenslotte heeft de verhoging bij Najaarsnota in verband met de ILG BTW-compensatie ad € 3,1 mln. niet tot betaling geleid.

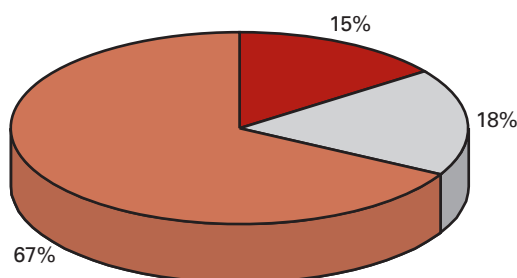
3. Uitgevoerde Evaluatie onderzoeken

Onderzoek	Onderzoek onderwerp	Nummer AD of OD	Start	Afgerond	Vindplaats
Beleidsdoorlichting	- IBO Natuur	24	2008	2009	-
Overig evaluatie-onderzoek	- Evaluatie Belvédère Opna(ar) 2009	24.11	2008	2008	Eindrapport Royal Haskoning Nederland BV, 7 juli 2008 www.minInv.nl/landschap/cultureelerfgoed

Toelichting:

- De evaluatie Belvédère is in het voorjaar van 2008 uitgevoerd in opdracht van VROM, OCW, LNV en VenW en is gefinancierd door VROM en OCW.
- De evaluatie concludeert dat cultuurhistorie sinds de start van het Belvédèreproject in 1999 steeds meer integraal en ontwikkelingsgericht onderdeel is geworden van ruimtelijke ontwikkelingen.
- In 2008 zijn geen effectenonderzoeken ex post gestart of afgerond.

25 Voedselkwaliteit en Diergezondheid

- Bevorderen van kwalitatief hoogwaardig voedselaanbod en consumptiepatroon
- Handhaven diergezondheidsniveau
- Apparaatsuitgaven

Omschrijving

De overheid streeft naar een kwalitatief hoogwaardig voedselaanbod en consumptiepatroon en een hoog gezondheidsniveau van de Nederlandse veestapel.

Dierhouders en producenten van voedsel zijn primair verantwoordelijk voor het waarborgen van de diergezondheid en voedselveiligheid. Consumenten hebben een eigen verantwoordelijkheid om op een zorgvuldige en veilige manier met voedsel om te gaan. LNV heeft als taak om – veelal in internationaal en Europees verband – eisen en voorwaarden te stellen waarbinnen partijen hun verantwoordelijkheid kunnen invullen en LNV controleert op transparante en consequente wijze. Zo worden de gezondheidseffecten van voedselrisico's beheerst, en blijft het vertrouwen in voedsel behouden.

1. Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1 000						
25 Voedselkwaliteit en Diergezondheid	Realisatie				Vastgestelde begroting 2008	Verschil
	2005	2006	2007	2008		
Verplichtingen	109 977	150 058	115 479	138 233	89 472	48 761
Uitgaven	110 856	148 196	110 588	136 807	90 672	46 135
Programma-uitgaven	55 735	65 215	30 365	45 797	38 866	6 931
25.11 Bevorderen van kwalitatief hoogwaardig voedselaanbod en consumptiepatroon	27 932	42 069	17 669	21 134	21 456	- 322
- Risicomanagement	1 904	1 034	575	1 310	1 288	22
- Voedselveiligheid	7 922	1 978	3 942	2 933	2 898	35
- Consument, transparantie en ketenomkering	85	3 152	4 149	3 774	4 300	- 526
- Destructie	17 934	35 414	8 811	12 530	12 200	330
- Biotechnologie		121	23	170	340	- 170
- Overig	87	370	169	417	430	- 13
25.12 Handhaven diergezondheidsniveau	27 803	23 146	12 696	24 663	17 410	7 253
- Preventieve diergezondheid	448	511	150	261	250	11
- I&R	4 715	4 183	1 604	307	1 460	- 1 153
- Monitoring, early warning en bewaking	9 546	3 135	4 797	4 771	6 200	- 1 429
- Handhaving veterinaire veiligheid	1 224	313	2 595	2 700	2 000	700
- Crisisorganisatie en -management	3 691	1 872	2 817	15 358	7 500	7 858
- Overig (BSE, BTW-varkenspest, Vogelpest (AI), schikking fokverbod KVP, overig)	8 179	13 132	733	1 266		1 266
Apparaatsuitgaven	55 121	82 981	80 223	91 010	51 806	39 204
U25.21 Apparaat	7 429	6 283	6 719	6 294	6 455	- 161
U25.22 baten-lastendiensten	47 692	76 698	73 504	84 716	45 351	39 365
Ontvangsten	15 295	18 397	11 056	20 905	13 447	7 458

Toelichting op de programma-uitgaven:

25.12 Handhaven diergezondheidsniveau

Crisisorganisatie en -management

De hogere uitgaven worden verklaard doordat extra middelen beschikbaar zijn gesteld voor de bluetongue vaccinatie campagne. De campagne is gefinancierd door EU, de sector en LNV. LNV heeft haar aandeel inclusief de voorfinanciering van de EU bijdrage van in totaal ca. € 11 miljoen in het Diergezondheidsfonds (DGF) gestort. Verantwoording hiervan vindt via het DGF.

Daartegenover zijn de uitgaven voor MKZ vaccins € 1,5 mln. lager uitgevallen omdat bij definitief contract gespreide betaling over 4 jaar is overeengekomen. Verder hebben zich minder capacity buildingsprojecten aangediend dan vooraf ingeschat. Dit heeft tot ca. € 0,9 miljoen minder uitgaven geleid.

Toelichting op de apparaatsuitgaven:

25.22 Baten-lastendiensten

Voedsel en warenautoriteit

De gerealiseerde bijdrage aan de Voedsel en Waren Autoriteit is € 33,7 mln. hoger dan geraamd.

Deze hogere bijdrage houdt verband met het volgende:

Ter dekking van maatregelen die voortvloeien uit de Kabinetsreactie op de aanbevelingen van het rapport Hoekstra (kamerstuk 26 991, nr. 177), zoals de inzet van «vliegende brigades», het vergroten van de capaciteit en kwaliteit dierenartsen en herziening van de regeling preventies, is de bijdrage met € 12,5 mln. verhoogd.

Het Ministerie van VWS heeft € 14,8 mln. bijgedragen ter compensatie van toekomstige kosten die samenhangen met het voorgenomen huisvestingsbesluit nieuwe VWA. Er is € 3,5 mln. voor de afhandeling van een schadeclaim en een additionele bijdrage voor de lopende begroting bijgedragen.

Ten slotte is vanuit LNV een bijdrage toegekend voor het verandertraject en de loon- en prijsbijstelling 2008 uitgekeerd (in totaal € 2,9 mln.).

Algemene Inspectiedienst

De bijdrage aan de AID is naar aanleiding van het rapport Hoekstra verhoogd met € 1,5 mln. voor de inzet van combiteams met VWA voor preventie en welzijn.

Dienst Regelingen

De bijdrage aan Dienst Regelingen is € 4,2 mln. hoger uitgevallen. Hiervan heeft € 3,2 mln. betrekking op ontwikkelingskosten voor het nieuwbouwsysteem voor I&R Schapen en Geiten en € 1 mln. op de exploitatiekosten van de uitvoering van Identificatie en Registratiesystemen (I&R).

Toelichting op de ontvangsten

Bedragen x € 1 000		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
EU-bijdrage AI	5 680	–
DGF/destructie	12 200	12 200
Uitvoeren I&R varkens	699	
Uitvoering I&R runderen	600	600
Toezicht op BSE-laboratoria	372	430
AI-onderzoek Indonesië	1 151	
Overig	203	217
Totaal	20 905	13 447

De extra ontvangsten van ca. € 7,5 mln hebben voornamelijk betrekking op een nagekomen bijdrage van de EU ad € 5,7 mln. in de kosten van de AI crisis 2003. Verder zijn de ontvangsten voor de Identificatie en Registratie van varkens over 2006 ad € 0,7 mln. in 2008 ontvangen.

De ontvangsten voor het AI onderzoek in Indonesië betreft o.a een bijdrage van € 0,8 mln van het Ministerie van Buitenlandse Zaken ter dekking van door LNV gedane uitgaven.

2. Slotwetmutaties

Bedragen x € 1 000			
	Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten
Stand 2e suppletore begroting 2008	140 039	141 057	20 737
Mutaties Slotwet 2008	- 1 806	- 4 250	168
Stand Slotwet 2008 (realisatie)	138 233	136 807	20 905

Toelichting:

De lagere uitgaven hangen voornamelijk samen met het gespreid betalen voor MKZ-vaccins (€ 2 mln.). Voorts zijn projecten in het kader van capacity-building in het buitenland later opgestart dan voorzien (€ 1,3 mln.).

3. Uitgevoerde Evaluatie onderzoeken

Onderzoek	Onderzoek onderwerp	Nummer AD of OD	Start	Afgerond	Vindplaats
Beleidsdoorlichting	- Voedselkwaliteit en Diergezondheid	25	2007	2008	*
Effectenonderzoek ex post	- Voedselveiligheid	25.11	2006	-	-
	- Diergezondheid	25.12	2006	-	-
Overig evaluatie-onderzoek	- Rapport Hoekstra/Vanthsche	25.11	2008	2008	TK (26 991 nr. 177 en 205 20 maart en 20 juni 2008)

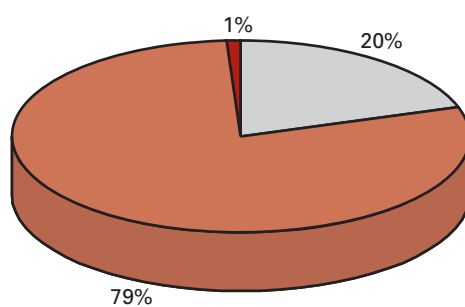
* de beleidsdoorlichting wordt samen met het LNV-jaarverslag 2008 aangeboden aan de Kamer.

Toelichting:

Het effectenonderzoek ex post, uitgevoerd door een externe opdrachtnemer, heeft eind 2007 de onderzoeksvragen onvoldoende beantwoord. Hierdoor zijn de in de begroting 2007 geplande resultaten vertraagd. Aangezien dit ex post evaluatie-onderzoek als een belangrijke basis zou dienen voor de eveneens in de begroting van 2007 geplande beleidsdoorlichting, kon ook deze beleidsdoorlichting geen doorgang vinden in 2007. De beleidsdoorlichting heeft in 2008 plaatsgevonden en zal gelijktijdig worden opgeleverd met het jaarverslag over 2008. Het eerder geplande effectenonderzoek ex-post is geïntegreerd meegenomen in de beleidsdoorlichting.

26 Kennis en Innovatie

- Kennisontwikkeling en innovatie
- Waarborgen en vernieuwen onderzoek en onderwijs
- Apparaatsuitgaven

Omschrijving

De algemene beleidsdoelstelling is hoogwaardige kennis voor het agro-foodcomplex en de groene ruimte en optimale benutting van deze kennis.

1. Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1 000						
26 Kennis en Innovatie	Realisatie				Vastgestelde begroting 2008	Verschil
	2005	2006	2007	2008		
Verplichtingen	882 992	922 439	980 764	1 030 041	904 534	125 507
Uitgaven	864 588	889 507	914 919	984 949	911 908	73 041
Programma-uitgaven	859 640	875 442	900 736	970 681	890 542	80 139
26.15 Kennisontwikkeling en innovatie	190 851	170 638	160 982	194 178	152 529	41 649
– DLO onderzoeksprogramma's	106 412	92 608	80 952	110 715	64 829	45 886
– DLO wettelijke onderzoekstaken	63 321	60 343	56 914	54 250	49 870	4 380
– Overige onderzoeksprogrammering	2 275	1 806	3 096	3 559	8 565	– 5 006
– Groene Kenniscoöperatie	4 053	2 733	3 922	3 348	4 153	– 805
– School als kenniscentrum				5 000	2 500	2 500
– Regeling Kennisverspreiding en Innovatie Groen Onderwijs	6 111	3 755	5 638	4 672	8 354	– 3 682
– Bijdrage InnovatieNetwerk	3 220	3 108	3 227	2 840	3 798	– 958
– Innovatie-subsidie stakeholders				789	1 720	– 931
– Kenniskringen/lerende netwerken			1 891	2 155	2 420	– 265
– Kennisverspreidingsprojecten	5 459	6 285	5 342	5 674	6 320	– 646
– NME				1 175		1 175
26.16 Waarborgen en vernieuwen onderzoek en onderwijs	668 789	704 804	739 754	776 504	746 013	30 491
– Bekostiging DLO Kennisbasis	32 581	39 806	43 189	48 286	48 479	– 193
– Bekostiging WU	140 717	140 684	147 733	154 283	147 399	6 884
– Bekostiging HBO-groen	55 257	53 935	57 226	59 960	57 581	2 379
– Bekostiging MBO-groen	113 243	117 521	125 224	140 813	111 258	29 555
– Bekostiging VOA	4 974	7 926	8 307	9 010	8 700	310
– Bekostiging VMBO-groen	258 030	268 659	269 439	293 247	291 732	1 515
– Bekostiging Aequor	4 245	5 192	7 657	7 829	6 111	1 718
– Basisfinanciering overige kennisinstellingen	189 366	371	2 022	– 1 651		
– Subsidies ondersteuningsstructuur	5 093	3 827	7 236	9 034	6 353	2 681
– Praktijkleren	30 279	27 380	34 270	21 501	33 718	– 12 217
– Vernieuwing onderzoeksinfrastructuur	2 204	2 532	6 465	11 820	10 000	1 820
– Ontwikkeling kennisbeleid	5 966	8 173	8 139	5 416	5 768	– 352
– OCW-conforme onderwijssubsidies	16 011	28 803	24 869	14 935	16 892	– 1 957
Apparaatsuitgaven	4 948	14 065	14 183	14 267	13 366	901
26.21 apparaat	4 184	13 205	13 146	13 030	12 717	313
26.22 baten- lastendiensten	764	860	1 037	1 237	649	588
Ontvangsten	13 048	29 269	27 547	45 391	24 418	20 973

Toelichting op de verplichtingen:

De hogere verplichtingenrealisatie hangt met name samen met:

- de hogere uitgavenrealisatie ad € 73 mln. (voor toelichting zie onderstaand).
- het in 2008 juridisch vastleggen van financiële verplichtingen samenhangende met de FES-projecten Aviaire Influenza (€ 4,3 mln.), en Natuur- en Milieu-educatie (€ 15 mln.)
- het verhogen van de toezeggingen 2009 voor de bekostiging van onderwijs- en onderzoeksinstellingen in verband met loon- en prijsbijstelling 2008. (€ 30,3 mln.).

Toelichting op de programma-uitgaven:

26.15 Kennisontwikkeling en innovatie

DLO onderzoeksprogramma's/Wettelijke onderzoekstaken

De hogere uitgavenrealisatie houdt voor € 16,1 mln. verband met uitvoering van diverse projecten door DLO op het gebied van dierenwelzijn, gewasbescherming en bemesting waarvoor bij 1e en 2e suppletore wet budgetten vanuit de betrokken begrotingsartikelen zijn overgeheveld naar DLO-onderzoeksprogramma's. Daarnaast heeft er een financieel-administratieve verrekening met DLO plaatsgevonden uit hoofde van een inhaal-slag die DLO heeft gerealiseerd m.b.t. nog uit te voeren onderzoek. (€ 18,3 mln.). Deze technische afwikkeling leidt tot een hogere uitgaven- en ontvangstenrealisatie.

Uitgavenrealisatie 2008	
DLO onderzoeksprogramma's	Bedragen x € 1 000
Vitaal landelijk gebied	9 566
Ecologische hoofdstructuur	9 859
Economisch perspectiefvolle agroketens	10 652
Biologische landbouw	12 174
Mineralen en milieukwaliteit	15 912
Plantgezondheid	16 805
Verduurzaming productie en transitie	20 407
Voedselkwaliteit, -veiligheid en diergezondheid	5 732
Kennis	995
Internationaal	8 613
	110 715

DLO wettelijke onderzoekstaken	
	Bedragen x € 1 000
Besmettelijke dierziekten	13 980
Voedselveiligheid	16 061
Genetische bronnen	2 141
Natuur en milieu	8 525
Visserij	4 863
Economische informatie	7 962
	54 250

Overige onderzoeksprogrammering

De lagere uitgavenrealisatie wordt voor € 1,5 mln. veroorzaakt door projecten die worden bekostigd via de onderzoeksprogrammering DLO. Het resterende verschil (€ 3,4 mln.) is een gevolg van vertraging bij het formuleren van programma's van eisen voor in 2008 aangemelde projecten waardoor de aanbesteding van de projecten over de jaargrens heen loopt.

Regeling kennisverspreiding en innovatie groen onderwijs

De lagere uitgavenrealisatie is een gevolg van een na beoordeling lagere toekenning voor projectvoorstellen. Tevens hebben zich ook vertragingen

Beleidsverslag

voorgedaan bij de openstelling van regelingen, met name bij innovatie groen onderwijs.

26.16 Waarborgen en vernieuwen onderzoek en onderwijs

Bekostiging WU

Vanwege met name een sterke stijging van het aantal promoties (€ 2,1 mln.) en loon- en prijsbijstelling (€ 4,8 mln.) (opgenomen in 2e suppletore wet) zijn de uitgaven in 2008 hoger uitgevallen.

Bekostiging groen onderwijs MBO

De hogere uitgaven voor MBO zijn het gevolg van een relatief sterke stijging van het aantal leerlingen (€10,0 mln.), bijstellingen in het kader van het coalitieakkoord(€ 1,0 mln. o.a. verbetering carriereperspectief), toevoegen van het wachtgeldbudget uit het VO naar het MBO-onderdeel (€11,8 mln.)(opgenomen in 1e suppletore wet), loon- en prijsbijstelling (€ 3,7 mln.) en het uitvoeren van praktijkleren via de bekostiging (€3,1 mln.)(opgenomen in 2e suppletore wet).

Bekostigde aantallen binnen het groene onderwijs in 2008

Bedragen * € 1 000					
Instrument	Type studenten/ getuigschriften/ promoties	Aantallen	Prijs per eenheid	Bedrag	Kas 2008
Bekostiging WU	Eerstejaars	1 196	3,906	4 672	
	Ongedeelde getuigschriften	245	40,881	10 016	
	Bachelor getuigschriften	371	22,915	8 501	
	Master getuigschriften	801	17,966	14 391	
	Promoties	224	74,135	16 606	
Bekostiging HBO-groen	Vaste componenten studenten	7 769	7,718	100 097	154 283
	studenten beroeps-opleidende			59 960	59 960
Bekostiging MBO-groen	leerweg	16 999	5,907	100 41	
	studenten beroepsbegeleidende leerweg	8 759	3,443	30 161	
	vaste componenten			10 237	140 813
Bekostiging VOA	VOA leerlingen nivo 1	2 122	1,992	4 228	
	VOA leerlingen nivo 2	6 001	0,797	4 782	9 010
Bekostiging VMBO-groen	leerlingen VMBO/ VBO	20 053	6,219	124 710	
	leerlingen VMBO / LWOO	15 350	9,596	147 299	
Praktijkleren	Vaste componenten			21 238	293 247
	Studenten MBO	25 758	0,411	10 589	
	Studenten HBO	7 796	0,104	812	
	Vaste componenten (IPC's			10 100	21 501

Praktijkleren

De lagere uitgavenrealisatie is in de eerste plaats een gevolg van het verstrekken van € 3,1 mln. voor praktijkleren via de MBO-bekostiging. In de tweede plaats is er € 4,1 mln. minder BTW betaald omdat over tijdelijke bijdragen in het kader van verzelfstandiging IPC's en uitgaven door de onderwijsinstellingen voor praktijkleren in eigen huis geen BTW betaald hoeft te worden. In de derde plaats zijn uitgaven voor afbouw werkzaamheden IPC's contractueel voor een relatief groot deel in 2007 betaald.

Toelichting op de ontvangsten:

Bedragen x € 1 000		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
Rente en aflossing over de verstrekte lening aan de Stichting DLO inzake aankoop grond en gebouwen	8 989	8 802
FES-ontvangsten	14 289	15 524
Overige ontvangsten	22 113	92
Totaal ontvangsten	45 391	24 418

Overige ontvangsten:

Overige ontvangsten hebben betrekking op projectbijdragen van organisaties buiten de rijksoverheid (waaronder EU) en terugvorderingen als gevolg van subsidie-afrekeningen aan onderwijs- en onderzoeksinstituten. Daarnaast heeft er een financieel-administratieve verrekening met DLO plaatsgevonden uit hoofde van een inhaalslag die DLO heeft gerealiseerd m.b.t. nog uit te voeren onderzoek. (€ 18,3 mln.). Deze technische afwikkeling leidt tot een hogere uitgaven- en ontvangstenrealisatie.

2. Slotwetmutaties

Bedragen x € 1 000			
	Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten
Stand 2e suppletore begroting 2008	1 045 965	991 646	30 862
Mutaties Slotwet 2008	- 15 924	- 6 697	14 529
Stand Slotwet 2008 (realisatie)	1 030 041	984 949	45 391

Toelichting:

De lagere verplichtingen- en uitgavenrealisatie zijn een gevolg van:

- lagere uitgavenrealisaties van de FES-projecten Aviaire Influenza (AI) (€ 3,0 mln.), Transitie Duurzame Landbouw (TDL) (€ 4,0 mln.) en een hogere uitgavenrealisatie op Technologisch Top Instituut Groene Genetica). (€ 0,2 mln.)
- lagere uitgaven op praktijkleren (€ 3,0 mln.) en een lagere realisatie op onderzoeksprojecten vanwege een late opstart in 2008. (€ 15,0 mln.).
- Tegenover deze lagere uitgaven staat een hogere uitgavenrealisatie uit hoofde van een financieel-administratieve verrekening met DLO uit hoofde van een inhaalslag die DLO heeft gerealiseerd m.b.t. nog uit te voeren onderzoek. (€ 18,3 mln.). Dit laatste verklaart ook de hogere ontvangstenrealisatie.

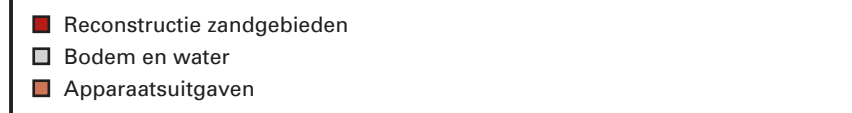
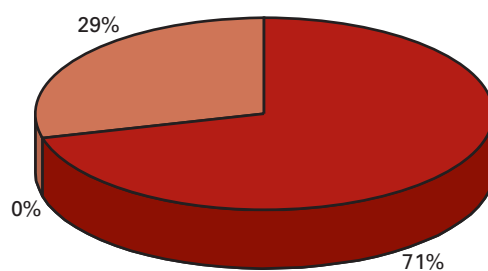
3. Uitgevoerde Evaluatie onderzoeken

Onderzoek onderwerp	Nummer AD of OD	Start	Afgerond	Vindplaats
Overig evaluatie-onderzoek				
– WOT Diergezondheid	26.15	2007	2008	Rijnconsult 17-03-2008
– WOT Voedselveiligheid	26.15	2008	2008	Rijnconsult 23-06-2008
– WOT Genetische bronnen	26.15	2008	2009	
– Subsidieregeling DLO	26.15	2007	2008	LNV/DK 17-11-2008
– Midterm review Groene				
– Kenniscoöperatie	26.15	2008	2009	
– Overige onderzoeks-programmering	26.15	–	–	

Toelichting:

- In 2008 zijn geen beleidsdoorlichtingen of effectonderzoeken ex post gestart of afgerond.
- Conform de afspraken in de overeenkomst worden voor einde van de looptijd de Wettelijke onderzoekstaken geëvalueerd. In 2008 en 2009 lopen 5 WOT-overeenkomsten af. De evaluaties van WOT Voedselveiligheid en WOT Genetische bronnen zijn in 2008 gestart. WOT Voedselveiligheid is in 2008 afgerond (Evaluatie WOT-VV, Ministerie LNV/DK, juni 2008). WOT Genetische bronnen wordt in 2009 afgerond. De evaluaties van WOT Natuur en milieu, WOT Visserij en WOT Economische informatievoorziening starten in 2009. WOT Diergezondheid loopt tot 2012. Hiervoor is in 2008 een midterm evaluatie afgerond (Evaluatie WOT-DG, Ministerie LNV/DK, maart 2008). Op grond van de evaluaties zal worden bekeken of en welke wijzigingen aangebracht dienen te worden in de overeenkomsten.
- De evaluatie subsidieregeling DLO is in 2008 afgerond (Evaluatie Subsidieregeling DLO, Ministerie LNV/DK, november 2008).
- De eerder geprogrammeerde evaluatie overige onderzoeks-programmering wordt niet uitgevoerd. Jaarlijks vindt een onderzoek plaats in het kader van de indicator kennisbenutting. Onderzoeken binnen overige onderzoeksprogrammering lopen mee met de periodieke evaluaties van beleidsthema's. Hiervoor wordt verwezen naar de andere beleidsartikelen.

27 Bodem, water en reconstructie zandgebieden

Omschrijving

Het Rijk geeft prioriteit aan de reconstructie van de zandgebieden in Zuid en Oost-Nederland (Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Brabant en Limburg). Deze reconstructie beoogt het realiseren van een goede ruimtelijke structuur, in het bijzonder voor duurzame landbouw, de natuur, het milieu en een duurzame waterhuishouding, alsmede het creëren van een aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat in de zandgebieden.

1. Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1 000						
27 Bodem, water en reconstructie zandgebieden	Realisatie				Vastgestelde begroting 2008	Verschil
	2005	2006	2007	2008		
Verplichtingen	68 974	144 824	448 919	132 780	22 583	110 197
Uitgaven	46 637	61 154	83 964	71 304	64 635	6 669
Programma-uitgaven	33 357	48 348	63 227	50 846	44 540	6 306
27.11 Reconstructie zandgebieden waarvan ILG	33 357	48 348	63 227	50 527	44 221	6 303
– ILG Veenweiden				6 001	0	6 001
– Reconstructie zandgebieden waarvan niet ILG			45 458	42 047	41 733	314
– Flankerende maatregelen EHS	31	575				
– Duurzaam waterbeheer	27	7 320				
– Duurzame landbouw	27	1 838				
– Overige maatregelen	10	1 257				
– Agenda Vitaal Platteland	4 800	400	2 505	1 853	1 058	795
– Rijksacties MJP-2	4 028		1 262	226	1 106	– 880
– Landschap		86				
– Voorfinanciering UC 2005/2006			14 002			
– Reconstructie algemeen		2 640		400	324	76
– SGB UC 2001–2004		29 650				
– Milieu (SGB) UC 2005–2006	24 434	4 582				
27.12 Bodem en Water waarvan ILG				319	319	0
– Duurzaam bodemgebruik				319	319	0
– Bodemsanering						
– Waterbodemsanering						
Apparaatsuitgaven	13 280	12 806	20 737	20 458	20 095	363
27.21 apparaat	193	244	237	197	183	14
27.22 baten- lastendiensten	13 087	12 562	20 500	20 261	19 912	349
Ontvangsten	49	17 114	147	1 300	331	969

Toelichting op de programma-uitgaven en verplichtingen:

De hogere verplichtingenrealisatie houdt voor € 76,7 mln. verband met het in 2008 zijn aangegaan van verplichtingen voor projecten water over de periode 2007–2013 conform de ILG-systematiek en ILG-bestuursovereenkomst. Daarnaast is het meerjarige budget van in totaal € 35 mln. voor projecten in de Veenweidegebieden om bodemdaling tegen te gaan in 2008 juridisch vastgelegd. Dit leidt tot € 35 mln. hogere verplichtingen en € 6 mln. hogere uitgaven realisatie.

Toelichting op de ontvangsten:

Bedragen x € 1 000		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
Bijdrage derden	1 300	331
Totaal ontvangsten	1 300	331

2. Slotwetmutaties

Uitgaven x € 1 000			
	Verplich- tingen	Uitgaven	Ontvangsten
Stand 2e suppletore begroting 2008	60 410	73 462	1 300
Mutaties Slotwet 2008	72 370	2 158	0
Stand Slotwet 2008 (realisatie)	132 780	71 304	1 300

Toelichting op de verplichtingen:

De hogere verplichtingenrealisatie houdt met name verband met het in 2008 aangegaan zijn van verplichtingen voor projecten water over de periode 2007–2013 conform de ILG-systematiek en ILG-bestuursovereenkomst. De hiermee samenhangende meerjarige kasbudgetten worden jaarlijks vanuit het Ministerie van V&W naar de LNV-begroting overgeheveld.

3. Uitgevoerde Evaluatie onderzoeken

In 2008 zijn geen beleidsdoorlichtingen of effectenonderzoeken ex post gestart of afgerond.

28 Nominaal en onvoorzien

Dit artikel bevat de posten prijsbijstelling, loonbijstelling en onvoorzien.

1. Budgettaire gevolgen van niet-beleidsartikelen

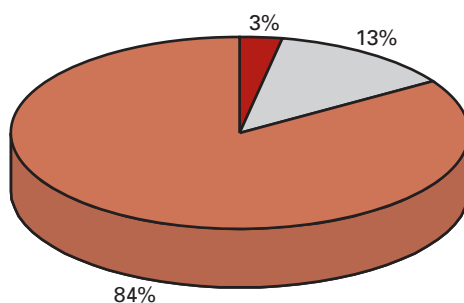
Bedragen x € 1 000					
28 Nominaal en Onvoorzien	Realisatie				Begroting 2008
	2005	2006	2007	2008	
Verplichtingen	0	0	0	0	- 500
Uitgaven	0	0	0	0	- 500
U2811 Prijsbijstelling	0	0	0	0	0
U2812 Loonbijstelling	0	0	0	0	0
U2813 Onvoorzien	0	0	0	0	- 500
Ontvangsten	0	0	0	0	0

Toelichting op de uitgaven en verplichtingen:

De in 2008 bij Voorjaarsnota aan de LNV-begroting toegekende loon- en prijsbijstelling 2008 is toegedeeld naar de relevante artikelen en daardoor niet zichtbaar in de bovenstaande tabel.

Op dit artikel zijn de aanvullende maatregelen bij Augustusbrief 2007 verwerkt op de begroting 2008. Invulling hiervan heeft plaatsgevonden bij de Voorjaarsnota 2008.

29 Algemeen

Omschrijving

Op dit artikel worden de uitgaven, zowel apparaat als programma, toegelicht die niet vallen onder de beleidsartikelen. Dit betreft de apparaatsuitgaven van een aantal algemene onderdelen van het kerndepartement, internationale contributies en de uitvoering van EU maatregelen door onder meer de productschappen.

1. Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1 000						
29 Algemeen	Realisatie				Begroting 2008	Vershil
	2005	2006	2007	2008		
Verplichtingen	238 409	240 044	267 442	249 656	211 296	38 360
Uitgaven	238 408	240 018	267 278	249 746	209 092	40 654
Programma-uitgaven	49 612	47 462	50 526	41 174	40 324	850
29.11 Internationale contributies	8 256	8 297	10 399	8 482	7 421	1 061
29.12 Uitvoering van EU-maatregelen	41 356	39 165	40 127	32 692	32 903	- 211
Apparaatsuitgaven	188 796	192 556	216 752	208 572	168 768	39 804
29.21 Apparaat	188 796	184 433	206 323	188 133	160 131	28 002
29.22 Baten-lastendiensten	0	8 123	10 429	20 439	8 637	11 802
Ontvangsten	420 646	353 376	345 227	359 988	425 716	- 65 728

De hogere verplichtingen en uitgavenrealisatie is met name het gevolg van hogere apparaatsuitgaven.

Toelichting op de apparaatsuitgaven:

Bedragen x € 1 000		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
Personeel algemene leiding en stafdirecties	40 034	34 173
Personeel overige directies	40 341	37 075
Materieel	26 256	17 030
Materieel Ministerie algemeen en huisvesting	39 210	34 287
Overig personeel en post-actieven	42 292	37 566
Bijdrage aan AID	9 170	8 637
Bijdrage aan DICTU	11 269	0
Totaal apparaatsuitgaven	208 572	168 768

De totale apparaatsuitgaven laten ten opzichte van de begroting een stijging zien. Deze stijging wordt verklaard door:

U29.21 Apparaat

- De hogere uitgaven bij personeel algemene leiding en stafdirecties hangen samen met de toegekende loonbijstelling (€ 3,9 mln.) en uitgaven verricht in het kader van kwaliteitsverbetering van de centrale personeelsadministratie in de aanloop naar de totstandkoming van P-direct (€ 2,1 mln.);
- De hogere uitgaven bij materieel hangen met name samen met het uitvoeren van maatregelen in het kader van sociaal flankerend beleid (€ 2,1 mln.) en met het op orde brengen van de apparaatsbudgetten van directies conform normkader materieel (uitgangspunten Vernieuwing Rijksdienst) in de aanloop naar de krimpstaakstelling Coalitieakkoord. (€ 6,4 mln.);
- De hogere uitgaven bij materieel ministerie algemeen hebben betrekking op huisvestings – en facilitaire kosten samenhangende met de renovatie van het hoofdgebouw.
- In verband met bemiddeling en mobiliteitsbevordering zijn de uitgaven op overig personeel en post-actieven hoger dan geraamd.

U29.22 Baten-lastendiensten

De bijdrage aan de dienst ICT Uitvoering (DICTU), waarin bij begroting 2008 nog niet was voorzien, houdt verband met:

- het afwickelen van een oude opstaande vordering van DICTU op LNV;
- het niet volledig kunnen doorbelasten van indirecte kosten aan opdrachtgevers;
- een bijdrage in verband met passivering van verlofuren;
- een bijdrage aan het veranderproces van DICTU in de vorm van begeleiding, opleidingen, omscholing en outplacement.

Toelichting op de ontvangsten:

Bedragen x € 1 000		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
Landbouwheffingen	343 923	413 441
EU-ontvangsten	3 551	5 684
Overige ontvangsten	12 514	6 591
Totaal ontvangsten	359 988	425 716

De lagere ontvangstenrealisatie landbouwheffingen is het gevolg van een afname van importvolumes. Het betreft hier heffingen op import van landbouwproducten vanuit «derde» landen naar de EU. Deze heffingen worden geïnd door de douane en produktschappen.

De hogere realisatie overige ontvangsten hangt met name samen met de opbrengst uit hoofde van de overdracht van activa vanuit het kern-departement aan de baten-lastendienst DICTU.

2. Slotwetmutaties

Bedragen x € 1 000			
	Verplich- tingen	Uitgaven	Ontvangsten
Stand 2e suppletore begroting 2008	256 400	254 196	431 590
Mutaties Slotwet 2008	- 6 744	- 4 450	- 71 602
Stand Slotwet 2008 (realisatie)	249 656	249 746	359 988

Toelichting:

De lagere verplichtingen- en uitgavenrealisatie is met name toe te schrijven aan minder uitgaven medebewind ad € 4,3 mln. De lagere ontvangstenrealisatie houdt voornamelijk verband met landbouwheffingen als gevolg van tegenvallende importvolumes ad € 69,5 mln.

3. BEDRIJFSVOERINGSPARAGRAAF

Inleiding

In de bedrijfsvoeringsparagraaf wordt verslag gedaan van relevante aandachtspunten in de bedrijfsvoering van LNV (XIV) en het Diergezondheidsfonds. De bedrijfsvoeringsparagraaf heeft conform de Comptabiliteitswet het karakter van een uitzonderingsrapportage. Conform de Rijksbegrotingsvoorschriften wordt in deze paragraaf verantwoording afgelegd over achtereenvolgens de financiële rechtmatigheid van de begrotingsuitvoering, de totstandkoming van beleidsinformatie, het financieel en materieel beheer en overige specifieke aspecten in de bedrijfsvoering. De informatie opgenomen in deze bedrijfsvoeringsparagraaf is tot stand gekomen vanuit het departementale management control systeem.

Financiële rechtmatigheid en getrouwheid

Vanuit de mij bekende informatie zijn er geen fouten en onzekerheden geconstateerd in de rechtmatigheid van financiële transacties in 2008 en/of de betrouwbare verantwoording daarover in deze jaarrekening die de tolerantiegrens op artikelniveau en/of op saldibalansniveau overschrijden. Dit geldt evenzeer voor de getrouwheid van de cijfers van de jaarrekening op artikelniveau en saldibalansniveau.

Totstandkoming van beleidsinformatie

Vanuit de mij bekende informatie zijn er geen tekortkomingen geconstateerd in de totstandkoming van beleidsinformatie op artikelniveau.

Financieel en materieel beheer

Specifieke opmerkingen en bevindingen:

Project versterking financiële functie

In 2008 is langs twee grote lijnen gewerkt aan de verdere versterking van de financiële functie. Ten eerste is departementsbreed de controlfunctie versterkt, onder andere door het instellen van een CFO-functie bij de grote uitvoerende diensten en door te investeren in opleiding en ontwikkeling van de decentrale controllers binnen LNV. Ten tweede zijn maatregelen genomen om het beheer van programmagelden door beleidsdirecties te verbeteren; verdere professionalisering van het Financieel Dienstencentrum, opleiding van beleidsmedewerkers, betere ondersteuning van het administratieve proces (zie ook onder ICT), standaardisatie van instrumenten en verscherping van het toezicht door een explicieter toezichtsprogramma. De verbeteringen blijken uit de versnelde afwikkeling van oude verplichtingen en voorschotten en de verbeteringen in de kwaliteit van nieuw aangegane verplichtingen. Verbetering van de financiële monitoringsinformatie aan beleidsdirecties/budgethouders en dossiervorming blijven in 2009 nog aandachtspunten. Hiernaast heeft LNV in 2008 actief bijgedragen aan de vorming van een rijksbreed geharmoniseerd subsidiekader.

Nationale Verklaring

De ministerraad heeft op 6 juli 2006 ingestemd met een «nationale lidstaatverklaring» bij de Europese geldstromen. Dit is een verklaring op politiek niveau aan de Tweede Kamer en aan de Europese Commissie waarmee de Minister van Financiën verklaart dat het financieel beheer van

Bedrijfsvoeringsparagraaf

Europese geldstromen binnen Nederland op orde is. Deze nationale verklaring is gebaseerd op deelverklaringen van betrokken beleidsdepartementen.

Van de minister van LNV wordt een deelverklaring gevraagd inzake:

1. De opzet en werking van het beheer van middelen uit het Europees Landbouwarantiefonds en het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (GLB).
2. De opzet en werking van het beheer van middelen uit het Europees Visserijfonds (EVF).

Op 19 februari 2003 heb ik de genoemde deelverklaringen verklaring afgegeven aan de minister van Financiën.

Deelverklaring GLB

Het met de deelverklaring GLB over 2007 gemaakte voorbehoud inzake de implementatie en uitvoering van de handhavingscontrole van specifieke Europese regelgeving (cross compliance) is in aangepaste vorm gehandhaafd. De met de deelverklaring aangegeven verwachting dat over 2008 op het punt van de inzet van de medehandhavers een voorbehoud niet meer aan de orde zou zijn is – ondanks forse bestuurlijke inspanningen – niet tijdig uitgekomen. Sinds 1 januari 2009 is er een samenwerkingsovereenkomst afgesloten met de provinciale medehandhavers. In de loop van 2009 worden soortgelijke afspraken gemaakt met handhavers van gemeenten en waterschappen. Ik ga er daarom vanuit dat in de deelverklaring over 2009 het voorbehoud niet meer noodzakelijk zal zijn.

Deelverklaring EVF

In lijn met de afspraken met de minister van Financiën betreft de deelverklaring EVF over 2008 de opzet en niet de werking van het financieel beheer. Reden hiervan is dat het EVF in 2008 operationeel is geworden en over 2008 door LNV geen betalingen zijn gedeclareerd bij het EVF. De deelverklaring EVF kent geen voorbehoud.

De deelverklaringen laten onverlet inherente interpretatie van Europese regelgeving.

Opvolging aanbevelingen Algemene Rekenkamer

De Algemene Rekenkamer heeft in het rapport bij het jaarverslag over 2007 geconcludeerd dat het financieel beheer is verbeterd. Wel is een tweetal bestaande «onvolkomenheden» geformuleerd die nog aandacht behoeven: de begrotingsadministratie van het concern en het beheer van programma-uitgaven door beleidsdirecties. Over de stand van zaken inzake de opvolging van aanbevelingen wordt in een bijlage bij dit jaarverslag gerapporteerd.

Overige specifieke aspecten van bedrijfsvoering

LNV zichtbaar laten en zichtbaar doen

Doel van de veranderopgave van LNV is slanker, slimmer en effectiever te werken.

LNV is in 2008 afgeslankt naar 6948 fte. Daarmee zijn 103 fte van de taakstelling gerealiseerd. Ten opzichte van 2007 valt een lichte toename van de personele omvang te constateren. Deze toename doet zich voor bij de uitvoerende diensten en heeft betrekking op reeds voor de krimp vastgelegde meerjarenafspraken en intensiveringen vanuit het Kabinet welke LNV in de looptijd van de veranderopgave zelf zal oplossen. In het kader

Bedrijfsvoeringsparagraaf

van slimmer werken is besloten om de beleidsdirecties samen te voegen tot een beleidskern. Zo neemt de verkokering binnen LNV verder af en kan LNV beter aansluiten bij de samenleving, sectoren en doelgroepen. De beleidskern is in het voorjaar van 2009 een feit. In november is met goedkeuring van het voorgenomen Kaderbesluit VWA door de Ministerraad de fusie ingezet van de inspecties van LNV (VWA, AID, PD). Het cultuurtraject Anders Werken heeft een aantal conferenties voor leidinggevenden opgeleverd. Doel hiervan was de samenwerking binnen LNV en de verbinding met de samenleving verder te ontwikkelen.

Om effectiever te kunnen werken is een aantal speerpuntthema's als programma opgezet waarin medewerkers flexibel worden ingezet (Natura 2000 en Gemeenschappelijk Landbouw Beleid).

Om de mobiliteit te bevorderen is in het voorjaar 2008 de LNV-mobiliteitsorganisatie Transforce opgericht. Begin 2009 zullen circa 780 LNV-medewerkers aangewezen worden als voorrangsgroep in de zin van het sociaal flankerend beleid. De realisatie van de diversiteitsdoelstellingen ligt op schema: in 2008 is het aandeel allochtonen gegroeid van 4 naar 5% (streefcijfer voor 2011 is 6%). De verwachting is echter dat de kredietcrisis de kansen op uitstroom, en daarmee ook op instroom, zal verkleinen.

LNV heeft ook in 2008 middels deelname aan Expertise Centra en inhuur van Rijksadvies bijgedragen aan de verbetering van kwaliteit en doelmatigheid van de HR-functie van het Rijk.

P-direct

In het kader van het streven naar doelmatigheid en hogere kwaliteit van de administratieve HRM-processen werkt LNV nauw samen met de andere PerCC-departementen. In de voorbereiding op P-direct is LNV in januari 2008 aangesloten op het nieuwe salarissysteem SAP-Payroll. Alle werkzaamheden op het gebied van personeelsbeheer en salarisadministratie zijn gebundeld in het PSC (Personeels Service Centrum). Als voorbereiding op P-direct is LNV in 2008 een eigen kwaliteits- en efficiëntcytraject gestart. Dit zal doorlopen in 2009.

Ook in 2008 is LNV aangesloten bij de ontwikkeling en implementatie van Rijksbrede P-systemen. Dit betekent dat LNV in 2009 Emplaza, het huidige zelfbedienings- en informatiesysteem, zal uitfaseren. LNV zal vervolgens aansluiten bij het nieuwe zelfbedienings- en HR-systeem van het Ministerie van BZK.

Toezicht op de aansturing van externe uitvoering (RWT's en ZBO's)

LNV heeft vorderingen gemaakt ten aanzien van de organisatie van de aansturing. In 2008 is voor alle ZBO's en RWT's een (concept) aansturing-sarrangement ontwikkeld en geïmplementeerd. Daarnaast beschikken deze organisaties in principe over een jaarrekening inclusief rechtmatigheidsverklaring over de besteding van middelen. De verwachting is dat over 2008 van alle ZBO's en RWT's een rechtmatigheidsverklaring wordt ontvangen. Hiermee is voldaan aan toezeggingen van de minister aan de Tweede Kamer.

De accountantscontrole van de ZBO's: O&S Visserij, O&S Landbouw en het Borgstellingsfonds voor de landbouw over 2007 is, mede door late oplevering van onderbouwing van posten, nog niet afgerond.

In 2008 is een start gemaakt met de liquidatie omvorming van de ZBO's: Ontwikkeling- en Saneringsfonds voor de Landbouw, Ontwikkeling- en Saneringsfonds voor de Visserij en het Borgstellingsfonds voor de Landbouw tot drie nieuwe interne begrotingsreserves. De liquide middelen van de drie fondsen zijn eind 2008 overgeheveld naar drie interne begrotings-

Bedrijfsvoeringsparagraaf

reserves. De mutaties in de interne begrotingsreserves worden toegelicht onder de departementale saldibalans en in het beleidsartikel 21 (duurzaam ondernemen). De juridische afronding vindt naar verwachting plaats in het eerste kwartaal van 2009.

De Europese Commissie heeft in 2008 nog geen goedkeuring voor de staatsteunmaatregelen die zijn gefinancierd vanuit het fonds MKZ-AI gegeven.

Erkenning betaalorganen GLB

De departementale auditdienst heeft, als certificeringsinstantie, een goedkeurend oordeel verstrekt bij de door de betaalorganen over de periode 16 oktober 2007 tot en met 15 oktober 2008 opgestelde rekeningen. Ten opzichte van voorgaand jaar is er sprake van een verbetering van het financieel beheer. Dit blijkt uit de opvolging die is gegeven aan de aanbevelingen.

Pilot BLS

Bij LNV heeft in nauwe samenwerking met Financiën de pilot Baten-Lasten plaatsgevonden om inzicht te verwerven in de meerwaarde van het baten-lastenstelsel voor de rijksoverheid. LNV heeft in 2008 naast de reguliere verantwoording tevens een verantwoording 2007 op basis van een baten-lastenstelsel opgesteld. Het ministerie van Financiën heeft deze verantwoording samen met een evaluatie brief (TK 2008–2009, 28 737, nr. 17) aan de Tweede Kamer gestuurd.

Focus en eenvoud indicatoren

De VBTB informatie vermeld in begroting en jaarverslag wordt door AR beschouwd van een goed niveau te zijn. Niettemin wordt aan een voortdurende verbetering gewerkt. Voor de aanpak in het kader van het experiment VBTB+ is voor de presentatie van de beleidsagenda in begroting 2009 al waardering uitgesproken van de zijde van de Tweede Kamer/BOR. In 2008 is het Programma Beleidsinformatie (PBI) in gang gezet, waarin wordt gewerkt aan een vermindering van het aantal indicatoren in de begroting gecombineerd met een kwaliteitsslag. Het betreft een set SMART indicatoren, die zo goed mogelijk zijn gericht op de gewenste maatschappelijke resultaten en aansluiten bij de rol en verantwoordelijkheden van de minister van LNV. Deze set bevat ook indicatoren die betrekking hebben op het functioneren van de handhavings- en uitvoeringsdiensten van LNV. Voor de set wordt in adviserende zin overlegd met de Algemene Rekenkamer. Het resultaat van dit programma zal zijn neerslag krijgen in begroting 2010.

Informatiebeveiliging

Gezien het toenemende belang van ICT voor de bedrijfsvoering neemt ook het belang van informatiebeveiliging toe en moet dit aan hogere EU eisen voldoen. In 2008 is extra aandacht gegeven aan het implementeren van het vastgestelde Informatiebeveiligingsbeleid (AKI) en het standaardbeveiligingsniveau (SBNI). Voor 2009 zijn maatregelen in voorbereiding de Informatiebeveiliging onder centrale regie te stellen om zodoende de kwaliteit ervan verder te verbeteren.

Digitalisering van Kerndepartement

In 2008 is vooruitgang geboekt in de realisatie van het programma Digitalisering Kerndepartement. Van de drie afgesproken producten zijn er twee opgeleverd te weten:

- De oprichting van de beheersorganisatie (DIV-Share)

Bedrijfsvoeringsparagraaf

- De nieuwe werkwijze voor digitaal documentmanagement binnen het kerndepartement is uitgewerkt en vastgesteld. (hierna te noemen: Digitaal Werken)

De inrichting en het testen van de applicatie eDOCS heeft in 2008 meer tijd gekost dan vooraf kon worden voorzien. De implementatie is zodoende opgeschoven naar 2009. Dit jaar zal het Digitaal Werken worden geïmplementeerd bij alle directies binnen het kerndepartement. Daarnaast zal het programmaplan voor plateau 2 worden uitgewerkt. Voor plateau 2 staat procesoptimalisatie binnen de Bestuurskern, interdepartementale samenwerking en de verdere uitrol binnen LNV centraal.

Elektronisch Inkopen

Begin 2007 is een start gemaakt met het programma E-procurement. In de loop van 2007 is aan het programma de financiële functie [F] toegevoegd. Het programma E&F heeft het volledig geïntegreerde ketenproces van bestelling tot betaling vorm gegeven. Zowel het inkoop- & sourcingsproces en het financieel & begrotingsproces zijn volledig nieuw ontworpen en voorzien van een modern ICT instrumentarium, gebaseerd op ERP technologie. Op deze wijze wordt het hart van de bedrijfsvoering van LNV vernieuwd en wordt mede inhoud gegeven aan het Rijksbrede programma «Andere Overheid». Hierop worden verdere bedrijfsvoerings- en primaire processen aangesloten. Alle processen en ICT zijn aan de eindgebruikers van de staf- en beleidsdirecties vrijgegeven. In 2009 wordt een start gemaakt met het doorvoeren van E&F bij de diensten van LNV. Daarnaast zullen de bestelcatalogi in de LNV-webwinkel uitgebreid worden. In release 2 van E&F zullen aanvullende processen zoals activa en projectaccounting worden toegevoegd.

Duurzame bedrijfsvoering

Duurzame bedrijfsvoering wordt een belangrijk aandachtspunt. Het blijft daarbij zoeken naar een geschikte aanpak. Op dit moment is sprake van een palet aan acties. Hierbij kan worden gedacht aan biologische catering, duurzaam inkopen, de inzet van de milieubarometer van Senter Novem, de ISO 14 001 certificering, renovatie hoofdzetel LNV, etc. Het blijkt dat de overgang van ideeën naar handelen een zeer complexe is. Met BZK/DGOBR wordt samengewerkt hier het juiste antwoord op te vinden.

C. JAARREKENING**1. Departementale verantwoordingsstaat
Departementale verantwoordingsstaat 2008 van het Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit (XIV)**

Bedragen x € 1 000		(1)		(2)		(3)
Art	Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting		Realisatie		Verschil realisatie en oorspronkelijke Vastgestelde begroting
		Verplichtingen	Ontvangsten	Uitgaven	Verplichtingen	Uitgaven
	TOTAAL		630 925	2 655 653	711 152	307 379
	Beleidsartikelen					
21	Duurzaam ondernemen	336 708	9 869	455 256	118 548	83 610
22	Agrarische ruimte	18 525	42 820	83 032	64 507	23 021
23	Natuur	296 473	85 795	327 833	91 834	6 039
24	Landschap en recreatie	85 189	28 529	96 160	32 414	3 885
25	Voedselkwaliteit en diergezondheid	89 472	13 447	138 233	20 905	7 458
26	Kennis en innovatie	904 634	24 418	1 030 041	125 507	20 973
27	Bodem, water en reconstructie zandgebieden	22 583	331	132 780	110 197	969
	Niet-beleidsartikelen					
28	Nominaal en onvoorzien	- 500			500	
29	Algemeen	211 296	425 716	249 656	38 360	- 65 728
			209 092	249 746	359 988	40 654

2. Departementale saldibalans

Saldibalans van het ministerie van landbouw, natuur en voedselkwaliteit per 31 december 2008

2.1 Saldibalans per 31 december 2008

1)	Uitgaven ten laste van de begroting 2008	2 655 648 655,12	2)	Ontvangsten ten gunste van de begroting 2008	711 151 707,52
3)	Liquide middelen	65 205 752,03	6a)	Rekening-courant RIC	2 542 618 910,77
6)	Begrotingsreserves LNV	104 533 844,99	6b)	Tegenrekening begrotingsreserve	104 533 844,99
8)	Uitgaven buiten begrotings-verband (=intracomptabele vorderingen)	606 116 059,08	9)	Ontvangsten buiten begrotingsverband (=intra-comptabele schulden)	73 199 847,94
10)	Openstaande rechten	0,00	10a)	Tegenrekening openstaande rechten	0,00
11)	Extra-comptabele vorderingen	2 234 942 536,86	11a)	Tegenrekening extra-comptabele vorderingen	2 234 942 536,86
12a)	Tegenrekening extra-comptabele schulden	9 353,88	12)	Extra-comptabele schulden	9 353,88
13)	Extra-comptabele Voorschotten	1 817 083 254,15	13a)	Tegenrekening voorschotten	1 817 083 254,15
14a)	Tegenrekening garantiever- verplichtingen	421 681 217,13	14)	Garantieverplichtingen	421 681 217,13
15a)	Tegenrekening openstaande Verplichtingen	3 908 679 791,48	15)	Openstaande verplichtingen	3 908 679 791,48
16)	Deelnemingen	0,00	16a)	Tegenrekening deelnemingen	0,00
	Totaal	11 813 900 464,72		Totaal	11 813 900 464,72

2.2 Toelichting op de saldibalans

Algemeen

De balansposten zijn bepaald en gewaardeerd overeenkomstig de geldende voorschriften van de Comptabiliteitswet. Indien van de geldende voorschriften wordt afgeweken, wordt dit nader toegelicht.

Toelichting per balanspost

Balanspost 1 Uitgaven ten laste van de begroting 2008	2 655 648 655,12
De uitgaven over 2008 zijn gespecificeerd in het jaarverslag van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (XIV), onderdeel verplichtingen en uitgaven.	
Balanspost 2 Ontvangsten ten gunste van de begroting 2008	711 151 707,52
De ontvangsten over 2008 zijn gespecificeerd in het jaarverslag van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (XIV), onderdeel ontvangsten.	
Balanspost 3 Liquide Middelen	65 205 752,03
De post liquide middelen is onder andere samengesteld uit de saldi van de aan de kasbeheerders en kasvoorschothouders verstrekte gelden. Hierin is opgenomen o.a. het saldo van de bankrekening van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) bij het Groenfonds per 31 december 2008 ad. € 59 821 260,80.	
Balansposten 6. Begrotingsreserves	104 533 844,99
Deze post is per 31 december 2008 als volgt opgebouwd	

Jaarrekening

Begrotingsreserve Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw	27 610 918,48
Begrotingsreserve Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Visserij	30 817 120,19
Begrotingsreserve Borgstellingsfonds	46 105 806,32

In 2008 heeft het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit zgn schatkistrekningen bij het Ministerie van Financiën geopend waarop de liquide middelen van de zelfstandige bestuursorganen Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, Stichting Ontwikkeling- en Saneringsfonds voor de Landbouw en Stichting Ontwikkeling- en Saneringsfonds voor de Visserij zijn gestort. Hiermee maakt MLNV gebruik van de mogelijkheid om een interne begrotingsreserve aan te houden waar toevoegingen of onttrekkingen respectievelijk ten laste of ten gunste van de MLNV begroting plaatsvinden. In het jaarverslag zijn de mutaties op deze reserves toegelicht bij artikel 21.

Balansposten 6a. Rekening-Courant RIC-Financiën	2 542 618 910,77
Deze post geeft de vordering- en schuldverhouding weer tussen het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het Ministerie van Financiën per 31 december 2008	

Toelichting

Het saldo rekening courant met het Ministerie van Financiën is als volgt samengesteld:

	Bedrag
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	1 656 806 144,37
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit/EOGFL/EM (LEF)	885 812 766,40
Totaal	2 542 618 910,77

Op de rekening-courant MLNV/EOGFL/EM (LEF) vindt verantwoording plaats van de Europese regelingen van het Europees LandbouwGarantiefonds (ELGF) en het Europees Landbouwfonds voor de Plattelandsontwikkeling (ELFPO). Bij een deel van deze regelingen vindt nationale financiering plaats waardoor de rekening-courant niet gelijk is aan de vordering op de Europese Commissie.

Balansposten 6b. Tegenrekening begrotingsreserves	104 533 844,99
Deze post geeft de vordering- en schuldverhouding weer tussen het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het Ministerie van Financiën per 31 december 2008.	
Balanspost 8 Uitgaven buiten begrotingsverband	606 116 059,08
Onder de uitgaven buiten begrotingsverband zijn bedragen opgenomen die niet ten laste van de begroting behoeven te worden gebracht. Dit omdat deze uitgaven met derden zullen worden verrekend.	

Toelichting

De uitgaven buiten begrotingsverband zijn als volgt te specificeren:

	Bedrag
Algemeen	623 009,20
Te verrekenen met Diergezondheidsfonds (DGF)	11 619 688,20
Te verrekenen projecten	23 462 390,79
EU uitgaven ELGF	555 905 551,67
EU uitgaven ELFPO	3 547 796,35
Doorberekening derden	6 242 819,80
Doorberekening Plattelands Ontwikkelings Programma (POP)	4 196 479,79
Vorderingen personeel	518 323,28
Totaal	606 116 059,08

Te verrekenen met DGF

Dienst Regelingen is belast met de uitvoering van de dierziektebestrijding. De financiële middelen voor de dierziektebestrijding zijn in het DierGezondheidsFonds beschikbaar. Het bedrag van 11,6 mln zal door DGF aan Dienst Regelingen worden betaald.

Te verrekenen projecten

Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voert projecten en regelingen uit waarvoor onder andere Europese bijdragen zullen binnenkomen.

EU uitgaven ELGF en ELFPO

De gelden die het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voor de Europese fondsen ELGF en ELFPO voorfinanciert betreffen de declaraties van de maanden november (16/10 – 30/11) en december. De gedeclareerde bedragen zijn in 2009 ontvangen respectievelijk in de maanden januari en februari. De navolgende tabellen geven inzicht in de totaalbedragen van uitgaven en ontvangsten met betrekking tot het ELGF en ELFPO van de jaren waarvan de declaraties nog niet door de Europese Commissie zijn vastgesteld.

Jaarrekening

ELGF overzicht

Omschrijving	Bedrag
Restant ELGF vordering voorgaande dienstjaren *	4 192 813,91
Boekjaar 2008, in 2007 gerealiseerde uitgaven**	270 790 631,85
Vordering 31 december 2007	274 983 445,76
Boekjaar 2008, in 2008 gerealiseerde uitgaven	584 010 182,35
Afrekening restpost	18 716,04
Tlv begroting MLNV	- 91 807,12
Ontvangst ELGF boekjaar 2008	- 856 242 767,86
Nog te vorderen***	2 677 769,17
EU boekjaar 2009 in 2008 gerealiseerde uitgaven	553 227 782,50
Vordering 31 december 2008	555 905 551,67

* Beroepsprocedure ad € 5 670 000,00 en de afrekening EU declaratie 2007 die door Brussel nog verrekend moet worden ad € 1 458 470,05 alsmede een restpost van € 18 716,04. De declaratie 2007 zal in maart 2009 met de EU worden verrekend.

** Het boekjaar voor het ELGF loopt van 16 oktober tot en met 15 oktober van het volgende jaar.

*** € 2 677 769,17 bestaat derhalve uit de beroepsprocedure € 5 670 000,00 minus de beide onafgewikkelde EU-jaren 2007 en 2008 voor resp. € 1 458 470,01 en € 1 533 760,82.

ELFPO overzicht

Omschrijving	Bedrag
Restant ELFPO	- 124 278,50
Boekjaar 2008, gerealiseerde uitgaven in 2007*	2 644 989,00
Vordering 31 december 2007	2 520 710,50
Boekjaar 2008, in 2008 gerealiseerde uitgaven	20 608 372,60
Ontvangst ELFPO boekjaar 2007	- 23 265 344,73
Correctie schuld 2007	124 278,50
Nog te vorderen	- 11 983,13
Boekjaar 2008, in 2008 gerealiseerde uitgaven	3 559 779,48
Vordering 31 december 2008	3 547 796,35

* Het boekjaar voor het ELFPO loop van 16 oktober tot en met 15 oktober van het volgend jaar.

Doorberekening derden

Betreft hier specifieke regelingen die door Dienst Regelingen worden uitgevoerd ten behoeve van derden bijvoorbeeld regelingen op basis van de wet tegemoetkoming schade bij rampen en zware ongevallen.

Doorberekening POP

Betreft hier vorderingen op derden van Dienst Landelijk Gebied naar aanleiding van de uitvoering van het Plattelands Ontwikkelings Programma.

Vorderingen Personeel

Medewerkers van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit kunnen onder bepaalde voorwaarden een langere periode met verlof. Gedurende deze periode financiert LNV oa pensioenpremies voor.

Jaarrekening

Na de verlofperiode verreken LNV deze premies met de betrokken medewerkers.

Balanspost 9 Ontvangsten buiten begrotingsverband	73 199 847,94
Onder de ontvangsten buiten begrotingsverband zijn de bedragen opgenomen die niet ten gunste van de begroting behoeven te worden gebracht. Dit omdat deze ontvangsten zullen worden verrekend.	

Toelichting

De ontvangsten buiten begrotingsverband zijn als volgt te specificeren:

	Bedrag
Algemeen	1 736 516,74
Contante waarborgen productschappen	5 510 957,98
Reservering bezwaar SFSH	1 574 215,44
Werkkapitaal ELFPO Plattelandsontwikkeling	34 056 481,69
Bommenregeling	11 479 622,54
Schulden aan personeel	538 201,49
Stortingen provincie tbv ILG	3 710 830,07
Verschuldigd aan Bureau Beheer Landbouwgronden	12 072 793,11
Projecten vertegenwoordiging buitenland	2 520 228,88
Totaal	73 199 847,94

Contante waarborgen productschappen

De productschappen ontvangen per bank gelden van het bedrijfsleven als zekerheidsstelling voor in- en uitvoercertificaten en uitvoerrestituties. Als aan de voorwaarden voor de certificaten en restituties is voldaan dan betalen de productschappen op verzoek van de belanghebbende de bedragen terug.

Reservering bezwaar SFSH

In het kader van de superheffing voor melkproducenten wordt het aan het ELGF verschuldigde bedrag bepaald op basis van de landelijke overschrijding. De som van de door de individuele heffingplichtige verschuldigde bedragen is in de regel hoger dan de landelijke overschrijding. Regelgeving schrijft voor dat de som van de individuele heffingsopleggingen niet kleiner mag zijn dan het aan de EC verschuldigde bedrag. De op deze wijze ontstane extra heffing wordt het «schommelfonds» genoemd. Het «schommelfonds» kan gebruikt worden in die gevallen waarbij als gevolg van een beslissing op bezwaar aan een heffingplichtige eerder opgelegde heffing moet worden gecorrigeerd.

Werkkapitaal ELFPO Plattelandsontwikkeling

In verordening 1290/2005 (art 25 lid 1) is bepaald dat na vaststelling door de commissie van het programma voor plattelandsontwikkeling (2007–2013) een voorfinanciering van 7% zal plaatsvinden van de bijdrage uit het ELFPO voor het betreffende programma. In 2007 heeft de commissie het programma voor plattelandsontwikkeling van Nederland goedgekeurd en de voorfinanciering aan LNV betaald. De commissie zal bij de afsluiting van het programma deze voorfinanciering bij het goedkeuren van de rekeningen betrekken.

Jaarrekening

Bommenregeling

Dienst Regelingen voert in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken de bommenregeling uit. Voor de uitgaven van deze regeling stelt het Ministerie van Binnenlandse Zaken vooraf gelden beschikbaar aan Dienst Regelingen.

Schulden aan Personeel

Volgens de regeling Individueel Keuze Arbeidsvoorwaarden Pakket (IKAP) kan het personeel van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit bedragen reserveren voor doelen die in deze regeling zijn benoemd.

Storings provincie ten behoeve van ILG

Dienst Landelijk Gebied draagt zorg voor de uitvoering van de ILG. De provincies stellen vooraf gelden beschikbaar voor deze uitvoering.

Verschuldigd aan Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL)

BBL verwerft landbouwgronden t.b.v. de provincies. De gelden worden door de provincies aan DLG voldaan die vervolgens doorstort naar BBL. Het genoemde bedrag is in dit kader nog verschuldigd aan BBL.

Projecten vertegenwoordiging buitenland

Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voert projecten in het buitenland uit voor specifieke opdrachtgevers. Deze opdrachtgevers stellen vooraf bij wijze van voorschot de financiële middelen beschikbaar. Na afronding van de projecten vindt financiële afwikkeling plaats.

Balanspost 11 Extra Comptabele Vorderingen	2 234 942 536,86
De extra comptabele vorderingen hebben betrekking op nog te ontvangen middelen, welke voortvloeien uit uitgaven die ten laste van de begroting zijn gebracht en nog met derden zullen worden verrekend, alsmede opgelegde mestheffingen.	

Toelichting

De extra comptabele vorderingen zijn als volgt te specificeren:

	Bedrag
Mineralenboekhouding Bureau Heffingen	4 390 587,31
Landbouwgronden	1 207 034 734,53
Leningen	115 691 388,31
Gestelde zekerheden	807 529 553,32
Vordering Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO)	10 551 000,00
Vorderingen inzake directie Visserij	4 655 319,00
Vorderingen in het kader van nationale en Europese regelgeving bij uitvoeringsorganisatie	74 679 887,11
Vordering inzake directie kennis	3 400 000,00
Diverse vorderingen MLNV	7 010 067,28
Totaal	2 234 942 536,86

Landbouwgronden

Het saldo van de landbouwgronden bestaat voornamelijk uit een langlopend renteloos voorschot van het Ministerie aan het Bureau Beheer Landbouwgronden van € 652 mln waarvoor door het Bureau Beheer Land-

Jaarrekening

bouwgronden gronden zijn verworven die na doorlevering aan eindbeheerders leiden tot doelrealisatie. Daarnaast is er een bedrag van € 388 mln nog te vorderen uit hoofde van landinrichtingsrente door grondeigenaren te betalen in afgesloten landinrichtingsprojecten, welke in het algemeen in 26 jaar worden geïnd. Voorts heeft Dienst Landelijk Gebied nog € 167 mln te vorderen uit hoofde van nog niet afgesloten landinrichtingsprojecten.

Leningen

	Bedrag
St. Groninger landschap	5 902,39
WUR (Stichting DLO)	90 609 776,68
WUR Praktijkonderzoek	20 808 659,03
WUR IAC/ILRI	4 267 050,21
Totaal	115 691 388,31

Gestelde zekerheden

	Bedrag
Productschappen Vee, Vlees en Eieren	76 845 778,96
Productschap Tuinbouw	14 129 841,04
Dienst Regelingen	716 553 933,32
Totaal	807 529 553,32

Dit betreffen zekerheden die bij de uitvoering van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid worden gevraagd. De uitvoering hiervan vindt plaats bij de Betaalorganen.

Diverse vorderingen MLNV

Betreft vorderingen voornamelijk voortkomend uit eindafrekeningen van subsidies en doorberekeningen aan baten lasten diensten.

Balanspost 12 Extra comptabele schulden	9 353,88
Balanspost 13 Voorschotten	1 817 083 254,15
Onder voorschotten wordt verstaan de vooruit verstrekte gelden, welke op 31 december 2008 nog niet waren verrekend.	

Jaarrekening

(x €1000)						
Beleidsartikelen	2008	2007	2006	2005	2004 en eerder	Totaal
21Duurzaam ondernemen	34 656	15 688	26 399	2 700	6 725	86 168
22Agrarische ruimten	38 094	20 595	0	0	0	58 689
23Natuur	437 328	293 087	48 898	7 495	14 213	801 021
24Landschap en recreatie	145 818	117 930	10 847	3 797	2 795	281 187
25Voedselkwaliteit & Diergezondheid	22 125	3 433	0	649	4 023	30 230
26Kennis en innovatie	269 305	75 852	49 949	14 277	18 484	427 867
27Reconstructie	48 573	45 513	400	0	0	94 486
29Algemeen	9 820	1 134	700	300	0	11 954
Medebewindskosten	24 652	829	0	0	0	25 481
Totaal	1 030 371	574 061	137 193	29 218	46 240	1 817 083

Verloop van de voorschotten gedurende het dienstjaar 2008	Bedrag (x € 1 000)
Beginstand 1 januari 2008	1 357 722 210,09
Verstreckte voorschotten	1 114 083 690,73
Eindafgerekende voorschotten	647 677 294,67
Eindstand 31 december 2008	1 817 083 254,15

De stand van de openstaande voorschotten is t.o.v. eind 2007 toegenomen met € 460 mln. Deze toename is een gevolg van de uitvoering van de Wet Inrichting Landelijk Gebied omdat de hiervoor verstreckte voorschotten pas in 2013 of later tot eindafrekening komen.

Medebewindskosten

			Bedrag
Stand 1-1-2008			26 793 000,00
Bij: nieuwe voorschotten 2008	24 652 195,00		
Af: afgerekende voorschotten in 2008	- 25 964 000,00		
Stand 31-12-2008	25 481 195,00		
Voorschot medebewindskosten per Productschap			
Hoofd Productschap Akkerbouw			9 229 000,00
Productschap Zuivel			6 000 000,00
Productschappen Vee, Vlees en Eieren			5 183 000,00
Productschap Tuinbouw			3 402 195,00
Productschap Vis 2007	829 000,00		
2008	838 000,00		
Totaal			1 667 000,00
			25 481 195,00

Op deze post zijn de nog niet afgerekende voorschotten inzake de medebewindskosten opgenomen. Bij de vaststelling van de definitieve bijdrage zullen de voorschotten worden afgeboekt.

Jaarrekening

Balanspost 14 Garantieverplichtingen	421 681 217,13
Voor de samenstelling wordt verwezen naar paragraaf 2.3, de staat van garantieverplichtingen.	
Balanspost 15 Openstaande verplichtingen	3 908 679 791,48
De openstaande verplichtingen per 31 december 2008 kunnen vanaf 2009 tot betaling leiden.	

(x € 1 000)					
Hoofdbeleidsterreinen	Stand per 01-01-2008	In 2008 aangegaan +	Negatieve bijstelling -/-	Uitgaven -/-	Stand per 31-12-2008
21 Duurzaam ondernemen	132 030	455 255	29 865	404 191	153 229
22 Agrarische ruimte	180 971	83 032	14 242	56 950	192 811
23 Natuur	1 952 489	294 171	6 682	558 554	1 681 424
24 Landschap en recreatie	544 541	96 159	428	193 150	447 122
25 Voedselkwaliteit & Diergezondheid	19 479	138 233	3 643	136 806	17 263
26 Kennis en innovatie	890 885	1 030 041	2 433	984 949	933 544
27 Reconstructie	354 022	132 779	14	71 304	415 483
29 Algemeen	165	249 655	0	249 745	75
Subtotaal	4 074 582	2 479 325	57 307	2 655 649	3 840 951
Buiten begrotingsverband	34 270	63 790	11 155	19 176	67 729
Totaal generaal	4 108 852	2 543 115	68 462	2 674 825	3 906 680

De stand openstaande verplichtingen op de artikelen 23 en 24 is relatief hoog ten opzichte van de kasstroom. De oorzaak hiervoor zijn de verplichtingen die zijn vastgelegd voor de ILG. De subsidieverlening voor de ILG betreft namelijk de gehele uitvoeringsperiode (2007–2013).

2.3 DE STAAT VAN GARANTIE-VERPLICHTINGEN

Garantie verplichtingen per 31 december 2008					
Artikel	a) ten behoeve van b) aan	Ingangs datum	looptijd in jaren	Maximaal verleend	Lopende verplichting
21	a) Stichting Borgstellingsfonds voor de Land- en Tuinbouw			50 000 000,00	50 000 000,00
	Subtotaal artikel			50 000 000,00	50 000 000,00
23	a) Rente en aflossingen van leningen inzake aankoop van natuurgebieden en land- schappen				
	b) Alg. Spaarbank voor Nederland	01-04-1992	30	3 630 241,73	2 557 358,70
		05-06-1992	30	4 537 802,16	3 197 908,04
	b) Algemeen burgerlijk pensioenfonds	21-12-1989	20	2 722 681,30	1 609 880,57
		16-07-1990	30	2 722 681,30	1 764 112,37
		11-07-1997	19	6 096 874,52	3 421 812,46
	b) Bank Nederlandse Gemeenten	02-06-1997	18	5 912 147,70	3 011 860,29
		22-10-1998	30	4 991 582,38	4 050 139,44
		15-03-1999	30	4 084 021,94	3 385 635,19
		15-04-1999	10	4 168 150,38	492 068,94
		30-06-1999	20	2 362 505,84	1 550 060,10
		01-07-1999	30	2 722 681,30	2 244 911,51
		30-01-2001	20	2 834 516,70	2 149 605,72
		28-02-2001	30	9 075 604,32	8 008 248,04
		01-10-2001	20	5 230 000,00	3 956 670,84
		19-11-2001	30	9 075 000,00	7 900 263,25
		24-12-2002	10	9 100 000,00	9 100 000,00
		18-09-2003	20	18 513 818,97	13 605 865,89
	b) ASF Graf.Bedr./Telegraaf/Fortis	15-12-1997	20	2 359 657,12	1 394 005,37
	b) Ned. Waterschaps Bank	01-09-2002	10	12 942 443,00	10 237 442,99
	b) Ministerie van Financiën	15-12-2003	10	9 076 000,00	8 256 000,00
		01-06-2004	10	21 452 780,72	16 392 780,72
		15-11-2004	10	9 076 000,00	8 366 000,00
		15-12-2004	10	24 100 000,00	22 190 000,00
		05-01-2005	10	22 100 000,00	20 810 000,00
		15-09-2005	10	16 064 658,84	14 925 000,00
		30-12-2005	10	9 076 000,00	8 516 000,00
		19-01-2006	10	45 000 000,00	43 170 000,00
		26-01-2006	10	21 110 000,00	20 250 000,00
		14-03-2006	10	9 076 000,00	8 736 000,00
		31-01-2007	10	65 090 000,00	63 930 000,00
		31-01-2007	10	9 076 000,00	8 916 000,00
		02-07-2007	10	8 967 515,49	8 820 000,00
		31-01-2008	10	9 076 000,00	9 076 000,00
		02-06-2008	10	2 586 310,86	2 586 310,86
		23-06-2008	10	22 000 000,00	22 000 000,00
	Subtotaal artikel			416 009 676,57	370 577 941,29
26	b) Gebouwen en terreinen voor gesubsidi- eerde scholen Agrarisch onderwijs			14 103 489,12	1 089 072,52
	b) Gebouwen Stichting Studenten huisves- ting in Deventer			748 737,36	14 203,32
	Subtotaal artikel			14 852 226,48	1 103 275,84
	Totaal generaal			480 861 903,05	421 681 217,13

3. OVERZICHT TOPINKOMENS

Op grond van artikel 6 van de Wet openbaarmaking uit publieke middelen gefinancierde topinkomens (Stb. 2006, 95) is een overzicht opgenomen van medewerkers die in het verslagjaar meer verdiend hebben dan het gemiddelde belastbare loon van de ministers. Dit gemiddelde belastbare jaarloon is voor 2008 vastgesteld op € 181 000,-. Voor dit departement heeft de publicatieplicht betrekking op de navolgende functionarissen.

Bedragen in euro's.

Functie	Belastbaar jaarloon 2007	Pensioenaf- drachten en overige voorzie- ningen betaalbaar op termijn 2007	Totaal 2007	Belastbaar jaarloon 2008	Pensioenaf- drachten en overige voorzie- ningen betaalbaar op termijn 2008	Ontslag- vergoeding	Totaal 2008	Motivering	Opmerkingen
Medewerker algemene projecten	€ 80 223,85	€ 20 192,34	€ 100 416,20	€ 186 140,97	€ 23 960,62		€ 210 101,59	Schadeloos- stelling i.v.m. herziening salarisschaal over een periode van 9 jaar rekening- houdend met pensioen- verlies.	De schade- loosstelling is conform regel- geving toege- kend en betreft een toeken- ning van opge- bouwde salarisrechten, welke ten onrechte nog niet waren uitgekeerd, behorend bij de functie.

4. SAMENVATTENDE VERANTWOORDINGSSTAAT INZAKE BATEN-LASTENDIENSTEN

Bedragen x € 1 000			
	(1)	(2)	(3)
Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijke vastgestelde begroting
Algemene Inspectiedienst			
Totale baten	66 785	69 584	2 799
Totale lasten	66 783	69 712	2 929
Saldo van baten en lasten	2	- 128	- 130
Totale kapitaalontvangsten	8 163	4 382	- 3 781
Totale kapitaaluitgaven	11 897	6 855	- 5 042
Dienst ICT Uitvoering			
Totale baten	97 611	118 991	21 380
Totale lasten	97 574	118 084	20 510
Saldo van baten en lasten	37	907	870
Totale kapitaalontvangsten	35 196	12 768	- 22 428
Totale kapitaaluitgaven	61 698	16 712	- 44 986
Dienst landelijk Gebied			
Totale baten	119 917	134 314	14 397
Totale lasten	119 917	134 427	14 510
Saldo van baten en lasten	0	- 113	- 113
Totale kapitaalontvangsten	10 681	7 595	- 3 086
Totale kapitaaluitgaven	18 831	8 662	- 10 169
Dienst Regelingen			
Totale baten	129 062	172 228	43 166
Totale lasten	129 062	171 694	42 632
Saldo van baten en lasten	0	534	534
Totale kapitaalontvangsten	15 000	27 693	12 693
Totale kapitaaluitgaven	30 954	35 999	5 045
Plantenziektenkundige Dienst			
Totale baten	17 151	24 178	7 027
Totale lasten	17 151	24 131	6 980
Saldo van baten en lasten	0	47	47
Totale kapitaalontvangsten	1 000	2 094	1 094
Totale kapitaaluitgaven	2 000	2 119	119
Voedsel en Warenautoriteit			
Totale baten	159 547	176 938	17 391
Totale lasten	159 547	171 409	11 862
Saldo van baten en lasten	0	5 529	5 529
Totale kapitaalontvangsten	9 730	7 925	- 1 805
Totale kapitaaluitgaven	16 937	13 911	- 3 026

5. TOELICHTING BIJ DE SAMENVATTENDE VERANTWOORDINGSSTAAT INZAKE BATEN-LASTENDIENSTEN

Algemene Inspectiedienst (AID)

Profiel

De Algemene Inspectiedienst (AID) is een handhavingorganisatie van het Ministerie van LNV die, door middel van de instrumenten controle, verificatie en opsporing, de naleving van de LNV-regelgeving op programmatische wijze bevordert. Waar effectief uit oogpunt van naleving wordt de inzet van hiervoor bedoelde instrumenten begeleid door handhaving-communicatie. Op basis van waarnemingen en ervaringen in de handhavingpraktijk adviseert de AID de Minister en beleidsdirecties van LNV over voorgenomen of reeds vigerend beleid en regelgeving. Ten behoeve van de uitvoering van deze taak beschikken de ambtenaren AID over toezichthoudende en opsporingsbevoegdheden. Deze bevoegdheden worden in onderlinge samenhang ingezet. Opsporing vindt plaats onder verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie.

Financieel resultaat

De AID heeft over 2008 een klein negatief exploitatieresultaat behaald van € 0,128 mln.

De liquiditeitspositie is, afgemeten aan het netto werkkapitaal, met ruim € 0,7 mln. toegenomen ten opzichte van de beginbalans. De geleverde productie is hoger dan in de initiële begroting voor 2008 is voorzien. Dit is het gevolg van uitbreidingen in het reguliere opdrachtenpakket die hebben plaatsgevonden na de vaststelling van de agentschapparaagraaf in de LNV begroting 2008.

Prestaties

De prestaties van de AID bestaan uit het aantal directe uren per product waartoe de AID een opdracht heeft gekregen en de daarmee bereikte resultaten. Onderstaande tabel geeft per productgroep het aandeel in de omzet van de AID in 2008 weer.

Prestaties per productgroep		
	Realisatie 2008	
Productgroep	Prestaties in uren	Aandeel in % omzet
Product		
Controle	616 197	76,4%
Verificatie TAB	65 197	8,1%
Opsporing	107 022	13,3%
Beleidsadvisering	13 734	1,7%
Handhavingscommunicatie	4 639	0,5%
Totaal	806 789	100%

Het initiële opdrachtenpakket is medio 2007, als onderdeel van de begrotingsvoorbereiding 2008 bepaald. De omvang en samenstelling daarvan is onderhevig aan politiek-maatschappelijke ontwikkelingen, herprioritering van LNV-beleid. Deze aspecten hebben ertoe geleid dat gedurende het begrotingsjaar 2008 wijzigingen in het opdrachtenpakket hebben plaatsgevonden.

Doelmatigheidsgegevens

Resultaten doelmatigheid		
Prestatie-indicator	Norm 2008	Meetwaarde 2008
Percentage gegronde klachten op aantal gecontroleerden	2 per 10 000	0,46 per 10 000
Goedkeurende accountantsverklaring	Ja	Ja
Gemiddelde kostprijs per uur	€ 84,40	€ 84,60
Percentage gerealiseerde verkoopbare uren	100%	98,0%
Ziekteverzuimpercentage	4,3%	4,6%
Treffers bij (selecte) controles	15,0%	22,7%
Tijdigheid verificaties TAB	90,0%	74,0%

Ontwikkeling doelmatigheid in de periode 2005-2008				
Prestatie-indicator	Meetwaarde			
	2005	2006	2007	2008
Percentage gegronde klachten op aantal gecontroleerden	2 per 100 000	7 per 100 000	4 per 100 000	4,6 per 100 000
Goedkeurende accountantsverklaring	Ja	Ja	Ja	Ja
Gemiddelde kostprijs per uur	€ 69,91	€ 71,73	€ 78,03	€ 84,55
Percentage gerealiseerde verkoopbare uren	99,1%	99%	98%	98%
Ziekteverzuimpercentage	3,8%	4,01%	4,97%	4,56%
Treffers bij (selecte) controles	22,4%	21,9%	22,8%	22,7%
Tijdigheid verificaties TAB	64%	80%	80%	74%

Toelichting:

De doelmatigheidsindicatoren van de AID zijn verweven in de interne sturingscyclus. Door het management wordt veel aandacht aan de voortgang in deze indicatoren besteed. Daarmee wordt bereikt dat door het management zowel de sturing op opbrengsten en kosten als op kwaliteit voortdurend veel aandacht krijgt.

Enkele normen zijn in de loop der jaren op eigen initiatief van de AID aangescherpt, waaronder die voor het ziekteverzuim en de tijdigheid van verificatiecontroles. Het ziekteverzuim is traditioneel relatief laag, al is er de laatste jaren sprake van een zekere toename. Die wordt vooral veroorzaakt door een toename van het aantal niet-werkgerelateerde langdurig zieke medewerkers.

Het aantal treffers bij controles ligt de afgelopen jaren een stuk hoger dan de realisatie maar is wel vrij constant. Dit komt onder meer doordat er binnen een aantal vakgebieden veel wordt gewerkt op basis van meldingen en risicoanalyse. Doordat de AID een omslag maakt naar meer effectgericht handhaven, is deze indicator niet meer voor alle soorten controles geschikt. In de aanloop naar de fusie met de VWA en de PD zullen doelmatigheidsindicatoren voor de nieuwe organisatie worden ontwikkeld. Daarbij wordt rekening gehouden met nieuwe manieren van handhaven en de gevolgen daarvan voor het definiëren van relevante prestatie-indicatoren.

Een «kale» meerjarenvergelijking van de ontwikkeling van de kostprijs geeft een totaal verkeerd beeld van de feitelijk gerealiseerde ontwikkeling in de doelmatigheid omdat voor een correcte interpretatie rekening moet

Jaarrekening

worden gehouden met een aantal specifieke omstandigheden die invloed op de kostprijs hebben gehad. De AID heeft in de periode 2005–2008 reeds diverse ingrijpende efficiencymaatregelen genomen, die tot uitdrukking zijn gebracht in de tarieven die bij de opdrachtgevers in rekening worden gebracht. De maatregelen variëren van inkooptaakstellingen en taakstellingen op materiële kosten tot verhoging van de productiviteitsnormering. De totaal ingevulde efficiency in de periode 2006–2008 bedraagt ca. € 3,0 mln. Bij een gemiddelde omzet van ca. € 60 mln. betekent dit dat de AID in 3 jaar tijd 5% efficiency in haar tarieven heeft doorgevoerd.

Deze komen in bovenstaande meerjarenvergelijking niet tot uitdrukking doordat:

- de kostprijs de afgelopen jaren is gestegen door de stijging van personeelskosten als gevolg van wijzigingen in arbeidsvoorwaarden voor Rijksambtenaren, conform de van toepassing zijnde CAO;
- de kostprijs onderhevig is geweest aan de reguliere prijsinflatie;
- met ingang van het jaar 2008 diverse huisvestingskosten worden doorbelast, die voorheen centraal door LNV werden gedragen en daarom voorheen niet bij de baten-lastendiensten in rekening werden gebracht;
- de AID in de afgelopen jaren te maken heeft gehad met diverse nieuwe wetgevingscomplexen waarvoor nieuwe investeringen in informatiesystemen en organisatorische aanpassingen noodzakelijk zijn geweest.

Balans per 31 december 2008 (Bedragen x € 1 000)		
	31-12-2008	31-12-2007
Activa		
Immateriële vaste activa	2 654	2 216
Materiële vaste activa		
– grond en gebouwen	0	0
* installaties en inventarissen	1 394	1 549
* overige materiële vaste activa	8 417	9 424
Voorraden	0	0
Debiteuren	667	375
Nog te ontvangen	1 154	1 531
Liquide middelen	7 714	8 378
Totaal Activa	22 000	23 473
Passiva		
Eigen vermogen		
* exploitatiereserve	985	65
* verplichte reserves	2 457	1 971
* onverdeeld resultaat	– 128	1 406
Leningen bij het ministerie van Financiën	8 332	8 145
Voorzieningen	72	82
Crediteuren	1 790	3 483
Nog te betalen kosten	8 592	8 321
Totaal Passiva	22 000	23 473

Jaarrekening

Gespecificeerde verantwoordingsstaat 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
	Oorspronkelijk vastge- stelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastge- stelde begroting
Baten			
Opbrengst moederdepartement	66 235	68 085	1 850
Opbrengst overige departementen	0	0	0
Opbrengst derden	450	1 152	702
Rentebaten	100	347	247
Vrijval voorzieningen	0	0	0
Bijzondere baten	0	0	0
Totaal baten	66 785	69 584	2 799
Lasten			
Apparaatskosten			
* personele kosten	42 393	46 142	3 749
* materiële kosten	19 427	20 307	880
Rentelasten	434	366	- 68
Afschrijvingskosten			
* materieel	3 429	2 188	- 1 241
* immaterieel	1 100	637	- 463
Overige lasten			
* dotaties voorzieningen	0	72	72
* buitengewone lasten	0	0	0
Totaal lasten	66 783	69 712	2 929
Saldo van baten en lasten	2	- 128	- 130

Kasstroomoverzicht 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
	Oorspronkelijk vastge- stelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastge- stelde begroting
1. Rekening courant RHB per 1 januari 2008	7 343	8 377	1 034
2. Totaal operationele kasstroom	4 507	1 809	- 2 698
a. Totaal investeringen (-/-)	- 8 163	- 3 342	4 821
b. Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)	450	1 241	791
3. Totaal investeringskasstroom	- 7 713	- 2 101	5 612
a. Eenmalig uitkering aan Moederdepartement (-/-)	0	0	0
b. Eenmalige storting door Moederdepartement (+)	0	0	0
c. Aflossingen op leningen (-/-)	- 3 734	- 3 513	221
d. Beroep op leenfaciliteit (+)	7 713	3 141	- 4 572
4. Totaal financieringskasstroom	3 979	- 372	- 4 351
5. Rekening courant RHB 31 december 2008 (=1+2+3+4)	8 116	7 713	- 403

Dienst ICT Uitvoering (DICTU)

Profiel

De Dienst ICT Uitvoering (DICTU) is binnen het Ministerie van LNV verantwoordelijk voor het leveren van ICT services en -ondersteuning aan alle onderdelen van het ministerie en ondersteuning van enkele aan het ministerie aanverwante PBO's en ZBO's. De missie van DICTU luidt: «De Dienst ICT Uitvoering draagt bij aan het succes van LNV door te zorgen voor betrouwbare, gestandaardiseerde en kostenefficiënte ICT services die de bedrijfsprocessen van LNV optimaal ondersteunen». DICTU levert aan haar opdrachtgevers de volgende ICT services:

- Applicatiebeheer en ontwikkeling;
- Inrichting en beheer van werkplekken;
- Beheer van de technische infrastructuur;

Bij de levering van deze diensten wordt onderscheid gemaakt in standaard dienstverlening en bijzondere dienstverlening met een maatwerk karakter.

Financieel resultaat

DICTU heeft over 2008 een positief resultaat behaald van € 0,9 mln. In 2008 heeft DICTU voor het eerst als baten-lastendienst gefunctioneerd. De eerste maanden van het jaar liet het resultaat een negatieve tendens zien. Halverwege het jaar is daarom een financieel verbeterprogramma gestart. Door het treffen van maatregelen is het jaarresultaat uiteindelijk uitgekomen op een overschot van € 0,9 miljoen.

In de begroting 2008 waren de immateriële ICT activa van de overige baten-lastendiensten en het concern van LNV nog opgenomen in de balansen van deze diensten en het LNV concern. De immateriële activa van de overige baten-lastendiensten en het concern van LNV zijn per 1 januari 2009 overgedragen aan DICTU. In de begroting en verantwoording van DICTU over 2008 zijn de afschrijvingskosten van de immateriële ICT activa van de baten-lastendiensten en het concern derhalve niet meegenomen. In de 1e suppletore begrotingswet 2009 van LNV worden deze afschrijvingskosten en het beroep op de leenfaciliteit vastgesteld.

De hogere baten en lasten zoals opgenomen in de staat van baten en lasten zijn te verklaren door het aandeel van directe doorbelastingen dat niet in de begroting is opgenomen. Het aandeel van de directe doorbelastingen loopt in principe resultaat neutraal door de staat van baten en lasten, echter deze is in de realisatie apart gepresenteerd.

Het verschil tussen begrote operationele- en investeringskasstroom versus realisatie is het gevolg van het uitstellen van de overname van immateriële activa naar 1 januari 2009.

De belangrijkste mutaties in de balans zijn als volgt te verklaren;

- Mutatie in de balanspost immateriële vaste activa is het gevolg van overname van generieke software ontwikkelprojecten.
- Mutatie in de post debiteuren is het gevolg van de stelselwijziging naar het baten- en lastenstelsel.
- Mutatie in de balanspost liquide middelen kan worden verklaard door het feit dat DICTU bij aanvang van het baten en lastenstelsel een rekening courantfaciliteit heeft verkregen bij het Ministerie van Financiën.

Jaarrekening

- Mutatie in de balanspost leningen is het gevolg van het afroepen van leningen ter financiering van investeringen in (im)materiële vaste activa.
- Mutatie in de post crediteuren is het gevolg van de stelselwijziging naar het baten- en lastenstelsel.
- Mutatie in de balanspost nog te betalen kosten houdt verband met verplichtingen uit hoofde van inhuur voor het boekjaar 2008.

Prestaties (Bedragen x € 1 000)				
	Variabelen	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Werkplekken	Aantal	9 410	9 000	9 500
Infra	Abonnement/vast bedrag in € 1 000	22 434	21 538	23 663
Applicatiebeheer	Uren	69 924	125 830	100 777
Applicatie-ontwikkeling	Uren	145 514	204 821	205 016
Outsourcing	Vast bedrag in € 1 000	11 000	19 250	7 214
Bijzondere dienstverlening	Vast bedrag in € 1 000	18 000	35 000	21 678

Het lager aantal gerealiseerde uren applicatiebeheer kan worden verklaard doordat ervoor gekozen is om releases op applicatiebeheer tegen ontwikkeltarieven door te factureren. Ten gevolge hiervan zijn deze uren als ontwikkeluren verantwoord. Na eliminatie van de verschuiving van de releases op applicatiebeheer blijft het aantal ontwikkeluren sterk achter op de begroting. Dit kan worden verklaard doordat het aantal begrote ontwikkeluren gebaseerd is op het MIP, waaruit voor DICTU jaarlijks het aantal begrote ontwikkeluren wordt afgeleid. In 2008 is de realisatie van de ontwikkelportefeuille sterk achtergebleven op het MIP.

Doelmatigheid

	Realisatie			Begroting
	2006	2007	2008	2008
kostprijs in € per eenheid product				
gewogen kostprijs beheer	4 140	4 830	4 682	4 713
gewogen kostprijs ontwikkeling productie	152	154	117	102
beheer werkplekken	9 500	9 100	9 500	9 000
ontwikkeling uren	470 000	500 000	379 000	509 000
kwaliteit				
betrouwbaarheid	–	–	–	–
beschikbaarheid	–	–	98%	98%
reactiesnelheid	–	–	< 2 u; 1 u	< 2 u; 1 u

Kostprijzen:

Gewogen kostprijs voor de beheerstaken (zoals werkplek-, infrastructuur- en applicatiebeheer)

Gewogen uurtarief voor de ontwikkeltaken

Jaarrekening

Kwaliteit:

Betrouwbaarheid van de systemen

Beschikbaarheid van systemen

Reactiesnelheid bij foutmeldingen (Voor werkplek sneller dan 2 uur en voor applicaties sneller dan 1 uur).

Bovenstaande informatie komt uit de «Service catalogus DICTU». De DICTU onderscheidt een drietal servicelevels te weten: Basis, Basis24 en Basisplus 24. Elk servicelevel kent een eigen prijsniveau. In de tabel zijn de cijfers en streefwaarden van servicelevel Basis opgenomen. Reactiesnelheid is voor werkplek sneller dan 2 uur en voor applicaties sneller dan 1 uur.

Balans per 31 december 2008 (Bedragen x € 1 000)		
	31-12-2008	01-01-2008*
Activa		
Immateriële activa	11 326	2 679
Materiële activa		
– grond en gebouwen		
– installaties en inventarissen	9 134	9 070
– overige materiële vaste activa		
Debiteuren	8 852	1 202
Nog te ontvangen bedragen	6 584	9 613
Liquide middelen	9 724	
Totaal activa	45 620	22 564
Passiva		
Eigen Vermogen		
– exploitatiereserve	– 9 283	
– verplichte reserves	9 283	
– onverdeeld resultaat	907	
Leningen Ministerie van Financiën	15 208	7 801
Voorzieningen		
Crediteuren	13 062	3 957
Nog te betalen kosten	16 443	10 806
Totaal passiva	45 620	22 564

* Door overgang van kasstelsel naar baten- en lastenstelsel zijn de cijfers van de openingsbalans per 1 januari 2008 als vergelijkende cijfers opgenomen.

Jaarrekening

Gespecificeerde verantwoordingsstaat 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde jaarbegroting 2008	Realisatie 31 december 2008	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastgestelde begroting
Baten			
Opbrengst moederdepartement	95 501	117 164	21 663
Opbrengst overige departementen			0
Opbrengst derden	1 950	1 827	- 123
Rentebaten	160	-	- 160
Buitengewone baten			
Totaal baten	97 611	118 991	21 380
Lasten			
Apparaatskosten			
* Personele kosten	40 374	62 903	22 529
* materiële kosten	23 520	49 704	26 184
Rentelasten	2 618	957	- 1 661
Afschrijvingskosten			
* materieel	7 008	3 744	- 3 264
* immaterieel	24 054	776	- 23 278
Overige lasten			0
Totaal lasten	97 574	118 084	20 510
Saldo van baten en lasten	37	907	870

Kasstroomoverzicht 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastgestelde begroting
1 Rekening-courant RHB 1 januari 2008	0	0	0
Saldo van Baten en lasten	37	907	870
Afschrijvingen	31 062	4 520	- 26 542
Mutaties in vlottende debetposten op de balans	0	- 4 621	- 4 621
Mutaties in de kortlopende creditposten op de balans	- 4 560	12 862	17 422
2 Totaal operationele kasstroom	26 539	13 668	- 12 871
Totaal investeringen (-/-)	- 35 196	- 13 237	21 959
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)	0	6	6
3 Totaal investeringskasstroom	- 35 196	- 13 231	21 965
Enmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)	0	0	0
Enmalige storting door het moederdepartement (+)	0	0	0
Aflossingen op leningen (-/-)	- 26 502	- 3 475	23 027
Beroep op leenfaciliteit (+)	35 196	12 762	- 22 434
4 Totaal financieringskasstroom	8 694	9 287	593
5. Rekening-courant RHB 31 december 2008 (=1+2+3+4)	37	9 724	9 687

Dienst Landelijk Gebied (DLG)

Profiel

De Dienst Landelijk Gebied (DLG) realiseert groene plannen voor 16 miljoen Nederlanders. DLG zoekt altijd naar samenwerking en oplossingen die passen bij de (bestuurlijke) wensen en de eigenschappen van het gebied. Bij het inrichten van groene gebieden voor recreatie, natuur, water of landbouw, vertaalt DLG abstract beleid naar uitvoering in concrete projecten. Hiervoor verwerft en ontwikkelt de dienst gronden, richt die grond opnieuw in en draagt het gebied vervolgens over aan gebiedsbeherende instanties en individuele agrariërs.

Ook brengt DLG geldstromen bij elkaar en heeft de dienst inzicht in subsidiemogelijkheden. DLG werkt binnen één opdracht voor meerdere overheden. Met de hulp van het uitgebreide netwerk van overheden en organisaties worden projecten gerealiseerd.

DLG is een agentschap van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). De dienst werkt voor bestuurlijke opdrachtgevers en voert wettelijke taken uit.

Financieel resultaat

DLG heeft over 2008 een negatief resultaat behaald van € 0,113 miljoen. In het jaarplan 2008 is uitgegaan van een saldo van nul. De verschillen tussen jaarplan en realisatie zijn terug te voeren tot enkele onderdelen.

Het negatieve resultaat voor 2008 is voornamelijk het gevolg van de afwaardering van de investeringen in softwareontwikkeling. Het verlies is beperkt gebleven doordat DLG hogere opbrengsten van LNV, overige departementen en derden heeft gerealiseerd dan vooraf is begroot.

DLG wil in de komende jaren het E-Business Suite (EBS) implementeren. In 2008 heeft DLG een besluit genomen welke processen en systemen in EBS worden geïmplementeerd en welke niet. Dat betekent dat investeringskosten die zijn gedaan ten behoeve van processen en systemen die niet onder EBS worden verder ontwikkeld noodzakelijkerwijs als verlies in de kosten moet worden genomen. Het gevolg is dat DLG voor € 1,8 mln. heeft afgewaardeerd.

Prestaties

De producten van DLG ten behoeve van het moederdepartement zijn gericht op het in opdracht uitvoeren van voorgenomen beleid, zoals dat is vastgelegd in de beleidsartikelen van de LNV-begroting:

21 Duurzaam ondernemen

22 Agrarische ruimte

23 Natuur

De prestaties die op deze drie beleidartikelen betrekking hebben zijn hieronder weergegeven.

Jaarrekening

Inzet in uren en% van totaal uren per productgroep						
Producten		Realisatie 2008			Begroting 2008	
Verwerving grond/ Vervreemding grond	213 175	17%	22 219	168 398	14%	16 801
Exploitatie grond	16 393	1%	1 709	24 165	2%	2 411
Planvorming	238 210	19%	24 828	128 911	11%	12 861
Planuitvoering	431 515	34%	44 977	575 626	48%	57 427
Adviezen aanvragen	89 679	7%	9 347	74 211	6%	7 404
Uitvoering subsidieregelingen	83 494	7%	8 703	117 752	10%	11 747
Advisering algemeen en beleid	203 240	16%	21 184	88 425	7%	8 822
Informatieverstrekking	8 432	1%	879	18 689	2%	1 864
Totaal	1 284 139	100%	133 845	1 196 177	100%	119 336

De uren per productgroep geven een beeld van de inzet per product over het afgelopen jaar. In 2008 zijn er 87 962 meer uren gerealiseerd, dan vooraf begroot. Dit is het gevolg van de uitbreiding van de met name de betaalde opdrachten en opdrachten voor tweeden en derden.

Aantallen prestaties per productgroep			
Producten	Prestatie	Realisatie 2008	Begroting 2008
Verwerving grond	Ha verworven	7 271	7 000
Vervreemding grond	Ha vervreemd	8 343	8 600
Exploitatie grond	Ha gemiddeld in bezit	37 200	45 000
Planvorming	Ha onderhanden	230 000	410 000
Planuitvoering	Ha onderhanden	669 849	750 000
Adviezen aanvragen	Geleverde adviezen aanvragen	25 433	7 500
Advisering algemeen en beleid	Schriftelijke Advies-opdrachten 1e, 2e en 3e	308	110

Het gemiddelde aantal hectares in bezit is hoger ingeschat dan de uiteindelijke realisatie van het bezit ultimo 2008.

Doelmatigheidsgegevens		
	Realisatie 2008	Begroting 2008
Gemiddeld aantal direct productieve uren per fte werkzaam in de projecten	1 284	1 180
Verhouding tussen directe en indirecte uren	69,4%/30,6%	67,2%/32,8%
Verhouding tussen directe en indirecte uren waarbij financiële toeslag is toegerekend aan de directe uren	71,6%/28,4%	70,3%/29,7%
Gemiddelde prijs per uur (LNV tarief)	€ 100,76	€ 102,25

DLG heeft in 2008 een hoger percentage directe uren gerealiseerd, dan vooraf is aangenomen. Dit komt overeen met de hogere omzet die DLG dit jaar heeft geboekt bij met name betaalde opdrachten. De gemiddelde prijs per uur (LNV-tarief) is door de hogere urenrealisatie lager.

Jaarrekening

Balans per 31 december 2008 (Bedragen x € 1 000)		
	31-12-2008	31-12-2007
Activa		
Immateriële vaste activa	13 179	16 200
Materiële vaste activa		0
* Grond en gebouwen	0	0
* Installaties en inventarissen	1 977	1 852
* Overige materiële vaste activa	3 952	5 445
Voorraden	6 021	2 953
Debiteuren	8 426	6 059
Nog te ontvangen van het moederdepartement	279	1 116
Overige nog te ontvangen	109	1 333
Liquide middelen	8 192	5 514
Totaal activa	42 135	40 472
Passiva		
Eigen vermogen		
* Exploitatiereserve	- 6 904	- 11 854
* Verplichte reserves	13 085	15 759
* Onverdeeld resultaat	- 113	2 276
Leningen bij het MvF	12 779	21 283
Voorzieningen	1 004	534
Crediteuren	2 631	1 096
Nog te betalen aan moederdepartement	475	661
Overige nog te betalen	19 178	10 717
Totaal passiva	42 135	40 472

Gespecificeerde verantwoordingsstaat 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
	Oorspronkelijk vastge- stelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastge- stelde begroting
Baten			
Opbrengst moederdepartement	105 551	111 750	6 199
Opbrengst overige departementen	2 436	8 292	5 856
Opbrengst derden	11 349	13 804	2 455
Rentebaten	581	468	- 113
Vrijval voorzieningen	0	0	0
Bijzondere baten	0	0	0
Totaal baten	119 917	134 314	14 397
Lasten			
Apparaatskosten			
* personele kosten	80 967	87 450	6 483
* materiële kosten	29 759	40 030	10 271
Rentelasten	942	745	- 197
Afschrijvingskosten			
* materieel	4 075	1 382	- 2 693
* immaterieel	4 075	3 981	- 94
Overige lasten			
* dotaties voorzieningen	100	839	739
* buitengewone lasten			
Totaal lasten	119 917	134 427	14 510
Saldo van baten en lasten	0	- 113	- 113

Jaarrekening

DLG heeft in 2008 hogere baten bereikt dan begroot. Het verschil in de opbrengsten van het moederdepartement is te verklaren door een uitbreiding van de LNV-opdracht met € 6,2 mln. ten opzichte van de oorspronkelijke begroting. Daarnaast heeft DLG in 2008, in vergelijking met de op basis van voorzichtige uitgangspunten opgestelde begroting, binnen het geformuleerde beleid meer opdrachten van derden kunnen uitvoeren. In totaal heeft DLG respectievelijk € 5,8 mln. en € 2,4 mln. meer opbrengsten in opdrachten tweeden en derden weten te realiseren. Een deel van de opbrengsten zijn additionele opbrengsten van LNV, overige departementen of derden. Hier staan ook kosten tegenover, die zijn verantwoord onder de specificatie van de materiële kosten.

Toename van het aantal opdrachten en van de aanvullende opdrachten van tweeden en derden heeft ook geleid tot een toename van de personeelskosten.

Kasstroomoverzicht voor het jaar 2008

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode. De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit de rekening-courant met het Ministerie van Financiën (Rijkshoofdboekhouding). Ontvangsten en uitgaven uit hoofde van interest, zijn opgenomen onder de kasstroom uit operationele activiteiten.

Kasstroomoverzicht (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting	Realisatie	Vershil realisatie en oorspronkelijk vastgestelde begroting
1. Rekening-courant RHB 1 januari 2008	13 215	5 514	- 7 701
2. Totaal operationele kasstroom	8 150	3 745	- 4 405
Totaal investeringen (-/-)	- 10 681	- 974	9 707
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)		243	243
3. Totaal investeringskasstroom	- 10 681	- 731	9 950
Enmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)		0	0
Enmalige storting door moederdepartement (+)		1 664	1 664
Aflossingen op leningen (-/-)	- 8 150	- 7 688	462
Beroep op leenfaciliteit (+)	10 681	5 688	- 4 993
4. Totaal financieringskasstroom	2 531	- 336	- 2 867
5. Rekening-courant RHB 31 december 2008 (=1+2+3+4)	13 215	8 192	- 5 023

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode. De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit de Rekening-courant met het Ministerie van Financiën (Rijkshoofdboekhouding). Ontvangsten en uitgaven uit hoofde van interest, zijn opgenomen onder de kasstroom uit operationele activiteiten.

De stand van de rekening courant met de Rijkshoofdboekhouding per 31 december 2008 is lager dan begroot. Dit is voornamelijk veroorzaakt door

Jaarrekening

een aanzienlijk lagere investeringen in 2008. DLG heeft afgelopen jaar een zeer zorgvuldige afweging gemaakt voor welke processen er de komende jaren geïnvesteerd wordt in E-Business Suite (EBS). Als gevolg van dit besluit heeft DLG een groot deel van de gedane investeringen ad € 1,8 mln. in EBS in de kosten moeten nemen. Deze investeringen zijn gedaan ten behoeve van processen die niet binnen de EBS-applicatie zijn in te passen en derhalve voor DLG niet zullen leiden tot een bruikbare applicatie.

DLG heeft ook een verlies moeten nemen op een groot deel van de investeringen ten behoeve van EDV ter hoogte van € 0,5 mln., waarvan de investeringskosten 2007/2008 niet resulteren in een bruikbare applicatie. In totaal heeft er in 2008 een afwaardering van € 2,4 mln. plaatsgevonden.

Daarnaast is het saldo lager als gevolg van een hoger uitstaand saldo uitstaande vorderingen ad € 3,0 mln.

Dienst Regelingen (DR)

Profiel

Dienst Regelingen is per 1 januari 2006 een baten-lastendienst van het Ministerie van LNV. Samen met enkele andere uitvoerende organisaties van het Ministerie is DR de «huisuitvoerder» van LNV regelingen. Het moederdepartement is de belangrijkste opdrachtgever van DR. Daarnaast streeft DR er actief naar om met haar expertise op het gebied van met name de uitvoering van «Europese regelingen» en als facilitair bedrijf bij crisis, ook -op niet-commerciële basis- andere (overheids)opdrachtgevers te verwerven. DR wil daarbij partner in beleid zijn voor opdrachtgevers vanuit een transparante en zakelijke verhouding.

De opdrachten van DR betreffen met name:

- De uitvoering van EU-regelingen, verordeningen en verplichtingen;
- Identificatie en Registratie van dieren, percelen en bedrijven;
- Vergunningen en ontheffingen;
- Subsidieregelingen en financieringsregelingen;
- Het plattelandsontwikkelingsbeleid;
- Het mestbeleid;
- De crisisbestrijding.

Eenzijds gaat het om het uitvoeren van subsidieregelingen (bijvoorbeeld: ooppremieregeling), waarbij de subsidieverkrijger «voordeel» heeft bij de uitvoering. Anderzijds betreft het de uitvoering «regulerende regelingen» (bijvoorbeeld in het mestbeleid, dat gericht is op het bereiken van milieudoelstellingen). Doelgroepen zijn met name agrarische ondernemers, maar ook bijvoorbeeld organisaties als natuurbeschermingsorganisaties.

Financieel resultaat

Het vaststellen van de financiële verantwoording en resultaatbestemming is de verantwoordelijkheid van de Secretaris-Generaal van LNV, in zijn hoedanigheid van eigenaar van DR. De financiële verantwoording, de accountantsverklaring en het voorstel voor resultaatbestemming worden aan hem voorgelegd. Het saldo van baten en lasten is over het boekjaar 2008 van € 0,534 mln. positief, gerubriceerd onder het eigen vermogen.

De exploitatiereserve is gebonden aan een maximumomvang van 5% van de gemiddelde jaaromzet, berekend over de laatste drie jaar. De maximaal toegestane omvang van de exploitatiereserve bedraagt € 8,3 mln. Ter aanzuivering van het negatieve eigen vermogen ultimo 2007 heeft een eenmalige bijdrage vanuit het moederdepartement plaatsgevonden van € 11,9 mln.

Prestaties

In deze paragraaf zijn tabellen met kengetallen en indicatoren opgenomen. Voor de tabel prestaties is de tabel zoals deze in de begroting 2008 is opgenomen, gebruikt.

Jaarrekening

Directie	Aantal regelingen		Aantal prestaties		Integrale kosten (x € mln.)	
	2008 begroting	2008 realisatie	2008 begroting	2008 realisatie	2008 begroting	2008 realisatie
Directie Landbouw/Directie Internationale Zaken	81	96	426 199	483 948	95,6	106,9
Directie Visserij	8	17	367	935	0,1	1,6
Directie Natuur	43	48	66 315	61 920	19,8	34,6
Directie Platteland	3	9	5	69	0,2	0,1
Directie Voedselkwaliteit en diergezondheid	29	40	1 030	1 765*	1,6	3,5
Directie Kennis	3	4	1 133	1 327	0,7	1,0
Algemeen	–	2	–	0	–	2,9
Totaal LNV	167	216	495 049	549 964	118	150,6

* in de begroting 2008 was voor een aantal regelingen nog geen prestaties opgenomen, m.n. bij I&R dierregistraties en Vaccinatie Blauwtong. Voor de vergelijkbaarheid zijn de prestaties voor deze regelingen in bovenstaande tabel niet meegenomen.

Kwaliteitsindicatoren/doelmatigheid sgegevens

In de begroting 2008 zijn een aantal kwaliteitsindicatoren/doelmatigheidsgegevens opgenomen. Deze zijn hieronder aangegeven. Tevens is de score van 2007 aangegeven.

Percentage gegronde bezwaren

Door DR wordt veel aandacht besteed aan het verbeteren van het bezwaar- en beroeptraject. Tegelijkertijd wordt hiermee energie gestoken in het terugdringen van het aantal gegrondverklaringen. Deze indicator beoogt de kwaliteit van het proces van uitvoering en/of de kwaliteit van regelgeving te meten. Daarbij dient wel de nuance te worden gemaakt tussen gegrondverklaring op basis van wet- en regelgeving of op basis van het uitvoeringsproces. DR verwachtte in de begroting in 2008 35% van de bezwaren gegrond te zullen verklaren, waarvan slechts 3% als gevolg van onjuist handelen van DR. Het aantal ontvangen bezwaren over 2008 was ongeveer 9 550 stuks. Het percentage gegronde bezwaren varieert sterk per regeling, maar is minder dan de prognose. Het deel gegronde bezwaren dat het gevolg is van onjuist handelen van DR kon vanwege de beperkte mogelijkheden van het huidige voortgangssysteem niet worden bijgehouden.

Omschrijving/jaar	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Percentage gegrond	31%	35%	23%

Uurtarief

Het richting de opdrachtgevers in rekening gebrachte uurtarief 2008 is € 64,19. In de begroting was P.M. opgenomen omdat op dat moment het tarief 2008 nog niet definitief was vastgesteld.

Jaarrekening

Omschrijving/jaar	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Uurtarief	58,35	P.M.	64,19

Score vanuit de omgeving

DR hecht veel waarde aan de tevredenheid van de doelgroep. Deze indicator is het resultaat van een klanttevredenheidsonderzoek. Eens in de twee jaar wordt een klanttevredenheidsonderzoek gedaan. Dit is voorjaar 2008 gedaan en had als uitkomst een 6,4. Op basis van het klanttevredenheidsonderzoek is een plan van aanpak opgesteld. In 2009 wordt dit plan uitgevoerd, om zo te komen tot een verdere verhoging van het cijfer voor de dienstverlening van DR.

Omschrijving/jaar	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Score	6,2	7,0	6,4

Gerealiseerde productiviteit

De productiviteit van de ambtelijke medewerkers zegt iets over de doelmatigheid van de bedrijfsvoering: hoe efficiënt is de dienst geweest, gegeven de inzet van ambtelijk personeel, in het realiseren van haar doelstellingen en de uitvoering van haar productenpakket? Directe uren buiten jaarplan en indirect (productieve) uren worden meegenomen. Uren voor ziekte en verlof worden buiten beschouwing gelaten. Hoe hoger het percentage, hoe efficiënter het omzettingsproces beschikbare uren naar productieve uren. Dit heeft een kostenverlagend effect. Ten opzichte van 2007 is de productiviteit licht toegenomen tot 77,7%.

Omschrijving/jaar	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Percentage	76,3%	76,5%	77,7%

Telefonische bereikbaarheid

Een van de indicatoren die een groot effect heeft op de tevredenheid van de doelgroepen is de telefonische bereikbaarheid. De in de begroting 2008 opgenomen doelstelling voor 2008 is om 70% van de gesprekken binnen 30 seconden te beantwoorden.

Over het jaar 2008 heeft het callcenter 367 000 telefoontjes afgehandeld met een service-level van 75% (het percentage van de inkomende telefoongesprekken dat binnen 30 seconden is behandeld) en een bereikbaarheid van 94% (percentage binnengekomen calls dat daadwerkelijk wordt opgenomen). De belangrijkste reden voor de stijging is dat het aantal telefoontjes en de piekmomenten zijn afgenomen doordat de processen binnen DR beter op orde zijn.

Jaarrekening

Omschrijving/jaar	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Telefonische bereikbaarheid: Service-level	59% binnen 30 seconden	70% binnen 30 seconden	75% binnen 30 seconden
Bereikbaarheid	89%	90%	94%

Aantal klachten

In 2006 heeft DR een nieuwe wijze van klachten en signaalafhandeling in gebruik genomen, waardoor klachten beter in beeld komen en de aandacht voor de kwaliteit van de afhandeling verhoogd wordt. Daarnaast worden brieven uit klantvriendelijke overwegingen eerder als formele klachtenbrief aangemerkt en met de daarbij behorende procedure afgehandeld. De ontvangen klachten zijn divers en variëren van te lange doorlooptijden en onjuiste registraties tot klachten over de uitwerking van regelgeving en beleid van LNV. DR had zichzelf als doel gesteld in 2008 om minder dan 50 formele klachtenbrieven te ontvangen. Dat is niet gelukt, maar in het aantal klachten is een neerwaartse tendens te zien. Een belangrijk deel van de klachten is heeft betrekking op de BTR.

Omschrijving/jaar	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Aantal ontvangen formele klachtenbrieven	77	< 50	61

Aantal incidenten met betrekking tot DR

Door middel van kwartaalrapportages en overige communicatie richting bijvoorbeeld de Tweede Kamer wil DR het aantal incidenten met betrekking tot de uitvoeringsaspecten van diverse regelingen zo veel mogelijk beperken. In 2008 zijn er geen bijzondere incidenten geweest waarvan DR de veroorzaker was. Er is een brief naar de Tweede Kamer gestuurd ter verduidelijking van het BTR-beleid. Daarnaast is de Vaste Kamercommissie LNV op uitnodiging van de minister op bezoek geweest bij DR.

Omschrijving/jaar	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Aantal incidenten waarover gesproken wordt dat te maken heeft met DR	beperkt	beperkt	beperkt

Doelgroep

Sinds 2004 maakt DR gebruik van praktijkpanels. In deze panels worden vragen voorgelegd aan vertegenwoordigers van de agrarische sector. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om beoordeling van een conceptformulier, een verzoek om mogelijke knelpunten in de uitvoering aan te geven of een keuze te maken uit verschillende uitvoeringsvarianten, echter niet om beleidsvragen. DR vindt het van belang dat het bij de deelnemers aan de praktijkpanels duidelijk is wat er met de uitkomsten hiervan wordt gedaan. In het voorjaar 2008 is gestart met een andere vorm van doelgroepparticipatie. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een internetpanel en

Jaarrekening

kunnen deelnemers ook nog voor een fysieke bijeenkomst worden gevraagd. Het grote voordeel van de nieuwe panels is, dat ze meer flexibel zijn in te zetten.

Omschrijving/jaar	Realisatie 2007	Begroting 2008	Realisatie 2008
Tevredenheid praktijkpanels over opvolging adviezen	voldoende	voldoende	niet gemeten

Balans per 31 december 2008 (Bedragen x € 1 000)		
	31-12-2008	31-12-2007
Activa		
Immateriële vaste activa	49 375	47 460
Materiële vaste activa		
* grond en gebouwen	1 016	1 335
* installaties en inventarissen	1 716	1 858
* overige materiële vaste activa	3 273	6 353
Vorraden	0	0
Debiteuren	5 435	4 391
Nog te ontvangen	10 626	9 898
Liquide middelen	4 534	752
Totaal activa	75 975	72 047
Passiva		
Eigen Vermogen		
* exploitatiereserve	- 49 428	- 43 867
* verplichte reserves	49 345	47 062
* onverdeeld resultaat	534	- 15 178
Leningen bij het ministerie van Financiën	24 771	32 846
Voorzieningen	0	0
Crediteuren	6 748	5 967
Nog te betalen	44 005	45 217
Totaal passiva	75 975	72 047

Jaarrekening

Gespecificeerde verantwoordingsstaat 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting	Realisatie	Vershil realisatie en oorspronkelijk vastgestelde begroting
Baten			
Opbrengst moederdepartement	118 024	150 605	32 581
Opbrengst overige departementen	738	6 441	5 703
Opbrengst derden	10 100	14 771	4 671
Rentebaten	200	411	211
Totaal baten	129 062	172 228	43 166
Lasten			
Apparaatskosten			
* personele kosten	64 453	83 930	19 477
* materiële kosten	44 789	69 338	24 549
Rentelasten	1 620	1 756	136
Afschrijvingskosten			
* materieel	2 400	2 724	324
* immaterieel	15 800	13 946	- 1 854
Overige lasten	0	0	0
* Dotaties voorzieningen	0	0	0
* Buitengewone lasten	0	0	0
Totaal lasten	129 062	171 694	42 632
Saldo van baten en lasten	0	534	534

Kasstroomoverzicht voor het jaar 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting	Realisatie	Vershil realisatie en oorspronkelijk vastgestelde begroting
1. Rekening-courant RHB 1 januari 2008	10 502	754	- 9 748
2. Totaal operationele kasstroom	18 298	12 088	- 6 210
Totaal investeringen (-/-)	- 15 000	- 17 838	- 2 838
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)	0	2 793	2 793
3. Totaal investeringskasstroom	- 15 000	- 15 045	- 45
Enmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)	0	0	0
Enmalige storting door het moederdepartement (+)	0	11 900	11 900
Aflossingen op leningen (-/-)	- 15 954	- 18 161	- 2 207
Beroep op leenfaciliteit (+)	15 000	13 000	- 2 000
4. Totaal financieringskasstroom	- 954	6 739	7 693
5. Rekening-courant RHB 31 december 2008 (=1+2+3+4)	12 846	4 536	- 8 310

Plantenziektenkundige dienst (PD)

Profiel

De opdracht van de Plantenziektenkundige Dienst is het weren, vrijwaren, bestrijden en beheersen van ziekten en plagen in de plantaardige sector. Dit om een duurzame, concurrerende en veilige land- en tuinbouw te bevorderen, de handel zoveel mogelijk ongestoord te laten plaatsvinden en het Nederlands landschap in stand te houden. Een duurzame, veilige en concurrerende land- en tuinbouw betekent onder andere minder gebruik en minder afhankelijkheid van chemische bestrijdingsmiddelen. Het voorkomen, dan wel beperken van ziekten en plagen levert daaraan een belangrijke bijdrage. De Plantenziektenkundige Dienst voert deze taak uit in het kader van de Plantenziektenwet, Europese regelgeving en internationale verdragen.

Voor de uitvoering van wettelijke taken waarop het profijtbeginsel niet van toepassing is, en voor beleidsondersteuning ten behoeve van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit ontvangt de Plantenziektenkundige Dienst een bijdrage van het ministerie van LNV. Voor de uitvoering van wettelijke taken waarop het profijtbeginsel van toepassing is, brengt de Plantenziektenkundige Dienst een in beginsel kostendekkend tarief (retributie) in rekening. Indien de dienst, afgeleid van zijn kerntaken, opdrachten voor derden uitvoert, betreft dat opdrachten die niet conflicteren met de wettelijke taken en bijdragen aan kennis en/of gelijkmatige arbeidsfilm.

Financieel resultaat

De Plantenziektenkundige Dienst (PD) heeft over 2008 een positief resultaat behaald van € 0,047 mln.

De kosten en opbrengsten zijn € 7,0 mln. hoger dan begroot. De hogere opbrengsten moederdepartement € 5,0 mln. zijn een gevolg van aanvullende transitieopdracht en € 1,0 mln. opbrengst derden o.a. retributies inspecties Rusland en bijdrage keuringsdiensten aan de ICT-kosten. De hogere kosten komen voort uit personeel € 3,0 mln. , automatisering € 1,0 mln. , uitbesteed werk en reiskosten € 1,0 mln. , versnelde afschrijvingen € 0,5 mln. en overige kosten.

Prestaties en Doelmatigheidsgegevens

Beheersindicatoren			
Indicatoren	Realisatie 2007	Realisatie 2008	Begroting 2008
1. Bezetting	PM	98%	100%
2. Productiviteit PD	45%	48%	52%
3. Verhouding inhuur – vast	95%	93%	Pm
4. Verzuimpercentage	4,20%	4,65%	<4,70%
5. Meldingspercentage	1,50%	1,62%	<1,50%
6. Verzuimduur	10,34%	PM	<15,04%
7. Aantal P4 gesprekken	24,3%	43,3%	100%

Definities

1. Bezetting = Aanwezig # fte totaal PD, vast en inhuur.
2. Productiviteit = Totale uren organisatie minus niet productieve uren organisatie/totale uren organisatie.

Jaarrekening

3. Verhouding vast – inhuur = Percentage ambtelijk personeel op de totale bezetting.
4. Verzuimpercentage = Het «ziekteverzuimpercentage» is het aantal verzuimde kalenderdagen (inclusief weekenden) in de observatieperiode enerzijds, gedeeld door de personeelsomvang vermenigvuldigd met het aantal kalenderdagen in de periode anderzijds.
5. Meldingsfrequentie = De «meldingsfrequentie» geeft het totaal aantal in de observatieperiode aangevangen verzuimgevallen weer ten opzichte van het gemiddeld aantal personeelsleden.
6. Verzuimduur = De «gemiddelde ziekteverzuimduur» geeft het totaal aantal dagen weer dat medewerkers in een bepaalde periode per ziekmelding gemiddeld hebben verzuimd. De gemiddelde verzuimduur in een periode is gelijk aan de som van verzuimduren van de verzuimgevallen die in de periode geëindigd zijn, gedeeld door het aantal van deze gevallen.
7. Aantal P4 gesprekken = aantal geregistreerde P4 gesprekken met medewerkers in vaste of tijdelijke dienst per afdeling en PD totaal.

Toelichting:

De exacte ziekteverzuimgegevens waren bij de totstandkoming van dit jaarverslag nog niet bekend.

Kwalitatieve indicatoren

Fytosanitair systeem			
Indicatoren	Realisatie 2007	Realisatie 2008	Begroting 2008
1. Weren	PM	1,42%	0,88%
2. Monitoren	PM	1,75%	1%
3. Vrijwaren	PM	0,04%	1%
4. Notificatie (inkomend)	PM	0,83%	1%
5. Aantal Quick scans	32	35	76
6. Aantal PRA'S	3	3	5

De indicatoren van het fyto-sanitaire systeem geven in combinatie inzicht in hoeverre er sprake is van een fyto-sanitair veilig Nederland. Het meten van de aanwezigheid van quarantaine organismen vindt plaats zowel aan de grens tbv import en export als binnen Nederland. We hebben het dan respectievelijk over weren, vrijwaren en monitoren.

Definities

1. Weren = Aantal Q-vondsten bij weren/ aantal zendingsinspecties weren x 100%
2. Monitoren = Aantal Q-vondsten bij monitoren / aantal bedrijfs- en perceelinspecties monitoring x 100%
3. Vrijwaren = Aantal Q-vondsten bij vrijwaren / aantal zendingsinspecties vrijwaren x 100%
4. Notificaties = Aantal zendingen afgekeurd door landen/aantal zendingen naar landen x 100%
5. Aantal Quickscans = Aantal uitgevoerde Quickscans
6. Aantal PRA's = aantal uitgevoerde PRA's

Toelichting:

De indicator voor weren ligt hoger dan de referentiewaarde door het hoge aantal vondsten van *Helicoverpa armigera* en *Spodoptera littoralis*. Monitoringsinspecties zijn inspecties binnen Nederland gericht op een specifiek gewas of een specifiek organisme. De indicator monitoren geeft aan in hoeveel procent van de inspecties in monitoren een Q organisme wordt aangetroffen. De indicator voor monitoren ligt hoger dan de referentiewaarde door het hoge aantal vondsten van *Anoplophora chinensis* (Aziatische Boktor) en de bacterieziekte *Clavibacter michiganensis* subsp. *Michiganensis* (hier is geen Nederlandse naam voor).

Kennis			
Indicatoren	Realisatie 2007	Realisatie 2008	Begroting 2008
1. Expertbijdragen	581	700	150
2. Publicaties	47	86	25
3. Diagnostische protocellen	82	39	23

Definities

Expert bijdragen = cumulatief aantal bijdragen aan vastgestelde expertgroepen

Publicaties = cumulatief aantal publicaties en voordrachten in/aan vastgestelde lijst vakbladen/congressen-fora

Diagnostische protocollen = cumulatief aantal diagnostische protocollen t/m periode X

Toelichting

De referentiewaarden van de kennisindicatoren zijn verouderd. Het aantal expertbijdragen ligt in lijn met 2007. In 2009 moeten de referentiewaarden opnieuw bepaald worden en passen bij de nieuwe organisatie.

Klanttevredenheid			
Indicatoren	Realisatie 2007	Realisatie 2008	Begroting 2008
1. Bezwaar	14	8	16
2. Klachten	3	5	8
3. Klanttevredenheid product advies	5	5	>3,5
4. Afgehandelde diagnoses	16 986	7 438	PM
5. Doorlooptijd notificaties (in dagen)	10	13,5	PM

Definities

Bezwaar = Het cumulatief aantal schriftelijk ingediende bezwaren tegen een beschikking (o.a. een factuur).

Klachten = Het cumulatief aantal schriftelijk ingediende klachten.

Klanttevredenheid/klachten product advies = aantal ontvangen klachten per product (inspecties, audits, diagnoses), aantal juridische procedures (beschikkingen).

Jaarrekening

Afgehandelde diagnoses = aantal afgehandelde diagnoses tot en met de rapportageperiode.

Doorlooptijd notificaties (werkdagen) = Het gemiddelde aantal werkdagen tussen diagnose van een Q-vondst en het uitsturen van een notificatie naar het exporterende land.

Toelichting

De doorlooptijd notificaties is weergegeven als een gemiddelde over de maanden september t/m december. In de loop van 2009 zal de commissie met een voorstel komen ten aanzien van een realistische referentiewaarde van de doorlooptijd.

Balans per 31 december 2008 (Bedragen x € 1 000)		
	31-12-2008	31-12-2007
Activa		
Immateriële vaste activa	1 366	1 602
Materiële vaste activa		
* grond en gebouwen		
* installaties en inventarissen	2 084	1 804
* overige materiële vaste activa	57	214
Voorraden	465	263
Debiteuren	788	736
Nog te ontvangen	368	809
Liquide middelen	5 460	4 046
Totaal Activa	10 588	9 474
Passiva		
Eigen vermogen		
* exploitatiereserve	- 1 173	- 1 602
* verplichte reserve	1 366	1 602
* onverdeeld resultaat	47	193
Leningen bij het ministerie van Financiën	2 529	1 584
Voorzieningen	503	181
Crediteuren	676	702
Nog te betalen kosten	6 640	6 814
Totaal Passiva	10 588	9 474

Jaarrekening

Gespecificeerde verantwoordingsstaat 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
	Oorspronkelijk vastge- stelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastge- stelde begroting
Baten			
Opbrengst moederdepartement	14 955	20 007	5 052
Opbrengst derden	2 146	3 981	1 835
Rentebaten	50	190	140
Vrijval voorzieningen	0	0	0
Bijzondere baten	0	0	0
Totaal baten	17 151	24 178	7 027
Lasten			
Apparaatskosten			
* personele kosten	8 719	11 797	3 078
* materiële kosten	7 612	10 568	2 956
Rentelasten	120	101	- 19
Afschrijvingskosten			
* materieel	400	431	31
* immaterieel	300	802	502
Overige lasten			
* dotaties voorzieningen	0	432	432
* buitengewone lasten	0	0	0
Totaal lasten	17 151	24 131	6 980
Saldo van baten en lasten	0	47	47

Kasstroomoverzicht 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
	Oorspronkelijk vastge- stelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastge- stelde begroting
1. Rekening courant RHB per 1 januari 2008	4 469	4 046	- 423
2. Totaal operationele kasstroom	280	1 439	1 159
Totaal investeringen (-/-)	- 1 000	- 1 214	- 214
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)	0	94	94
3. Totaal investeringskasstroom	- 1 000	- 1 120	- 120
Enmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)			
Enmalige storting door Moederdepartement (+)			
Aflossingen op leningen (-/-)	- 1 000	- 905	95
Beroep op leenfaciliteit (+)	1 000	2 000	1 000
4. Totaal financieringskasstroom	0	1 095	1 095
5. Rekening courant RHB 31 december 2008	3 749	5 460	1 711

Voedsel en Warenautoriteit (VWA)

Profiel

De Voedsel en Waren Autoriteit (VWA) werkt aan veilig en gezond voedsel, veilige producten en gezonde dieren. Daartoe brengt de VWA risico's in beeld, beoordeelt ze, communiceert erover met en maakt ze beheersbaar in de samenleving.

De VWA draagt bij aan het beheersen en verminderen van gezondheid- en veiligheidsrisico's. Hiertoe bewaakt de VWA de veiligheid van voedsel, consumentenartikelen en diergezondheid in de hele productie- en handelsketen.

De VWA wil haar missie realiseren door het uitvoeren van drie kerntaken, die samen de strategische driehoek vormen:

- Toezicht op naleving van wet- en regelgeving op het gebied van voedsel, waren, diergezondheid en dierenwelzijn;
- Risicobeoordeling en onderzoek: Het signaleren en analyseren van (mogelijke) bedreigingen en het uitvoeren van wetenschappelijke risicobeoordeling;
- Risicocommunicatie: het communiceren over risico's en het beheersen en verminderen daarvan op basis van betrouwbare informatie.

Financieel resultaat

De VWA heeft over 2008 een positief jaarresultaat heeft behaald van € 5,428 mln.

Opbrengst moederdepartement.

De ontvangen bijdrage moederdepartement is € 14,105 mln. hoger dan begroot. Dit wordt met name veroorzaakt door:

- Bijdrage financieringstekort VWA ad € 10,0 mln.
- Aanvullende bijdrage intensivering Dierenwelzijn (Hoekstra) ad € 2,5 mln.
- Bijdrage project Cliënt ad € 1,1 mln.
- Overige aanvullende projecten ad € 0,5 mln.

Opbrengst Ministerie van VWS

De ontvangen bijdrage van VWS is € 3,0 mln. hoger dan begroot. Dit wordt veroorzaakt door de extra bijdrage voor intensivering inspecties rookverbod in de Horeca vanaf juli 2008 ad € 1,6 mln. en aanvullende bijdragen ad € 1,4 mln.

Prestaties

Inspecties en keuringsuren

Inspectie-uren	Begroting 2008 aantal uren	Realisatie
Voedselveiligheid	250 000	159 742
Productveiligheid	45 000	45 647

Bron: Finrap

Jaarrekening

Inspectie-uren	Begroting 2008 aantal uren	Realisatie
Drank, horeca, tabak	62 000	59 581
Overige inspecties (netto) Keuringsuren	172 000 253 000	119 916 356 459

Bron:Finrap

Bestuurlijke boetes

Aantal boetebeschikkingen per wet	Begroting 2008	Realisatie
Warenwet	4 200	3 386
Tabakswet	200	367
Drank- en horecawet	400	329

Aantal bezwaren en beroepen	Begroting 2008	Realisatie
Bezwaren	500	364
Beroepen	100	46
Hoger beroep	40	12

Bron: Afdeling ABB

Extern gerichte indicatoren

Klachten over handelen VWA

Deze indicator heeft betrekking op de uitvoering van het beleid door VWA medewerkers (inclusief facturering). Het beleid zelf is vastgesteld door de beide opdrachtgevers, de ministeries van LNV en VWS. In de onderstaande tabel staat behalve het absolute aantal klachten ook het relatieve belang ervan weergegeven in de kolom%. Dit percentage is berekend door het aantal klachten te delen door het aantal inspecties respectievelijk monsteranalyses en – voor de keuringen – door het aantal uren.

Werkzaamheden	Aantallen	Begroting 2008	Realisatie
Inspecties	15	0,07%	0,01%
Monsteranalyses	1	0,06%	0,00%
Keuringen	119	0,02%	0,02%

Bron: MCS rapportages

Jaarrekening

Afhandelsnelheid informatieverzoeken en klachten/incidentmeldingen

Het streven is dat de informatieverzoeken en klachten/incidentmeldingen die bij de meldkamer van de VWA binnenkomen binnen 6 weken worden afgehandeld. Voor een deel van deze verzoeken kan de behandeltermijn van 6 weken vaak niet worden gehaald, omdat het handhavingstraject langer is.

De realisatie klachten over voedsel, producten en dieren is aanzienlijk hoger dan geraamd vanwege de klachten met betrekking tot de Tabakswet Rookverbod Horeca (4069 klachten).

	Begroting 2008	Realisatie
Totale hoeveelheid verzoeken en klachten/meldingen	40 000	41 549
Waarvan klachten over voedsel, producten en dieren	6 500	9 309
Percentage behandeling verzoeken, klachten/meldingen < 6 weken	90%	94%

Bron: MCS DU Centraal/IMD, opgave meldkamer

Bekendheid

Met betrekking tot de naamsbekendheid van de VWA wordt een onderscheid gemaakt tussen spontane en geholpen naamsbekendheid.

	Begroting 2008	Realisatie
Spontaan	15%	15,3%
Geholpen	50%	70,2%

Bron: Afdeling Communicatie&Voorlichting

Gevoel van product- en voedselveiligheid

Algemene doelstelling is dat het gevoel van veiligheid niet achteruit gaat. De indicator voedselveiligheid heeft betrekking op het vertrouwen van de consument in de veiligheid van voedingsmiddelen (consumentenmonitor). De indicator heeft een schaal van 1 (helemaal niet mee eens) tot 5 (helemaal mee eens). De VWA meet de onderstaande drie stellingen.

Voedselveiligheid	Begroting 2008	Realisatie
Voedingsmiddelen worden steeds veiliger	3,4	3,36
Ik maak me zorgen over de veiligheid van voedingsmiddelen	2,7	2,7
Ik voel me onbehaaglijk over de veiligheid van voedingsmiddelen	2,5	2,55

Bron: VWA Consumentenmonitor, 2008, Den Haag

Jaarrekening

Doelmatigheidsgegevens

Indexcijfer (2007=100)	2007	2008
Gemiddelde uurtarief*	100	104,6
Gemiddelde productieve uren per medewerker	100	100

* binnen de VWA wordt gewerkt naar integrale kosten. Dit zorgt voor de komende jaren voor een stijging.

Balans per 31 december 2008 (Bedragen x € 1 000)		
	31-12-08	31-12-07
Activa		
Vaste activa		
Immateriële vaste activa	2 595	2 358
Materiële vaste activa		
* grond en gebouwen	3 659	4 448
* installaties en inventarissen	4 976	6 978
* overige materiële vaste activa	4 886	4 628
Vlottende activa		
Vorraden	1 550	1 532
Debiteuren	13 105	10 609
Liquide middelen	40 667	13 551
Nog te ontvangen	3 861	6 148
Totaal activa	75 299	50 252
Passiva		
Eigen vermogen		
* exploitatiereserve	- 784	- 3 942
* verplichte reserves	2 351	1 948
* onverdeeld resultaat	5 529	3 561
Voorzieningen	15 604	4 079
Leningen bij het Min. van Fin. > 1 jaar	11 879	17 345
Crediteuren	7 954	5 236
Nog te betalen	32 766	22 025
Totaal passiva	75 299	50 252

Jaarrekening

Gespecificeerde verantwoordingsstaat 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
	Oorspronkelijk vastgestelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastgestelde begroting
Baten			
Opbrengst moederdepartement	28 421	42 526	14 105
Opbrengst overige departementen	74 001	77 046	3 045
Opbrengsten DGF	500	1 097	597
Opbrengst derden	56 625	55 265	- 1 360
Rentebaten	0	1 004	1 004
Vrijval voorzieningen	0	0	0
Bijzondere baten	0	0	0
Totaal baten	159 547	176 938	17 391
Lasten			
Apparaatskosten			
* personele kosten	97 881	107 763	9 882
* materiële kosten	52 216	56 614	4 398
Rentelasten	1 150	1 194	44
Afschrijvingskosten			
* immaterieel	0	1 558	1 558
* materieel	8 300	3 921	- 4 379
Overige lasten			
* dotaties voorzieningen	0	359	359
* buitengewone lasten	0	0	0
Totaal lasten	159 547	171 409	11 862
Saldo van baten en lasten	0	5 529	5 529

Kasstroomoverzicht 2008 (Bedragen x € 1 000)			
	(1)	(2)	(3)=(2)-(1)
Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting	Realisatie	Verschil realisatie en oorspronkelijk vastgestelde begroting
1. Rekening-courant RHB 1 januari 2008	2 729	13 551	10 822
2. Totaal operationele kasstroom	8 300	33 102	24 802
Totaal investeringen (-/-)	- 9 730	- 4 325	5 405
Totaal boekwaarde desinvesteringen (+)		1 143	1 143
3. Totaal investeringskasstroom	- 9 730	- 3 182	6 548
Enmalige uitkering aan moederdepartement (-/-)	0	0	0
Enmalige storting door moederdepartement (+)	0	0	0
Aflossingen op leningen (-/-)	- 7 207	- 9 586	- 2 379
Beroep op leenfaciliteit (+)	9 730	6 782	- 2 948
4. Totaal financieringskasstroom	2 523	- 2 804	- 5 327
5. Rekening-courant RHB 31 december 2008 (=1+2+3+4)	3 822	40 667	36 845

Bijlagen

D. BIJLAGEN

1. Toezichtrelaties en ZBO's/RWT's

Naam organisatie	RWT/ ZBO	Omschr. functie	(Beleids-) artikel(en)	Realisatie van de ramingen in de begroting	Bijdrage LNV 2009 (x € 1 000)	URL
Agrarische Opleidings- centra (13)	RWT/ZBO ¹	De AOC's zijn de kennis- instellingen / opleidings- instituten voor voeding, natuur en milieu op MBO/VMBO-niveau.	26/DK	443 070	442 141	
Bureau Beheer Land- bouwgronden	RWT/ ZBO	BBI is belast met de verwer- ving van onroerend goed voor het realiseren van overheidsdoelen in het landelijk gebied met betrek- king tot de thema's natuur, landbouw, recreatie, land- schap, water en milieu	23, 24/DP	**)		www.dlg.nl
Bureau Dier- geneesmiddelen	RWT	Beoordeling en registratie van diergeneesmiddelen en diergeneesmiddelen- bewaking (Wet op de geneesmiddelenvoorziening en Diergeneesmiddelenwet).	VD	*)		www.cbg- meb.nl
College Toelating Gewas- beschermingsmiddelen en Biociden (vh. CTB)	RWT/ ZBO	Het Ctgb oordeelt over de toelating van gewas- beschermingsmiddelen en biociden op basis van Euro- pees geharmoniseerde wet- ten regelgeving.	21/DL		1 055	www.ctgb.nl
Bureau Erkenningen (AOC Raad)	RWT	Bureau Erkenningen (BE) van de AOC Raad, in de Regeling gewas- beschermingsmiddelen en biociden (Rgbi), aangewezen als instantie voor het verstrekken van vakbekwaamheidsbewijzen gewasbescherming.	DL			
Commissie Beheer Land- bouwgronden	ZBO	Ingevolge Artikel 30 Wet Agrarisch Grondverkeer is de CBL belast met : a) het geven van algemene leiding aan en houden van toezicht op de werkzaam- heden van Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL); b) Beslissen op aanvragen in de zin van artikel 59 WAG, tot de uitgifte in erfpacht van landbouwgrond; c) het verrichten van andere door de Minister van LNV opgedragen werkzaam- heden. De CBL is feitelijk «slappend»	DP			

Bijlagen

Naam organisatie	RWT/ ZBO	Omschr. functie	(Beleids-) artikel(en)	Realisatie van de ramingen in de begroting	Bijdrage LNV 2009 (x € 1 000)	URL
Faunafonds	RWT/ZBO	Taken FF: het bevorderen van maatregelen ter voorkoming en bestrijding van schade door dieren behorende tot bij algemene maatregel van bestuur aangewezen soorten; het in daarvoor in aanmerking komende gevallen verlenen van tegemoetkomingen in geleden schade, aangericht door dieren behorende tot de beschermde inheemse diersoorten; gedeputeerde staten van de provincies van advies dienen over de uitvoering van taken die hen zijn opgedragen krachtens de Flora- en faunawet; de minister van advies dienen bij het ontwerp van algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen.	23/DN	16 235	8 183	www.faunafonds.nl
Herinrichtingscommissie Oost-Groningen & Drents-Groningse Veenkoloniën Hogere Agrarische Onderwijsinstellingen (6)	RWT/ZBO RWT/ZBO	– De HAS'en zijn de kennisinstellingen/ opleidingsinstituten voor voeding, natuur en milieu op HBO-niveau.	24/DP 26/DK	59 960	61 006	
Kamer voor de Binnenvisserij	ZBO	–				
Raad voor de Plantenrassen	ZBO	De Raad voor plantenrassen geeft uitvoering aan de Zaaizaad- en Plantgoedwet op het gebied van toelating van plantenrassen en verlening van intellectuele eigendomsbescherming m.b.t. plantenrassen (kwekersrecht).	29/JZ	1 307	900	
Reconstructiecommissie Midden Delfland	ZBO	–	24/DP	1 278	1 053	
Regionale Grondkamers (5)	ZBO	Bevorderen van goede pachtverhoudingen in Nederland, toetsen van de inhoud van pachtovereenkomsten aan de dwingend rechtelijke bepalingen van de Pachtwet, uitvoeren van een prijstoetsing en toetsen van overeenkomsten van korte duur, bepalen van verpachte waarde. www.grondkamers.nl	JZ			

Bijlagen

Naam organisatie	RWT/ ZBO	Omschr. functie	(Beleids-) artikel(en)	Realisatie van de ramingen in de begroting	Bijdrage LNV 2009 (x € 1 000)	URL
Rendac BV	RWT	Ophalen, verwerken en (laten) vernietigen van dierlijke restmaterialen en kadavers (categorie 1- en 2-materiaal, niet bestemd voor consumptie). www.rendac.com	25/VD	12 530	16 000	
Staatsbosbeheer	RWT/ ZBO	Staatsbosbeheer richt zich op de volgende hoofddoelstellingen: het instandhouden, herstellen en ontwikkelen van natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden in de gebieden van Staatsbosbeheer; het bevorderen van recreatie in zo veel mogelijk gebieden van staatsbosbeheer; het leveren van een bijdrage aan de productie van milieuvriendelijke en vernieuwbare grondstoffen zoals hout.	23, 24/DN	88 473	84 589	
Stichting Bloembollen-keuringsdienst	RWT/ ZBO	Stichting BKD geeft uitvoering aan de Landbouwkwaliteitswet, Landbouwkwaliteitsbesluit bloembollen, de Plantenziektenwet en aan Europese wetgeving m.b.t. bloembollen.	DL			
Stichting Borgstellingsfonds Landbouw	RWT/ ZBO	Het doel van het Borgstellingsfonds is de ontwikkeling van de landbouw te bevorderen. BF voert twee regelingen uit: Besluit Borgstellingsfonds (Bbf) en Besluit Bijzondere Borgstellingen (BF+) Bbf verleent subsidie in de vorm van garanties t.b.v. ontwikkeling van landbouwbedrijven. BF+ verleent garanties t.b.v. vernieuwing en herstructurering (bijv. duurzaamheid).	DL			
Stichting Centraal Orgaan Kwaliteitsaangelegenheden Zuivel	RWT/ZBO	Controle en inspectie, erkenningen, keuringen van zuivelproducten en het uitreiken van merken, tekenen van bewijsstukken op basis van de Landbouwkwaliteitswet. www.cokz.nl	25/VDenI&H	*		

Bijlagen

Naam organisatie	RWT/ ZBO	Omschr. functie	(Beleids-) artikel(en)	Realisatie van de ramingen in de begroting	Bijdrage LNV 2009 (x € 1 000)	URL
Stichting Controlebureau Pluimvee, Eieren en Eipro- ducten	RWT/ ZBO	Controle op grond van het Landbouwkwaliteitsbesluit (LKB) Eieren en het LKB Eiproducten van de naleving van de wettelijke regels voor eieren vastgelegd in onder andere het Legkippenbesluit en de EU-verordening voor de handelsnormen voor eieren. www.cpe.nl	DL			
Stichting Dienst Land- bouwkundig Onderzoek	RWT	In het algemeen belang bijdragen aan strategisch en toepassingsgericht onder- zoek op het gebied van productie, verwerking, afzet en handel van agrarische producten, van de visserij, van het natuur- en milieube- heer, van de openlucht- recreatie en van het beheer en de inrichting van het landelijk gebied. http://www.wur.nl/NL/ financiële ondersteuning t.b.v. bedrijfsvoortzetting/ continuïteit bieden aan agrarische- en MKB-ondernemers die onevenredig getroffen zijn door MKZ/Al-maatregelen	26/DK	213 251	173 718	
Stichting Fonds MKZ-Al	RWT/ ZBO	Stichting Skal geeft uitvoe- ring aan de Landbouw- kwaliteitswet m.b.t. biologi- sche productiemethoden.	DL			
Stichting Kwaliteitscon- trole Alternatieve Land- bouwproductiemethoden	RWT/ ZBO	Stichting KCB geeft uitvoe- ring aan de Landbouw- kwaliteitswet, de Planten- ziektenwet en de Landbouwkwaliteitsregeling Controle Groenten en Fruit voor import en export.	21			
Stichting Nationaal Groenfonds	RWT	Nationaal Groenfonds is de financier van natuur- en landschapsprojecten. Wij leveren financieringen op maat, zowel aan overheden als aan particulieren die met hun plannen aansluiten bij het overheidsbeleid. Daartoe biedt Nationaal Groenfonds kennis, capaciteit en kapi- taal. Bovendien creëren en koppelen wij netwerken. Wij streven naar snel betalings- verkeer en transparante verslaglegging. Als wij de uitvoering van natuurbeleid daarmee kunnen versnellen, stellen wij voorfinanciering beschikbaar.	23, 24, 27/DP			www.natio- naalgroen- fonds.nl

Bijlagen

Naam organisatie	RWT/ ZBO	Omschr. functie	(Beleids-) artikel(en)	Realisatie van de ramingen in de begroting	Bijdrage LNV 2009 (x € 1 000)	URL
Stichting Nederlandse Algemene Keuringsdienst Tuinbouw	RWT/ ZBO	Stichting Naktuinbouw geeft uitvoering aan de Landbouwkwaliteitswet, de Zaaizaad- en Plantgoedwet en de Plantenziektenwet m.b.t. tuinbouwteeltmateriaal in de sectoren bloemisterij-, fruit- en groentegewassen.	DL			
Stichting Nederlandse Algemene Keuringsdiensten (Zaaizaad en Pootgoed Landbouwgewassen)	RWT/ ZBO	Stichting NAK geeft uitvoering aan de Landbouwkwaliteitswet, de Zaaizaad- en Plantgoedwet en de Plantenziektenwet m.b.t. zaaizaad en pootgoed in de sector landbouwgewassen.	DL			
Stichting Ontwikkelings- en Saneringsfonds Landbouw	RWT/ ZBO	Het doel is de bevordering van de ontwikkeling en sanering van de landbouw. (art. 2 statuten) Door te bevorderen dat maatregelen worden genomen en voorzieningen worden getroffen, die kunnen leiden tot een verbetering van de structuur van de landbouw.	DL			
Stichting Ontwikkelings- en Saneringsfonds Visserij	RWT/ ZBO	Het doel is de ontwikkeling en sanering van de zee- en kustvisserij te bevorderen. (art. 2 statuten) Door te bevorderen dat maatregelen worden genomen en voorzieningen worden getroffen, die kunnen leiden tot een verbetering van de structuur van de bedrijfsmatige uitgeoefende Nederlandse zee- en kustvisserij, waaronder begrepen de vangst en aanvoer, van de handel in door zee- en kustvisserij verkregen producten en van die producten en be- en verwerkende industrie.	Viss			
Wageningen Universiteit	RWT/ ZBO	Wageningen Universiteit is de belangrijkste Europese Universiteit op het gebied van de Life Sciences. Onderzoekers en studenten van Wageningen Universiteit richten zich op onderwerpen op het terrein van de voeding, gezondheid, natuur en leefomgeving.	26/DK	154 283	153 402	http://www.wur.nl/NL/

¹ De onderwijsinstellingen zijn partieel ZBO, namelijk voor het deel waarin zij examens afnemen en beoordelen.

2. Aanbevelingen Algemene Rekenkamer

In deze bijlage wordt ingegaan op de actuele stand van zaken inzake aanbevelingen van de Algemene Rekenkamer op gesignaleerde onvolkomenheden in de bedrijfsvoering bij het departementale jaarverslag LNV en het Diergezondheidsfonds (DGF) 2007 en de maatregelen die zijn getroffen om onvolkomenheden op te heffen. De Algemene Rekenkamer heeft in het rapport bij het jaarverslag over 2007 geconcludeerd dat het financieel beheer is verbeterd. Wel zijn een tweetal bestaande «onvolkomenheden» geformuleerd die in 2008 nog aandacht behoeven:

Departementale begrotingsadministratie

De Algemene Rekenkamer heeft de departementale begrotingsadministratie als een «onvolkomenheid» aangemerkt. Bij de totstandkoming van het departementale jaarverslag zijn er op een laat moment nog handmatige correcties doorgevoerd in de administratie, wat tot vertraging van het proces heeft geleid en waardoor de controle onder druk is komen te staan.

Stand van zaken:

Dit betrof een incidentele gebeurtenis. Bij de betrokken onderdelen zijn maatregelen getroffen om herhaling in de toekomst te voorkomen.

Beheer programma-uitgaven

De Algemene Rekenkamer heeft het beheer van programma-uitgaven door beleidsdirecties als een onvolkomenheid aangemerkt, ondermeer omdat beleidsdirecties verplichtingen te laat vastleggen en voorschotten te laat afrekenen.

Stand van zaken:

Het ministerie heeft in 2008 maatregelen genomen om het beheer van programmagelden door beleidsdirecties verder te verbeteren. De maatregelen omvatten een verdere professionalisering van het Financieel Dienstencentrum, opleiding van beleidsmedewerkers, betere ICT-ondersteuning van het administratieve proces, standaardisatie van instrumenten, zoals subsidiebeschikkingen en verscherping van het toezicht op de kwaliteit van aangegane verplichtingen en betalingen daarop, onder andere door introductie van checklists en tussentijds onderzoek. Dit heeft geresulteerd in verbetering van de kwaliteit van nieuw aangegane verplichtingen. Verbetering van financiële monitoringsinformatie aan beleidsdirecties/budgethouders en dossiervorming blijft in 2009 nog een aandachtspunt.

Voor de toekomst heeft LNV actief bijgedragen aan de vorming van een rijksbreed geharmoniseerd subsidiekader, teneinde het beheer te vereenvoudigen en daarmee uitvoeringslasten te beperken.

3. EU-bijlage

1. Inleiding

Deze EU-bijlage biedt inzicht in de Europese geldstromen die relevant zijn voor de beleidsterreinen van het ministerie van LNV. Zij bevat een samenhangend overzicht van deze geldstromen en de cofinanciering met LNV-middelen en middelen van andere overheden en private partijen. De betreffende EU-middelen zijn gestoeld op het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) en het EU-Structuurbeleid. Binnen het GLB zijn twee pijlers te onderscheiden. De eerste pijler bestaat voor een klein deel nog uit het klassieke markt- en prijsbeleid en voor het grootste deel uit de zgn. (al dan niet ontkoppelde) inkomenssteun. De tweede pijler is het plattelandsbeleid. Het markt- en prijsbeleid richt zich op het stabiliseren van de landbouwprizen en -inkomens. Hiervoor worden instrumenten ingezet als exportrestituties en interventie maatregelen. Dit klassieke markt- en prijsbeleid is de laatste jaren stap voor stap afgebouwd en inmiddels grotendeels vervangen door een generiek systeem, de van de productie ontkoppelde directe inkomenssteun, die is verbonden aan maatschappelijke prestaties op het gebied van milieu, natuur, voedselveiligheid en dierenwelzijn. Het plattelandsbeleid richt zich op versterking van de concurrentiekracht van de landbouw, op diversificatie van de plattelandseconomie en op het zorgdragen voor natuur- en landschapsbeheer.

Het GVB is in de eerste plaats gericht op de ontwikkeling van een verantwoorde visserijketen waarmee een evenwichtige en duurzame exploitatie van de visstand wordt bevorderd. Hiertoe zijn in EU-verband regels opgesteld onder andere ten aanzien van minimummaaswijdten, minimum maten, gesloten tijden en gebieden en beperkingen voor bepaalde visserijmethoden. Tevens zijn afspraken gemaakt ter bevordering van stabiliteit van de vismarkt. Het EU-structuurbeleid is tot slot gericht op versterking van de sociale en economische cohesie tussen de regio's in de EU. Naast het plattelandsbeleid uit de 2e pijler van het GLB, zijn ook vanuit dit beleid maatregelen gericht op de ontwikkeling van het platteland aan de orde.

2. Geldstromen

Aan de genoemde elementen van het Europese beleid op het terrein van LNV zijn geldstromen naar de lidstaten verbonden. Vanaf oktober 2006 bestaan er twee fondsen voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, te weten het Europese Landbouwgarantiefonds (ELGF) en het Europese Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELPO). De geldstromen uit de eerste pijler worden volledig Europees gefinancierd. Bij de plattelandsmatregelen uit de 2e pijler dient er sprake te zijn van nationale cofinanciering door de overheid.

Het GVB bestaat voornamelijk uit gezamenlijke afspraken en regelgeving op communautair niveau. De gezamenlijke afspraken en regelgeving uit het GVB worden vanuit Brussel ondersteund door subsidies verbonden aan het Europees Visserij Fonds (EVF). Voor de uitvoering van het Europees structuurbeleid zijn meerjarige afspraken over doelstellingen gemaakt (Doelstelling 2, D2) De afspraken verbonden aan Doelstelling 2 worden deels medegefinancierd vanuit het Europees Fonds voor de Regionale Ontwikkeling (EFRO).

Bijlagen

In tabel 1 is een overzicht van de ontvangen programmagelden vanuit de EU opgenomen. De uitgaven uit hoofde van het markt- en prijsbeleid en de inkomenssteun geschieden buiten begrotingsverband en komen via officieel erkende betaalorganen in Nederland (DR en DLG) rechtstreeks vanuit de EU bij de belanghebbende terecht. Deze uitgaven worden door de betaalorganen (buiten de LNV-begroting) verantwoord richting de Europese Commissie. Uitgaven en ontvangsten voor plattelandsbeleid die behoren tot het Plattelandsontwikkelingsplan (POP) worden voor wat betreft de uitgaven door LNV wel op de LNV-begroting verantwoord. Via de Jaarbrief Structuurfondsen zal de Tweede Kamer in het najaar van 2009 afzonderlijk worden geïnformeerd over de realisatiecijfers in 2008.

Tabel 1 Programma-uitgaven voor het jaar 2008 (x € 1 mln.)						
Financieringsbron Beleid	Begroting 2008			Realisatie 2008		
	EU**	LNV	Overig*	EU**	LNV	Overig*
GLB						
Inkomens- en productiesteun/markt – en prijsbeleid	1 100	n.v.t.	n.v.t.	1 020	n.v.t.	n.v.t.
Plattelandsontwikkelingsprogramma POP-2 2007–2013						
Verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector (as 1)	21,7	9,9	11,8	3,6	5,1	1,6
Verbetering van het Milieu en het platteland (as 2)	21,7	0,3	21,4	18,6	0,0	36,6
De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie (as 3)	21,7		21,7	1,0	0,0	4,6
Ontw. Plaatselijke capaciteit (Leader +) (as 4)	7,2		7,2	0,0	–	0,2
Totaal	72,3	10,2	62,1	23,2	5,1	43,0
Overig						
OD-nr 21.13	1,2	2,0	–	0,6	1,1	–
– Biologisch beleef je	0,6	0,6	–	0,1	0,1	–
– Set aside	0,4	1,2	–	0,3	0,8	–
– Verbetering honingproductie	0,2	0,2	–	0,2	0,2	–
GVB						
Europees Visserijfonds (EVF)	6,7	7,0	13,7	8,6	19,8	0,0
FIOV	1,3	1,7	5,4	0,3	0,4	0,0
EU- structuurbeleid 2000–2006	pm	pm	pm	0,0	0,0	0,0

* Overig betreft provincies, gemeenten, waterschappen en private partijen

** De EU-bijdragen worden buiten begrotingsverband geraamd en verantwoord. De EU-ontvangsten betreffen de bij de EC gedeclareerde uitgaven over de periode 16 oktober 2007 t/m 15 oktober 2008..

Toelichting

Inkomenssteun- en productiesteun

De bij de EU gedeclareerde uitgaven over de periode 16 oktober 2007 t/m 15 oktober 2008 bedraagt € 1 020 mln. Hiervan heeft € 792 mln. betrekking op uitbetalingen voor rechtstreekse steun aan agrariërs en heeft een bedrag van € 228 mln. betrekking op exportrestituties en steunmaatregelen van landbouwproducten. Het verschil tussen de raming ad € 1 100 mln. en de gedeclareerde uitgaven ad € 1 020 mln. wordt vnl. veroorzaakt door lagere exportrestituties als gevolg van de hogere prijzen op de wereldmarkt in 2008 voor landbouwproducten.

POP

Ter uitvoering van de maatregelen uit de Verordening, worden rijksregelingen en provinciale programma's ingezet. POP2 is op 20 juli 2007 door de Europese Commissie goedgekeurd. De daardoor achterblijvende

Bijlagen

uitgaven kunnen middels de N+2-regeling (de daadwerkelijke uitgaven vallen mogelijk in andere jaren) worden ingelopen. De gerealiseerde bijdrage van de EU voor de POP 2007–213 blijven in 2008 circa € 50 mln. achter bij de raming. De oorzaak ligt hierbij vooral bij as 1 Verbetering concurrentiekracht (achterblijvende uitgaven voor verduurzaming en verbetering infrastructuur circa € 18 mln.) en bij as 3 Leefkwaliteit platteland (€ 20 mln.). Tenslotte is voor het ontwikkelen van plaatselijke capaciteit (Leader +) een bijdrage van € 7 mln. van de EU geraamd terwijl hiervoor vrijwel geen uitgaven zijn gedeclareerd.

Tegenover de Europese subsidie-uitgaven staan ook afdrachten aan de EU. De voor LNV relevante afdrachten zijn de zogenaamde douanerechten op landbouwproducten en productieheffingen, die onderdeel uitmaken van de Eigen Middelen van de Europese Unie. Deze ontvangsten worden verantwoord op artikel 29 van de LNV-begroting. Tabel 2 bevat de gerealiseerde ontvangsten in 2008. Deze ontvangsten worden onder aftrek van een perceptiekostenvergoeding (25%) afgedragen aan de EU.

Tabel 2 Ontvangsten in 2008 uit hoofde van heffingen en douanerechten op landbouwproducten (in € mln.)		
	Begroting	Realisatie
Douanerechten op landbouwproducten en productieheffingen	413	344

3. De eerste pijler van het GLB (markt- en prijsbeleid, inkomenssteun)

Het markt- en prijsbeleid richt zich op de stabilisatie van landbouwprijzen en -inkomens. Sinds 1992 is regelmatig sprake van hervormingen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. In hoofdlijnen kan worden gesteld dat de klassieke instrumenten als exportrestituties, productiesteun en interventie getransformeerd worden naar vormen van inkomenssteun. In 2006 heeft de ontkoppeling van de productie plaatsgevonden. Een groot aantal steunregelingen (zoals akkerbouw, dierlijke regelingen met uitzondering van de slachtpremies) zijn daarbij opgenomen in de bedrijfs-toeslageregeling.

In 2008 zijn de marktordeningen voor groente en fruit en voor wijn hervormd. Binnen de marktordening wijn zijn de communautaire steunregelingen hervormd tot budgetten voor nationale enveloppes, waarbinnen de sector gestimuleerd wordt zich concurrentiekrachtiger te ontplooiën. Binnen de marktordening groenten en fruit zijn de handelsnormen verminderd van 36 naar 10 normen. Daarnaast is er een algemene norm opgesteld met betrekking tot de uiterlijke kwaliteitskenmerken van groenten en fruit. De Milieurichtsnoeren, behorende bij de Nationale Strategie 2009–2013, zijn door de Europese Commissie goedgekeurd. Telersverenigingen moeten op basis van die strategie hun operationele programma's opstellen. Tenslotte is een politiek akkoord bereikt in de Raad over een Europees Schoolfruitprogramma.

Verder stond het jaar 2008 in het teken van de evaluatie van het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid, de zgn. health check. In mei 2008 heeft de Europese Commissie hiertoe een serie wetgevingsvoorstellen gepresen-

teerd. De onderhandelingen werden beëindigd in januari 2009 met de formele goedkeuring van het politieke akkoord over de health check.

Belangrijke onderdelen uit de health check zijn:

- **Melkquotering**

Na de reeds eerder geaccordeerde quotumverhoging van 2,5% in het per 1 april 2008 zal ook per 1 april 2009 het Nederlandse melkquotum wederom met 2,5% worden verhoogd. Hiervan vloeit 1% quotumstijging voort uit een afgesproken jaarlijkse quotumstijging van 1% gedurende 5 achtereenvolgende jaren die voor alle lidstaten geldt. Nederland krijgt in 2009 nog 1,5% extra uit een aanpassing van de positieve vetcorrectie. Afgesproken is ook dat voor het einde van 2010 en 2012 de Commissie met een nieuw marktrapport zal komen met daarbij voorstellen voor verdere maatregelen in het kader van de zachte landing van het melkquotum. Het eerdere besluit om de melkquotering per 2015 te beëindigen is herbevestigd.
- **Modulatie**

De overheveling van middelen uit de eerste pijler (inkomenssteun) naar de tweede pijler (plattelandsbeleid), aangeduid met de term modulatie, is beperkt tot 5%. Dit is een sterke verlaging ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel om 8% te moduleren. Tevens is afgesproken dat deze extra modulatiegelden volledig in de lidstaat blijven waar ze worden opgebracht. Momenteel wordt 20% van de modulatiegelden herverdeeld naar andere lidstaten. Tegelijkertijd is het co-financieringspercentage van de extra modulatie verlaagd van 50 naar 25%. Deze wijzigingen leiden tot een besparing van de Nederlandse cofinanciering van bijna 100 miljoen euro over de periode 2010–2013 ten opzichte van de oorspronkelijke Commissievoorstellen.
- **Artikel 68**

Nieuw geïntroduceerd wordt een zogenaamd artikel 68 waarmee een deel van de nationale enveloppe voor inkomenssteun kan worden herbestemd voor het stimuleren van bijvoorbeeld milieuvriendelijke landbouw, kwaliteitslandbouw en risicoverzekeringen. Van belang is daarbij dat gebruik van artikel 68 betekent dat de betreffende middelen behouden blijven in de eerste pijler. Afgesproken is dat het vanaf 2010 mogelijk wordt om artikel 68 toe te passen. Verschillende doelen, waaronder dierenwelzijnsmaatregelen, kunnen met het nu gecreëerde artikel 68 worden gediend. Van belang is in dit verband eveneens dat deze artikel 68-maatregelen worden gefinancierd met ongebruikte middelen uit de nationale enveloppe voor inkomenssteun. Bij de huidige stand van zaken betekent dat voor Nederland jaarlijks ongeveer 21,5 miljoen euro aan onbenutte bedrijfstoelagen via artikel 68 alsnog kunnen worden ingezet.
- **Bufferstroken**

De eisen voor een goede landbouw- en milieueconditie (GLMC) vormen een onderdeel van de randvoorwaarden bij de inkomenssteun (cross compliance). Aan deze eisen was in het voorstel van de Commissie toegevoegd dat lidstaten verplicht zijn om bufferstroken aan te leggen langs al hun waterlopen ter bevordering van de waterkwaliteit en de biodiversiteit. Nederland krijgt geen nieuwe verplichtingen opgelegd, omdat landen met een goedgekeurd actieprogramma in het kader van de Nitraatrichtlijn (zoals Nederland) geen extra bufferstroken hoeven te nemen t.o.v. de afspraken in het kader van het actieprogramma.

Bijlagen

- **Marktordening**
Het markt- en prijsbeleid wordt verder afgebouwd met als doel de landbouw marktgericht te maken. Zo worden interventieregelingen verder beperkt en wordt een aantal interne afzetmaatregelen afgeschaft. Wel blijft het afgeslankte interventieprijsstelsel bestaan als vangnet voor ernstige marktverstoringen. De ont koppeling wordt verder doorgezet, zodat ook via deze weg de landbouw zich meer zal laten leiden door marktimpulsen. Zoals nu is afgesproken zullen alle sectoren, met uitzondering van de gekoppelde zoogkoepremie (in Nederland al ont koppeld), uiterlijk in 2012 moeten zijn ont koppeld. De uitvoeringslasten zullen door deze ont koppeling kunnen worden beperkt.
- **Vereenvoudiging**
Voor de vereenvoudiging van het GLB zijn verdere stappen gezet, zowel met betrekking tot de randvoorwaarden bij de inkomenssteun (cross compliance) als met betrekking tot de organisatie van de betalingen.

Ten aanzien van het markt- en prijsbeleid is LNV verantwoordelijk voor een recht- en doelmatige uitvoering.

De programma-uitgaven (zie ook tabel 1 met de programma-uitgaven voor het jaar 2008) worden ten laste van het Europese Landbouwgarantiefonds (ELGF) gebracht en worden buiten begrotingsverband verantwoord. De nationale uitvoering van het markt- en prijsbeleid is aan stringente Europese voorwaarden gebonden die met name de rechtmatigheid van de uitvoering moeten waarborgen. Het aantal en de omvang van financiële correcties (apurement) geven een indicatie van de mate van rechtmatigheid van de uitvoering. Daarnaast wordt ingezet op een doelmatige uitvoering van het markt- en prijsbeleid.

4. De tweede pijler van het GLB (plattelandsbeleid)

Het Plattelandsontwikkelingsprogramma (afgekort POP) is een Europees subsidieprogramma dat gericht is op de ontwikkeling van het platteland in brede zin. Het POP 2007–2013 (ook wel POP2) volgt op de eerste periode 2000–2006.

Programmadocument POP2

Nederland heeft voor de programmeringsperiode 2007–2013 een landsdekkend POP opgesteld, zonder opdeling in regionale of provinciale programma's. Dit programma is in juni 2007 goedgekeurd door de Europese Unie. De uitvoering van dit programma loopt in grote lijnen via twee sporen: een sectoraal spoor (via het ondernemersprogramma) en een gebiedsgericht programma (deels via het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG).)

In het EU-plattelandsbeleid is sprake van vier doelstellingen. Voor iedere doelstelling zijn zogenaamde «assen» geformuleerd waarbinnen Europa een aantal maatregelen voorstelt. Elke lidstaat maakt een programma waarin de vier assen terugkomen. Lidstaten zijn verplicht om aan elke prioritaire as een bepaald minimum aandeel van het Europese budget te besteden. Aan as 1 en 3 minimaal 10%, aan as 2 minimaal 25% en aan de LEADER-as minimaal 5%.

Bijlagen

As 1. Verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector.

As 2. Verbetering van het milieu en het platteland.

As 3. De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelands-economie.

As 4: Invoeren van de Leader-aanpak

NB: Doelstelling Leader kan bijdragen aan doelstellingen van assen 1–3. Als acties onder het Leader-programma corresponderen met maatregelen uit assen 1–3 dan zijn de betreffende voorwaarden van toepassing.

Financiële verordening (EG) nr. 1290/2005

Bij de (inhoudelijke) verordening hoort de verordening m.b.t. financiering van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid die op 21 juni 2005 door de Europese Commissie is vastgesteld. In de financiële verordening is onder meer bepaald dat voor POP het N+2 regime gaat gelden. De financiële verordening bevat daarnaast (gedetailleerde) bepalingen met betrekking tot toezicht, evaluatie, beheer en controle. Nederland ontvangt voor het POP in de periode 2007–2013 ruim € 486 miljoen EU financiering. Daarbij heeft Nederland gekozen voor een verdeling over de assen 1 t/m 4 van 30%, 30%, 30% en 10%. Aangezien de EU financiering maximaal 50% mag bedragen dient Nederland de Europese gelden altijd op te hogen met een minstens even grote bijdrage. In het programmadocument is hierin voorzien.

Met het health-check accord zijn extra modulatiegelden toegevoegd aan het POP-2 plafond. Verder is afgesproken dat de lidstaat zorgdraagt voor 25% co-financiering en het EU-aandeel 75% bedraagt. Het plafond wordt tot en met 2013 opgehoogd met ruim € 100 mln. EU-financiering.

5. De structuurfondsen: Doelstelling 2 en EVF

Vanuit de structuurfondsen zijn voor LNV Doelstelling 2 (D2) en het Europees Visserij Fonds (EVF) van belang. Doelstelling 2 levert een bijdrage aan de ondersteuning van de economische en sociale omschakeling van in structurele moeilijkheden verkerende zones. Het EVF is gericht op het ondersteunen van de herstructurering van de visserijsector.

Voor de bovengenoemde verschillende instrumenten uit de structuurfondsen worden binnen de lidstaten meerjarige uitvoeringsprogramma's opgesteld. Deze programma's, op basis waarvan de subsidies uit de structuurfondsen worden toegekend, worden veelal opgesteld en uitgevoerd door andere overheden in samenwerking met private partijen op regionaal of lokaal niveau. De coördinerende verantwoordelijkheid voor de besteding van de middelen, zowel richting de Europese Commissie als richting de Tweede Kamer, ligt echter bij de rijksoverheid.

De structuurprogramma's binnen D2 ontvangen vanuit de EU bijdragen uit het Europees Fonds voor de Regionale Ontwikkeling (EFRO). Rijk, provinciale en lokale overheden en private partijen nemen de co-financiering vanuit Nederland voor hun rekening.

Doelstelling 2

Het kabinet beoogt onder meer via Doelstelling 2 een impuls te geven aan de noodzakelijke reconstructie van delen van Overijssel, Gelderland,

Bijlagen

Utrecht, Noord-Brabant en Limburg. Dit gebeurt door ruimtelijke, economische en sociale ontwikkelingen te stimuleren. De Enkelvoudige Programmerings Documenten (EPD's) voor Oost- en Zuid Nederland die onder doelstelling 2 vallen betreffen zowel een industriële als plattelandscomponent. Inhoudelijk zijn respectievelijk EZ en LNV hiervoor gezamenlijk verantwoordelijk. LNV heeft echter alleen coördinerende verantwoordelijkheid ten aanzien van het EPD Oost-Nederland. EZ heeft dit ten aanzien van het EPD Zuid-Nederland. De nationale uitgaven die in het kader van Doelstelling 2 als co-financiering onder het EDP Oost- of Zuid-Nederland vallen komen ten laste van artikel 27 Reconstructie.

Bij D2 is LNV verantwoordelijk voor EPD Oost Nederland. Het algemene beeld over de uitvoering van de programma's is wat betreft de committeringen, de toekenning van de subsidies, positief. De programma's 2000-2006 hebben een looptijd tot einde 2008. Dat wil zeggen dat het toekennen en uitbetalen van de middelen mogen doorlopen tot aan het einde van 2008.

Voor het nieuwe EU-structuurbeleid 2007-2013 ligt de verantwoordelijkheid bij EZ. De provincies voeren het structuurbeleid uit.

Europees Visserij Fonds (EVF)

De Europese Commissie heeft, in het kader van Europees Visserij Fonds (EVF), een communautaire bijdrage van € 48,6 miljoen toegekend aan Nederland voor de periode 2007-2013. Daarnaast levert Nederland een nationale bijdrage van € 72,1 miljoen. Onderstaand tabel bevat een overzicht van de uitgaven in 2008.

Tabel 3 Europees Visserij Fonds (EVF) (x € 1 mln.)						
Financieringsbron Beleid	Begroting 2008			Realisatie 2008		
	EU	LNV	Overig	EU	LNV	Overig
Europees Visserijfonds (EVF)	6,7	7,0	–	8,6	19,8	–
U 21.14						
As 1 Maatregelen visverbetering				8,4	19,3	–
As 3 gemeenschappelijk belang				0,2	0,5	
FIOV (N+2-regeling)	–	–	–	0,3	0,4	
U 21.14						
Innovatie Platform Aquacultuur				0,2	0,3	
Bestandsinzichten & vistechnieken	–	–	–	0,1	0,1	

4. Overzicht niet-financiële informatie over inkoop van adviseurs en tijdelijke personeel 2008

Uitgaven voor inkoop van adviseurs en tijdelijk personeel (inhuur externen) conform definitie Informatiestatuut 2007 – bijlage 4.

Uitgaven (in € x 1 000)	
apparaat en programmakosten	totaal LNV
1. Interim-management	670
2. Organisatie- en Formatieadvies	3 602
3. Beleidsadvies	1 485
4. Communicatieadvisering	479
Beleidsgevoelig (som 1 t/m 4)	6 236
5. Juridisch Advies	598
6. Advisering opdrachtgevers automatisering	2 906
7. Accountancy, financiën en ao	3 816
(Beleids)ondersteunend (som 5 t/m 7)	7 320
8. Uitzendkrachten (formatie & piek)	43 400
ondersteuning bedrijfsvoering (som 8)	43 400
Totaal uitgaven inhuur externen (som 1 t/m 8)	56 956

De inkoop van adviseurs en tijdelijk personeel heeft voor € 10,6 mln. betrekking op staf- en beleidsdirecties en voor circa € 46,3 mln. op de agentschappen. Hiermee blijft de uitgavenrealisatie 2008 binnen het uitgavenkader 2007.

Het betreft hier de inhuur externen conform de definitie uit het informatiestatuut 2007.

5. Lijst met afkortingen

AI	Aviaire influenza
AID	Algemene Inspectiedienst
BBL	Bureau Beheer Landbouwgronden
BES	Bilaterale Economische Samenwerking
BLS	Baten-lastendiensten
BPM	BedrijfsProcesModel
BSE	Bovine Spongiform Encephalopathy
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken
CITES	Convention on International Trade in Endangered Species
DGF	Diergezondheidsfonds
DICTU	Dienst ICT Uitvoering
Directie VD	Directie Voedselkwaliteit en Diergezondheid
DK	Directie Kennis
DLG	Dienst Landelijk Gebied
DLO	Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek
DR	Dienst Regelingen
E&F	E-procurement en Financials
EBS	E-Business Suite
EC	Europese Commissie
EDV	Economische Voorlichtingsdienst
EFRO	Europees Fonds voor de Regionale Ontwikkeling
EHS	Ecologische Hoofd Structuur
ELFPO	Europees Landbouwfonds voor de Plattelands Ontwikkeling
ELGF	Europees Landbouwgarantiefonds
EPD	Enkelvoudig Programmerings Document
ERP	Enterprise Resource Planning
EU	Europese Unie
EVF	Europese Visserijfonds
EZ	Ministerie van Economische Zaken
FES	Fonds Economische Structuurversterking
FIOV	Financieringsinstrument voor de oriëntatie van de Visserij
FVO	Food and Veterinary Office
GLB	Gemeenschappelijk Landbouw Beleid
GLMC	Goede Landbouw- en Milieu Condities
GVB	Gemeenschappelijk Vissrij Beleid
HBO	Hoger Beroeps Onderwijs
I&R	Identificatie en Registratie
IAC	Internationaal Agrarisch Centrum
IBO	Interdepartementaal BeleidsOnderzoek
ICT	Informatie Communicatie Technologie
IKAP	Individueel Keuze Arbeidsvoorwaarden Pakket
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied
ILRI	International Institute for Land Reclamation and Improvement
INGRA	Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster
IPC	Innovatie praktijkcentra
IRG	Infrastructuurregeling Glastuinbouw
ISO	Internationale Organisatie voor Standaardisatie
KVP	Klassieke varkenspest
LFA-gebieden	Less Favoured Areas
LNV	Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Bijlagen

LWOO	Leerweg Ondersteunend Onderwijs
MBO	Middelbaar beroepsonderwijs
MCS	Managementcontrolsysteem
MIP	Meerjaren ICT-uitgaven programma
MJP	Meerjarenprogramma Vitaal Platteland
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
MKZ	Mond- en klauwzeer
NBC	National Broadcasting Commission
NME	Natuur en Milieu Educatie
NURG	Nadere Uitwerking Rivierengebied
O&S-fonds	Ontwikkelings- en Saneringsfonds
OBN	Overlevingsplan Bos- en Natuur
OCW	Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
OD	Operationele Doelstelling
PBO	Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie
PD	Plantenziektenkundige Dienst
POP	Plattelands Ontwikkelings Programma
PRA	Pet Risk Assesment
PSC	Personeels Service Centrum
RWT	Rechtspersoon met een Wettelijke Taak
SAN	Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer
SBB	Staatsbosbeheer
SGB	Subsidie gebiedsgericht beleid
SN	Subsidieregeling Natuurbeheer
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Wetenschap
TDL	Transitie Duurzame Landbouw
V&W	Ministerie van Verkeer en Waterstaat
VBO	Vorbereidend Beroepsonderwijs
VHR	Vogel- en Habitatrichtlijn
VMBO	Voortgezet Middelbaar Beroepsonderwijs
VO	Voorgezet Onderwijs
VOA	Vorbereidende en Ondersteunende Activiteiten
VROM	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu
VWA	Voedsel en Waren Autoriteit
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WILG	Wet Investeringsbudget Landelijk Gebied
WOT	Wettelijke onderzoekstaken
WU	Wageningen Universiteit
ZBO	Zelfstandig bestuursorgaan